

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

SOPRONI SZEMLÉ
KULTÚRTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

FŐSZERKESZTŐ:
Dr. HEIMLER KÁROLY

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
Becht Rezső, dr. Berecz Dezső, dr. Csatkai Endre, dr. Gombocz Endre, dr. Vitéz Házi Jenő, Lauringer
Ernő, Leitner József, dr. Mihályi Ernő, Németh Sámuel, dr. Romwalter Alfréd, dr. Ruhmann Jenő, Storno
Miksa, dr. Thirring Lajos, dr. Szenci Vilibáld, dr. Varga Lajos, dr. Vendl Miklós.

V. ÉVFOLYAM
1941.

KIADJA A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Reményi Viktor: Brennbergbánya szociális fejlődése.

Reményi Viktor: Brennbergbánya szociális fejlődése.

Történelem. A bányászkodás egykorú az emberi művelődéssel és olyan szorosan kapcsolódik bele, hogy annak talán legfontosabb tényezőjévé vált.

Az ókorban a bányamunka rabszolgamunka volt. Az egyiptomi aranybányákban, később a római birodalom különböző fémbányáiban a hadifoglyok, rabszolgák, fegyencek ezrei sínylődtek és sokszor örökre elzárva embertársaiktól, az örök korbácsütései alatt végezték egyhangú munkájukat a kezdetleges bányászszerszámokkal.

Strabo idejében (Kr. születése körül) Új-Karthágóban negyvenezer bányamunkás dolgozott és a birodalom minden részében folyt a bányászkodás, tehát óriási bányáipara volt a római birodalomnak.¹⁽¹⁾ A római jog szerint a fémbányászat a meghódított provinciákban az államkincstár tulajdonát képezte; de voltak magánbányák is, sőt az állami bányákat is bérbe adták magánosoknak az ú. n. procurator metallorum közvetítésével. A bányabérlők, hogy a bért és az adót meg tudják fizetni és maguknak is maradjon búsás haszon, kisajtották a szerencsétlen bányajobbágyok utolsó vércseppjét is, hogy nagyobb teljesítményt csikarjanak ki belőlük. Ezeknek sorsát egykorú történetíró a következőképpen jellemzi²⁽²⁾ „Ezen munkások uraiknak hihetetlen vagyont szereznek; a bánya birtokosainak biztos jövedelme van, ők maguk azonban föld

alatt töltik életüket és sokan közülük a megerőltetéstől el is pusztulnak, mert nyugalomról, erőpótlásról náluk szó sincs, mert a felvigyázók ostora kényszeríti őket a folytonos munkára és így telik el életük nyomorban és ínségben és mégis akad közöttük olyan is, akik e nyomort sokáig elbírják.”

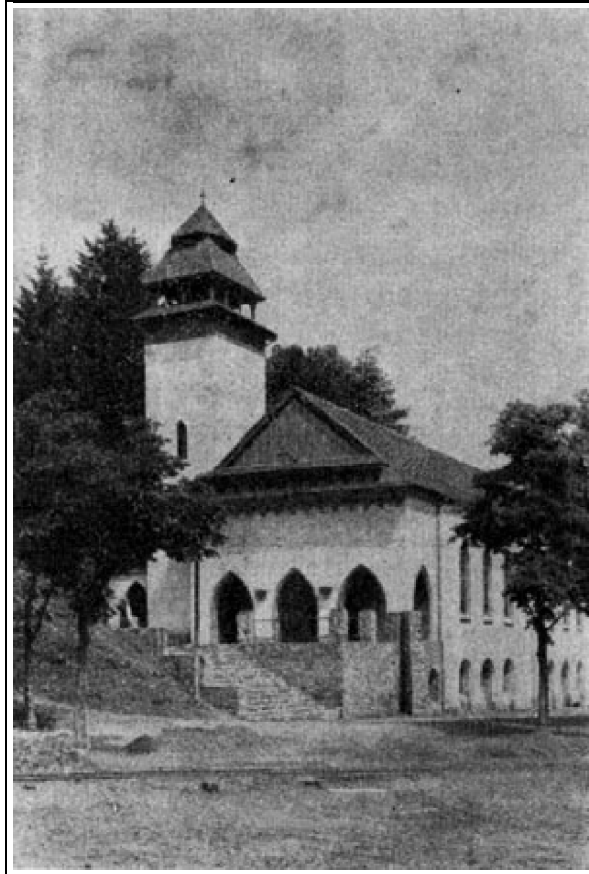
Az erdélyi aranybányák régi római fejtéseiben megláncolt bányászok csontvázaira bukkantak, abban a helyzetben, amint egy földomlás vagy valamilyen betegség megváltotta őket nyomorúságuktól.³⁽³⁾ ²El lehet gondolni, hogy a bányászaszály (ancylostomiasis) milyen pompásan virult ezekben az időkben.

A római bányászatban voltak szabad munkások is, de általában a bányamunkások a bánya tartozékát képezték: mintegy leltári tárgyak, a bánya értéket növelték. A bánya szabad alkalmazottai számára megtaláljuk a segélyzőegyleteket, a mai társadalombiztosításnak a csíráit. Pl. Dáciában egykorú emlékek szerint háromféle segélyzőegyesület volt, köztük temetkezési egyesület is.³⁽⁴⁾

A germánoknál a bányászok szabad társadalmi osztályt képeztek és a „Marktgenossenschaft”-ből (birtokközösség) kialakul a szabad bányászat. Mivel a határ közös volt, bárki szabadon kutathatott és bányát nyithatott ott, ahol ércet talált.

A középkorban a királyi hatalom kiterjesztésével az ércek bányászata a király kizárólagos rendelkezési körébe kerül. (Ius regale.) De ez a szabad bányászkodást csak annyiban befolyásolja, hogy a kincstárnak bizonyos bányatizedet kell leadni. Egyébként az uralkodók igyekeznek a bányászkodást minden eszközzel előmozdítani.

A középkor bányásza, az ú. n. bányamívelők szabad emberek voltak: szerencselovagok, kincskeresők, vállalkozók. A bányászbérmunkások osztálya a 13. században fejlődik ki, amikor a bányavállalatoknak első körvonalai kezdenek kibontakozni.⁴⁽⁵⁾

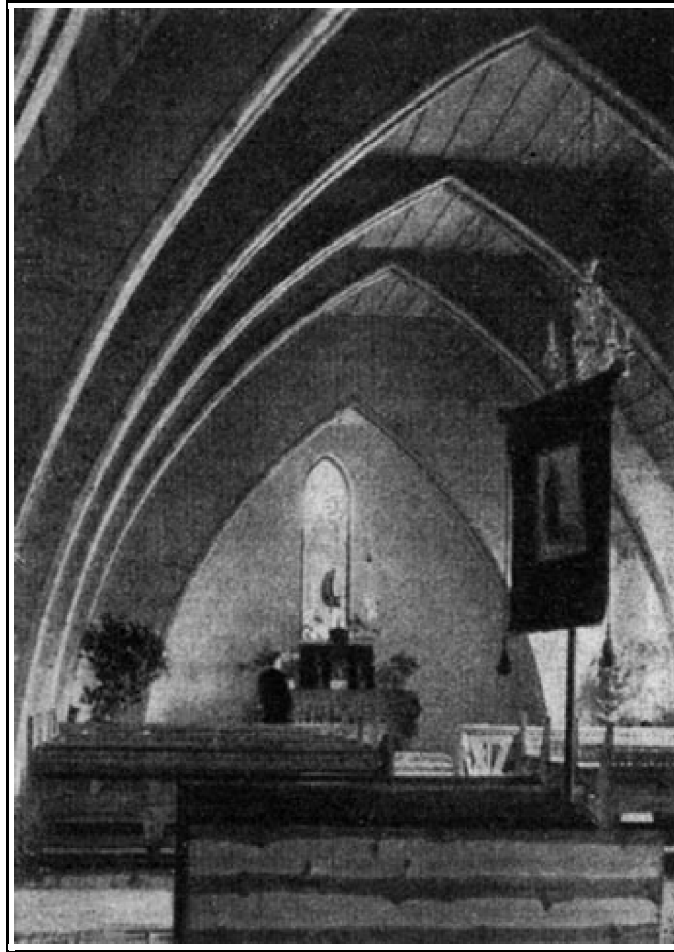


Brennberg: Róm. kat. templom. (Terv. Füredi O. – Diebold felv.)

Az Árpádházi királyok német, cseh és olasz bányászokat telepítenek Magyarországra és ezeket mindenféle kedvezményben részesítik. Szabad bányavárosok keletkeznek, melyeknek megerősített jogszabályaik, statútumaik vannak. A bányatelepek lakosai rendszeren hegyek között elszigetelve élnek, megőrzik a magukkal hozott szokásokat és a természet mostohaságai ellen [3](#)folytatott küzdelmekben kicsiszolva, sajátosság – mondhatnám – magasabb kultúrájú embertípust képviselnek.

A veszélyes foglalkozás és az egymásra utaltság a bányászok között kifejleszti a kollektív szellemet. Szükség esetén támogatják egymást, úgyhogy a bányásztradíciók legnemesebb vonása a bajtársiasság lesz. A munkásbiztosítás úttörése a bányavárosok részéről nyújtott segélyek, a bányatulajdonosok által felajánlott ú. n. szabad kuxák jövedelme és a bányászok szabad óráiban termelt „Frauenerz” beváltási értéke.[4\(6\)](#) Ezek azonban csak alamizsnát, vagy legalább is nem rendszeres járandóságot jelentettek.

A legelső önkéntes segélyző alap, amelybe minden tag bizonyos összeget befizet, hogy betegség, megrokkulás vagy halál esetében ő, illetve családja megfelelő járadékban részesüljön, 1496-ban létesült Besztercebányán Thurzó János kezdeményezésére.[4\(7\)](#) Ezt a segélyzőalapot bányatársládának (társpénztárnak) nevezték el, és ezzel a munkásbiztosítás a bányászatban majdnem 400 évvel előzte meg a többi iparágat.



Brennbérg: Róm. kat. templom belseje. (Diebold felv.)

Mint érdekességet megemlíjtük, hogy Thurzó János és a Fuggerek teremtik meg nálunk a bányászat nagyvállalati formáját, amennyiben sok törpebányát egyesítettek s ezáltal felvirágoztatták a bányászatot. Úgy látszik azonban, hogy ugyanakkor a munkások részéről is megindul bizonyos szervezkedés, amire az 1525-ben Besztercebányán kitört munkászavargásból lehet következtetni. Verbőczy István elismert jogtudóst küldték ki a munkások lecsillapítására,⁴⁽⁸⁾ aki valószínűleg a munkaadók emberségére és a munkások érdekeire apellálva, elsimította a viszályt.

A brennbérgi bányászat megindulása. Amikor Sopron városa 1759-ben megkezdte a bányászkodást, egy Bayer István nevű hivatásos bányászt szerződtetett Szalonokról. Ez mindössze 7 hónapig dolgozott és kb. 824 bécsi mázsa szenet termelt. 1779-ben a város megint dolgoztatott a bányában és egy Mayer Mihály nevű göttweigi bányászt bízott meg a vezetéssel, ⁴ aki 6 segédmunkással együtt 10 hónapig próbálkozott – eredménytelenül.⁵⁽⁹⁾

1786-ban Zoller Xavér soproni órásmester nyer a várostól engedélyt, hogy üzletszerűen bányászkodjék, de az ő kísérlete is kudarcot vallott.

Végre 1789-ben Schneider Vencel borostyánkői bányász a várostól nyert engedély alapján kezdte meg az

első hasznohajtó bányászotlást.

1790-ben gróf Falkenhayn, 1791-ben pedig Steiger Antal vezetése mellett egy bányatársaság folytatja a bányászotlást, tehát megkezdődik a komolyabb üzem.

Ezek a kísérletek az 1793. október 28.-i szerződésre vezettek, amely komoly vállalkozóknak biztosítja a bánya bérletét és megveti a bánya fejlődésének alapjait. Rendszeres munka indul meg, állandó bányamunkásokat szerződtenek.

A más bányatelepről szerződtenett bányászok itt is megalakítják a társláda intézményét.

A munkásbiztosítás fejlődése. A legelső hiteles feljegyzés szerint 1796-ban a brennbergi társládanak 6 tagja volt és vagyona kitett 11 frt. 20 kr.-t.⁶⁽¹⁰⁾ E szerint a bányatársláda vagy ebben, vagy esetleg az előző esztendőben alakulhatott meg.

Az a hat vājár, aki egy hutmann^{6a(11)} vezetése mellett a társpénztárt megteremtette, tele volt optimizmussal. Keresetük 1/60-ad részét fizették be a társládába, a munkaadó egyáltalában nem járult hozzá és mégis az első betegnaptól kezdve 50%-os betegpénzt (táppénzt), üzemi balesetnél 63%-ot fizettek; vállalták az orvosi és gyógyszerári költséget, továbbá a kulturális és temetkezési kiadásokat.

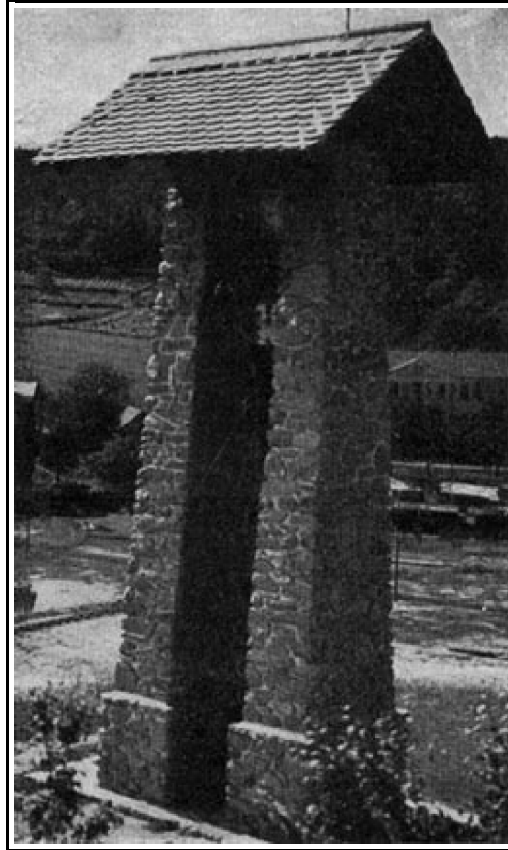
Borbála napján testületileg levonultak Ágfalvára, másét hallgattak és a miseolvasásért 1 frt. 24 kr. honoráriumot fizettek a papnak.⁷⁽¹²⁾ A Brennbergen lakó bányászok gyermekei Ágfalvára jártak iskolába; a havi 30 kr. tandíjat szintén a társláda fizette minden gyerek után. Mivel a kereset két hétre 6 frt. volt, ez után 6 kr.-t vontak le, egy betegműszakért pedig 15 kr. volt a járandóság.⁸⁽¹³⁾

Sopronból orvost (chirurgust) szerződtenek és annak honoráriumát 60 frt.-ban állapítják meg egy évre.

5A nyugbérre való jogosultság a 8. munkaév befejezésével kezdődött és 8 évenként emelkedett. A legelső nyugdíjkifizetésről 1814-ből maradt adatunk; akkor egy Rimpacher nevű vājárnak heti 25 kr.-t utaltak ki.⁹⁽¹⁴⁾

A meginduláskor megnyilvánuló optimizmus annyiban igazolódott be, hogy 1797-ben már 25 fizető tagja van a társládanak, a vagyona azonban alig emelkedett valamit. Ez arra készítette a társláda vezetőségét, illetőleg az alapszabályokat jóváhagyó selmeci bányakapitányságot, hogy a betegpénzt lényegesen leszállítsa. Ettől az évtől kezdve csak 5 kr.-t fizet a társláda betegműszakonként, üzemi balesetekért azonban 20 kr.-t. A betegpénz csökkentése által megkezdődött a társláda vagyonának állandó gyarapodása.

A társláda szervezetére vonatkozólag meg kell említenünk, hogy 6 évenként valamennyi tag titkos szavazásával viszonylagos szótöbbséggel 3 társládaatyát (Bruderladevater) választottak. Kettő a bányamunkások soraiból kerültek ki s a legtöbb szavazatot nyert lett a társláda vezetője (Bruderladevorstand), a harmadik társládaatyát a felvigázók közül választották.



Brennbreg: Az evangélikusok haranglábja. Lobenwein felv.

A számvívő (Rechnungsführer) körülbelül az 1854. évig bányagondnok volt.¹⁰⁽¹⁵⁾ 1854-től kezdve a bányagondnok lett az előljáró **6**(Vorstand) és számvívőnek a bányamérnököt választották, aki ezt a tisztséget csak a munkaadó beleegyezésével fogadhatta el. A rangbeliek, különösen a számvívő, bizonyos tiszteletdíjban részesültek.

Az 1802–3-as években a bánya bérletét az eddigi bérlőktől az osztrák kincstár vette át. A kincstári bányászat már megfelelő gyakorlattal rendelkezett a társpénztárak vezetésében és más bányáknál kialakult szabályokat itt is meghonosít. Hozzájárul a társláda kiadásaihoz: mégpedig a betegpénzeknek, továbbá a bányorvos fizetésének és a gyógyszerszámlának a felét viseli, az állandó bányorvos a már említett évi fizetésen felül minden külön beteglátogatásért 1 frt.-ot kap a társládától, a bányától pedig kocsit és szénjárandságot.¹¹⁽¹⁶⁾

A kincstárnál kialakult szabályok szerint az igényjogosultság az önkéntes távozással vagy büntetésből való elbocsátás által elveszett. Ez a rendelkezés nagyon sérelmes volt a munkásság részére, de mégis megmaradt az autonóm társláda egész fennállása alatt. A kincstárnál annyiban volt némi könnyítés, hogy a közös igazgatás alatt álló társládák elismerték a másik bányánál szerzett jogokat, tehát bizonyos mozgási szabadságot biztosítottak a munkásoknak.¹²⁽¹⁷⁾ Ebben az időben nagy volt a munkás vándorlási kedve, jobb megélhetési és szociális viszonyok után vágyott és ezért gyakran változtatta munkahelyét. Ez a körülmény természetesen hozzájárult a társláda vagyonának a növeléséhez, amennyiben az első időben elég kevés

nyugbérezés történt.

A provízióra való igényjogosultság csak teljes munkaképtelenség esetében járt. Ezt a társládaatyák állapították meg, akik jól ismerték az embereket. Üzemi baleset folytán beálló munkaképtelenség esetében a jogosult egy fokozattal magasabb osztályba lépett, tehát a tagok bizonyos mértékben baleset ellen is biztosítva voltak.

Az özvegy férje nyugdíjának a felét, a 12 éven aluli gyermekek pedig a negyedét kapták. Nagyon szívesen fizetett végkielégítést a társláda nyugbér helyett, ez 1–2 évi nyugbérnek egy összegben való kiutalásából állott, miáltal a társláda megszabadult további kötelezettségétől.

1822-től kezdve az osztrák kincstár albérletbe adja a bányászatot.¹³⁽¹⁸⁾ Ugyanakkor azonban 5000 ft. vagyonnal már meg volt alapozva a társláda jövője. A bérletben beálló változás csak annyiban érintette a társláda ügymenetét, hogy az albérlő az önkéntes hozzájárulást megváltoztatta, de a kezelés továbbra is a kincstár ellenőrzése alatt maradt. Az albérleti idő legnagyobb részében a munkaadó hozzájárulása az egy hónapnál rövidebb tartamú betegmúszakok megtérítéséből állott; ez a kiadásoknak kb. 18%-át tette ki.¹⁴⁽¹⁹⁾

Egy 1825. évi udvari kamarai rendelet szerint, a társláda vagyonát 6%-os kamatozású állampapírokba kellett fektetni; ezeket a bányahatóság zárta és csak külön engedéllyel lehetett őket felhasználni.

A vagyon egyre növekedett, mert minden évben egy minimális összeget hozzá kellett adni.

Mellékelt vonalvázban (grafikon) szemléltetvé tettem a társláda vagyonának lassú, majd rohamos gyarapodását. Végeredményben a tagok számához viszonyítva a brennbergi társláda volt a háború előtti Magyarország legjobban megalapozott segélyzőegyesülete.

A pénz értékének változásával a keresetek és ennek megfelelően a járulékok is növekedtek: 1828-ban a vājár betegpénzjárandósága egy műszakra 36 kr. (osztrák érték) volt és ugyanannyi a provízió is a legalsóbb fokozatban.

A társláda megalakulásakor a kereset 17%-át, később 25%-át vonták le a járulékokra. A járandóságok kiutalásában az alapszabályok megkötötték az előjáróság rendelkezési jogát, azonban az 1812. évtől kezdve a pénz devalvációja következtében esetenként felemelték a nyugbéreket és szokásba jött az alkalmi segélyek, kegydíjak kiutalása is. A társládaatyák főleg a biztosításon kívül álló személyek díjazásában nagyon bőkezűen jártak el.

A betegmúszakokat előízben 1836-ban redukálják, amikor az első két napra csak súlyosabb esetekben fizetik ki a betegpénzt. Ezzel elejét akarják venni a komolytalan mulasztásoknak. Egyébként vasárnapra is járt betegmúszak, mivel ebben az időben nagyon gyakran dolgoztak vasárnap is.

Az 1854. évben megszövegezett bányatörvény 210–214. §-a kötelezővé teszi a bányatársládák felállítását, a bányamunkásoknak és altiszteknek az abba való belépését és szervezésükre vonatkozólag általános irányelveket állít fel.

Az akkor megváltoztatott alapszabályok a munkások hozzájárulását a kereset 3.3%-ára emelik fel, A munkaadó hozzájárulását ⁸a törvény ugyan nem írja elő, de Miessbach Alajos albérlő a már említett hozzájárulást önként vállalta. A betegpénzt 12 kr.-ban (konvenció érték¹⁵⁽²⁰⁾) állapítják meg és szükségszerűen kiegészítik élelmiszersegéllyel. A nyugbérjárandóságot a már bevált osztályozással három kategória szerint rögzítik; minden kategóriában nyolcévi szolgálatnak megfelelően négy emelkedés van a

32. szolgálati évig. A vājár kategóriában a legkisebb nyugbér 60 forint, a legmagasabb pedig 120 forint.[16\(21\)](#) Az. özvegyi nyugdíjra és üzemi balesetre vonatkozó rendelkezés változatlanul megmarad. A munkaképtelenséget az eddigi szokástól eltérőleg a bányaorvosnak kell megállapítania.



Brennberg: Nyugdíjasok otthona. Diebold felv.

1869-ben a betegpénzt 10 kr.-val felemelik, hogy egy vājár 30 kr.-t kapjon. Az albérlő azonban ezt nem vette tudomásul, úgyhogy a különbözetet az egy hónapnál rövidebb tartamú betegségeknel a társládának kellett kifizetnie.

1871-ben felemelik a proviziót, de egyúttal a korhatárt is kitolják 36 munkaévre. A vājár az első fokozaton 60 forint, az utolsón 240 forint nyugbérre tarthat igényt.[16\(22\)](#) Amellett a társláda állandóan segít a szorult helyzetbe került munkástársakat.

1878-ban az osztrák kincstár lemond a bánya bérletéről és [9](#) az eddigi albérlő wartinbergi lovag Drasche Henrik szerzi meg a főbérletet. Ezzel a brennbergi társláda teljesen független lett. Vagyona 98.000 forintra rúgott.



Brennberg: Nyugdíjasok otthona. Diebold felv.

Amikor Draschenak 1881-ben bekövetkezett halála után bérletet a Brennbergi kőszénbánya R.-T. átvette, a bányászat feltárás híján válságba került. Ez visszatükröződik az alapszabály-módosításban is, mert felvetették valamennyi társ pénztári tag végkielégítésének a megoldását. Szerencsére erre nem került a sor, a bányászat tovább virult és a társláda tovább gyarapodott. Az alapszabályokba belefoglalták, hogy a társláda a betegműszakokat csak 1-től 6 hónapig vállalja, ezután a kifizetést be szünteti. Az első négy betegnap után nem jár segély és a könnyelmű, vagy vétkes módon szerzett betegség után megtéríti ugyan a kezelési költséget, de betegpénzt nem fizet. Ez a rendelkezés hosszú ideig volt érvényben, de nem hiszem, hogy valaha is alkalmazták volna! A vezetőség kibővül, amennyiben a hatévenként megejtett tisztújító közgyűlésen még 6 választmányi tagot is delegálnak az előljáróságba. A számvivő tiszteletdíját 120 forintra emelik fel, a járulékokat pedig a kereset 6%-ára, míg a kifizetéseket 30%-kal növelik. Utóbbi módosítást a bányahatóság nem hagyta jóvá. Csak 1890-ben emelkedik a betegpénz nős vājárnál 60, nőtlennél 40 krajcárra. Ugyanakkor a levonás már 5`5%-ot tesz ki. A provízióra való igényjogosultság a 4. szolgálati év után kezdődik – vājárnál – 16 forinttal és 4 évi fokozatokkal 40 évi szolgálat után 330 forintig megy fel.

10Ha tekintetbe vesszük, hogy ebben az évben a munkaadói hozzájárulást évi 1200 forintban rendszeresítették, ez tehát a társláda bevételének csak mintegy 20%-át tette ki, meg kell állapítanunk, hogy a munkásság főleg a saját járulékból jobb nyugbért tudott magának biztosítani, mint ma az 50%-os vállalati hozzájárulás mellett.

1891-ben lép életbe a kötelező munkásbiztosítás. Hatnapi munkaidő után minden munkavállaló köteles belépni valamilyen biztosító intézetbe; ez a rendelkezés azonban csak a betegsegélyezésre vonatkozott. Akkor választják el először a betegségi és az öregségi biztosítást egymástól. A nem bányászok, fiatalok és nők rendszerint csak betegsegélyezésre biztosított tagjai a társládának. A közölt vonalvázban 1853-tól kezdve fel van tüntetve a társ pénztári tagok és 1885-től kezdve az egész munkásság létszáma. 1854 előtt a munkásság mintegy 30%-a, később pedig mintegy 20%-a nem volt tagja a társládának,

1899-ben a választmány fel akarja emelni a járandóságokat, de a bányakapitányság nem engedélyezi és

ragaszkodik évi minimális 8000 koronának a tőkésítéséhez.

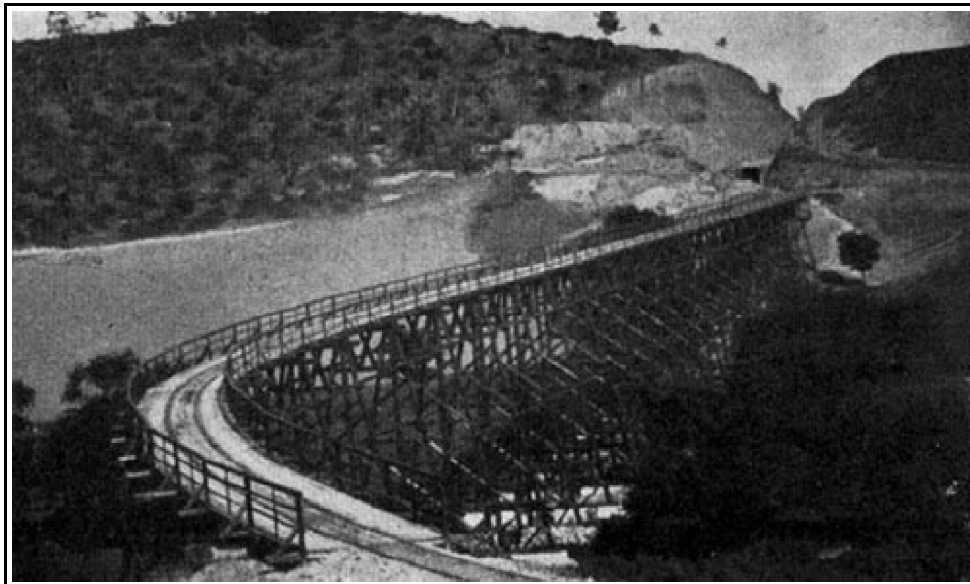
Az 1900-as évek elején a bányászat megint válságba kerül és csak súlyos áldozattal tartható fenn. A választmány újból megváltoztatja az alapszabályokat, de a bányahatóság a bizonytalan helyzetre való tekintettel felfüggeszti a végrehajtást.

1913-ban megalakul a Sopronvidéki Kőszénbánya R.-T., amely az Urikány-Zsilvölgyi Kőszénbánya R.-T. érdekkörébe tartozik. Új alapszabályokat bocsátanak ki: a betegpénztári járulék a munkás keresetének a 2%-a és a vállalat ennek a járuléknak az egyharmadát fizeti be mint hozzájárulást. A társláda nőtlen vājárnak 1'2 koronát, nős vājárnak pedig 1'5 korona betegpénzt fizet. Az első három betegműszakot csak hosszabb betegségnél térítik meg.

Nyugdíjalapra 5%-os a levonás, a vállalat részéről a hozzájárulás ennek az összegnek az egyharmada és balesetbiztosítás címén a munkások keresetének 1/2%-a. A nyugbérre való igényjogosultság ötévi szolgálat után kezdődik és a vājár kategóriában 32 évi szolgálat után 604 K-val éri el a legmagasabb fokozatot. Újítás itten az a rendelkezés, amely szerint a munkából kilépő tagok továbbra is fizető tagjai maradhatnak a társládának. A választmány 10 kinevezett és 10 választott tagból áll, utóbbiakból kerül ki a társládaatya. A választmány munkástagjai 6 K-t kapnak ülesenként. A tisztújító közgyűlés háromévenként tartandó.

11A háborút követő infláció a társládát alapjában rendítette meg és 900,000 K-t kitevő vagyonát egyszerűen elfűjta. Csak annyi segélyt tudott fizetni, amennyi a tagok, illetőleg a vállalat részéről éppen befolyt. A társláda mai szervezete 1927-ben alakult ki. Ekkor az 1925. XXXIV. t.-c. rendelkezése szerint a nyugbérágazat az OTI kezelésébe kerül, az autonóm társzpénztárnak csak a betegsegélyezés maradt meg.

A nyugbéalapra a munkások keresetének kb. 7%-a folyik be, ennek felét a vállalat fizeti. Az igényjogosultság eléréséhez 40 évi szolgálati idő és 60 éves korhatár szükséges, ha pedig a munkaidő nincsen meg, akkor 65 éves életkorig kell a biztosítottnak dolgoznia. A nyugbér a vājár kategóriában a legmagasabb fokozaton évi 700 P-t tesz ki.



A brennbergi vasútnak egy részlete abból az időből, amikor még nem volt meg a nagytöltés. (Rupprecht M. felv.)

A munkásság úgy a munkaidő és korhatár, valamint a járadék tekintetében is rosszabbnak tartja a jelenlegi helyzetet a réginél és minden igyekezetével annak megváltoztatására törekszik.

A társpszéntár egyetlen megmaradt biztosítási feladatát, a betegsegélyezést kitűnően látja el. Így a betegpénz a törvényes 50%-nál 10%-kal magasabb (60%); a munkásoknak óvodába járó gyermekei délelőttönként tejet és kenyeret kapnak; minden évben 50–100 iskolásgyermek nyaral négy hétig víz mellett elsőrangú ellátással; a társpszéntár nagy számban küld munkásokat gyógyfürdőbe és itthonmaradt családjukat ételmiszersegélyben részesíti; ugyanígy támogatja a soktagú családokat is; lehetővé teszi a családtagoknak is a tüdőszanatóriumi ápolást; minden újszülött [12](#) után egy 12 darabból álló finom csecsemőkelengyét nyújt. Ezenkívül igen fontos munkát végez a népbetegségek elleni elhárító küzdelemben; ilyen volt az ancylostomiasis kiirtására arányuló hadjárat, mely éveken keresztül folyt segédorvosok és különböző gyógykezelések igénybevételével, míg végül sikerült eredményt elérni. [17\(23\)](#)

A társpszéntár bevétele a tagok keresetének kb. 6%-a, aminek felét a munkaadó viseli.

Végigtekintve a brennbergi társláda 145 éves multján, megállapíthatjuk, hogy igen jó iskola volt, amely szociális gondolkodásra, takarékosagra és a szabályok, törvényes rendelkezések tiszteletben tartására nevelte a munkásságot.

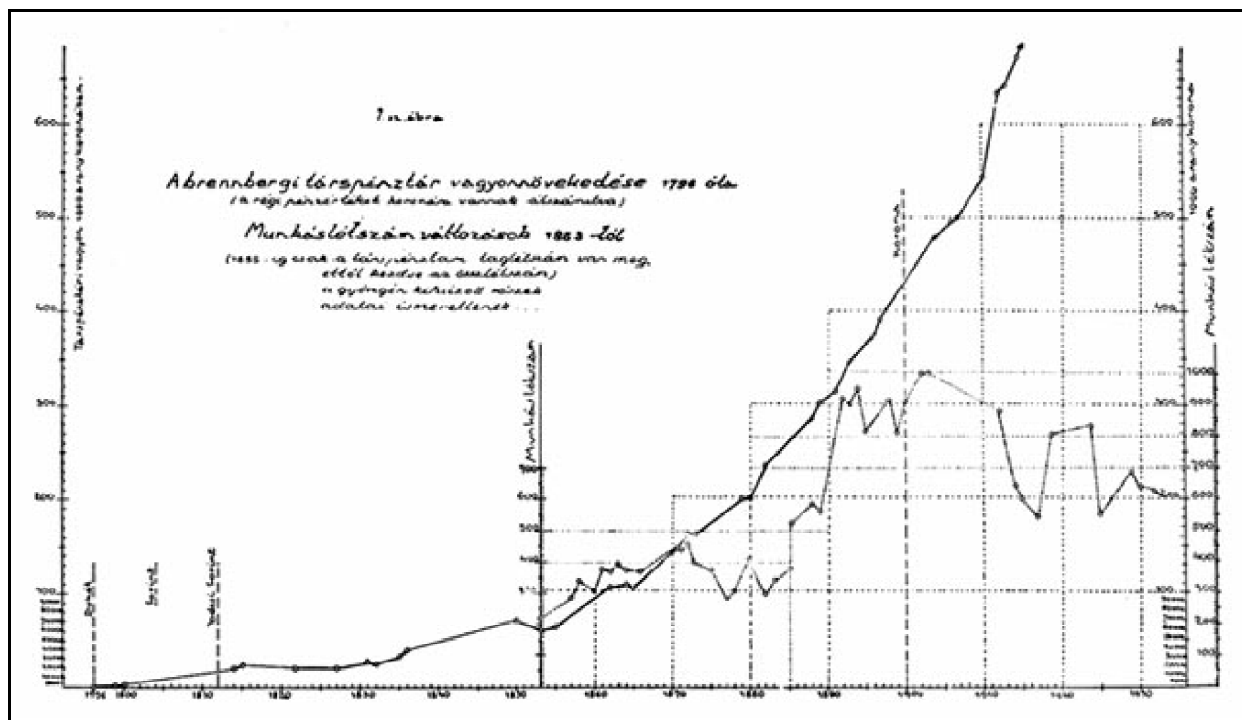
*

Kulturális intézmények. A bányászat megnyitásakor a Schmidtgrabenben épült néhány munkáslaktanya és cottagelakóház. A kincstári béreltszakban megengedték a munkásoknak, hogy kamatmentes törlesztéses kölcsönök segítségével lakóházat építsenek maguknak. Ez a rendszer a kincstári bányászatban már régebben meg volt honosítva és célja a munkásvándorlás lefékezése volt. A Brennbergi Kőszénbánya R.-T. 1881-ben 82 ilyen munkásházat 20.000 forinttal megváltott tulajdonosuktól, hogy azokkal szabadon rendelkezzenek. [18\(24\)](#) Azóta igen sok új lakás épült, festői szertelenséggel szétszórva völgyekben, domboldalakon, kerttel, gyümölcsössel, esetleg szántófölddel övezve. Öt nagyobb csoportban mintegy 200 házban 510 család lakik, talán Magyarország legegészségesebb és legszebb fekvésű bányatelepén.

A bajtársi szellemnek gyönyörű kivirágzását tapasztalhattuk az utolsó 10 év alatt. Mivel a nyugdíjas munkásnak nem jár lakás a vállalat részéről és lakbérre sem telik neki, hogy másutt letelepedjék, a „Havidíjasok és munkások segélyegylete” gyűjtést kezdeményezett és minden műszak után levont 5 fillérből kb. 150.000 P-t hozott össze és három nagy és három kisebb nyugdíjasotthonban 67 családnak boldog és egészséges otthont biztosított. Ezek a házak a Görbehalmon, a bányatelep bejáratánál hirdetik a bányásztestvériséget.

*

A népnevelés régebben bizony mostohagyermeké volt a bányának. Már rámutattunk arra, hogy a brennbergi gyermekeknek több mint 70 éven keresztül az ágfalvai népiskolát kellett [13](#) felkeresniök, ha tanulni akartak. A bányatelepen a társláda állította fel az első iskolát 1864-ben – egy tanítóval. (A tanító havi 20 forint fizetést kapott.) Öt évre rá a társláda elhatározza, hogy még egy tanítót fog alkalmazni és egy második tantermet építeni, mert az egy tanító már alig győzi a 200 iskolalátogató gyermek oktatását. A tanítás nyelve egyébként német és cseh volt, amennyiben magyarul alig értett valaki a telepen.



A brennbergi társaság vagyonnövekedése.

Az iskolafenntartás sok kiadást jelentett a társaságnak és ezért külön iskolaalapot létesítettek, amelyhez a vállalat is hozzájárul 120, majd 240 forinttal, a munkások pedig a tandíjon felül keresetük 1/2%-át fordítják a fenntartására. 1883-ban a Brennbergi Kőszénbánya R.-T. átvállalta az iskolafenntartást, ami a társaságnak nagy könnyítés volt. A bányavállalat egészen 1924-ig viselte a tanítók fizetését, akkor ugyanis az állam vette át az iskolát, még pedig azzal a feltétellel, hogy a vállalat korszerű épületet bocsát a rendelkezésére. 1927-ben készült az elemi iskola gyönyörű épülete. Ezt a mai napig a bányavállalat tartja fenn. Jelenleg hét tanerő oktat 350 gyermeket, főleg német nyelven.

*

A legtöbb bányánál a bányásztradíciók megőrizték a bányásznép mély vallásosságát. Brennbergen nagyon sokáig nem volt templom, sem pap, és így a hitélet sem fejlődhetett. A bányászok ugyan évenként kétszer levonultak Ágfalvára, mégpedig Borbálakor a bányászok védőszentjének napján és feltámadáskor. Vasárnaponként azonban nem vehettek részt az istentiszteleten, mert majdnem mindig dolgoztak, és ha néha szabadok voltak, pihenésnek szentelték az egy szabadnapjukat és nem mentek a 7 km-nyire fekvő templomba.

1931-ben közadakozásból és vállalati támogatással egy kedves bányatemplom épült a telep központjában; azóta külön lelkésze is van a bányának.

*

Arról már megemlékeztünk, hogy a társaság állandó orvost szerződtetett, aki régebben Sopronból, később Ágfalváról járt be rendelni, 1896 óta pedig helyben lakik. Az első kórház 1864-ben létesült. Abban az időben igen nagy szükség is volt rá, mert gyakran járványok dühöngtek. Így 1873-ban 120 embert

pusztított el a kolera.

Ebben az évben létesítették a brennbergi temetőt, mert eddig Ágfalvára vitték a halottakat.

Egy érdekes preventív intézkedésről maradt feljegyzés abból az időből a társláda jegyzőkönyvében: köménymagos levest nyújtanak a bányászoknak az aknából való kiszállás után a kolera ellenszeréül.

14A régi kórházból lakás lett és ma már egy korszerűen felszerelt ambulatórium áll a betegek rendelkezésére egy főorvos vezetése alatt, segédorvossal és ápolónővel.

Munkásmozgalmak. Meg kell még emlékeznünk olyan mozzanatokról, amelyek elsősorban determinálják a munkásság szociális helyzetét: így a bérről és a bérmozgalmakról. Már említettük, hogy régi időkben is előfordultak munkászavargások, miket valószínűleg a kereseti viszonyok, vagy a bánásmód váltottak ki. Brennbergi régi feljegyzésekben ilyesmire vonatkozólag semmiféle utalás nincsen. A keresetek az akkori idők életstandardjának megfelelően nem voltak rosszak; 1796-ban 30 krajcárt fizettek egy 12 órás műszakra, ami a mai 8 órás munkaidőre átszámítva 3 P-t tenne ki. A múlt század második felében a munkaidőt a bányában a melegebb munkahelyeken lecsökkentették 10, sőt 8 órára, az általános 8 órai munkaidőt a föld alatt 1909-ben vezették be, a külszínen még ma sem kötelező mindenütt.

A vágárkereset 1885-ben 1 frt. 30 kr., 1900 körül 3 K, a háború előtt 4 K, ma pedig 5:3 P a természetbeni szolgáltatáson kívül.

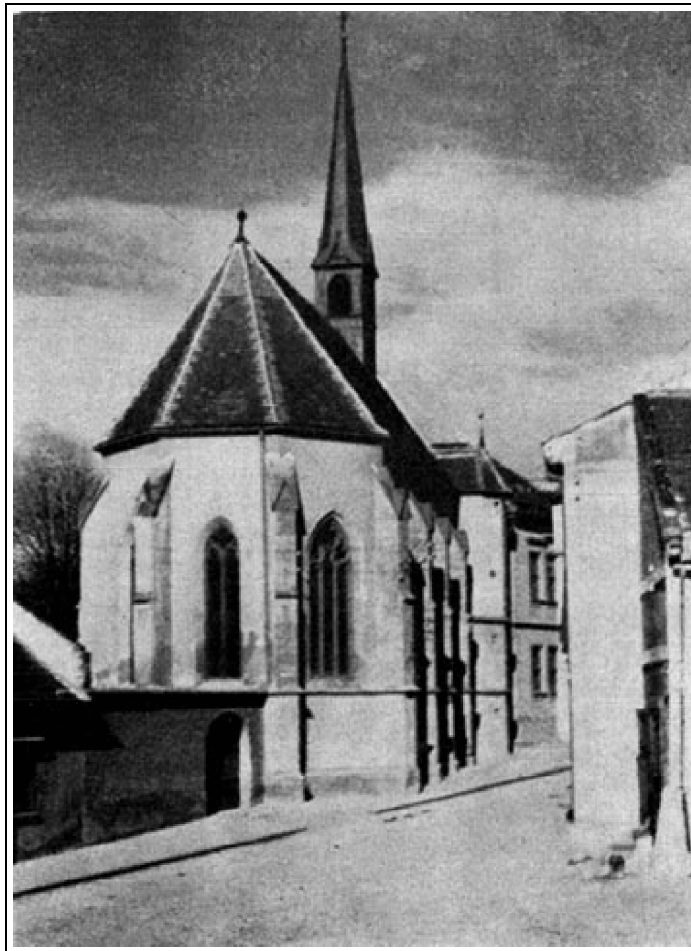
Ha régebben a munkás elégedetlen volt a keresetével, máshova vándorolt, ahol jobb viszonyokat remélt. Így a tömeges munkáskilépésekből lehet következtetni, hogy voltak idők, amikor a munkások elégedetlenek voltak. 1906 óta az elégedetlenség többször nagyon is éles kifejezést nyert. Akkor alakult meg ugyanis a helyi szakszervezet és 1907-ben robbantotta ki az első sztrájkot. Hétheti munkabeszüntetés után fizetésemelést értek el a munkások, megszerezték az élelemtárat és ezenkívül még egy bányamérnököt is eltávolítottak innen. 1909-ben újabb hatalmas demonstrációt váltott ki a külszíni csilléseknél 12 órai munkára való beosztása. Azonban kilenchereti munkabeszüntetés után megtört a munkásság ellenállása, bele kellett nyugodniuk az igazgatósági rendelkezés végrehajtásába és a sztrájkvezetők elbocsátásába, ezenkívül fel kellett hagyniuk titkos reménységükkel, hogy a munkabeszüntetés folytán ért kár miatt a vállalat a bányagazgatót elmozdítja helyéről.

Bérmozgalmak voltak később is és hol sikerrel, hol kudarccal végződtek. Ettől eltekintve a munkások nyugodtak és tisztelettudóak.

A mai szociális állapot egy hatalmas hullámhoz hasonlítható, amelyről nem tudjuk még, hogy merre visz, felfelé, vagy lefelé, egy azonban bizonyos, hogy e hullámozás után megnyugvásnak kell jönnie.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Ifj. Csemegi József: A Keresztelő Szent János tiszteletére épült kápolna Sopronban.

15lfj. Csemegi József: A Keresztelő Szent János tiszteletére épült kápolna Sopronban.



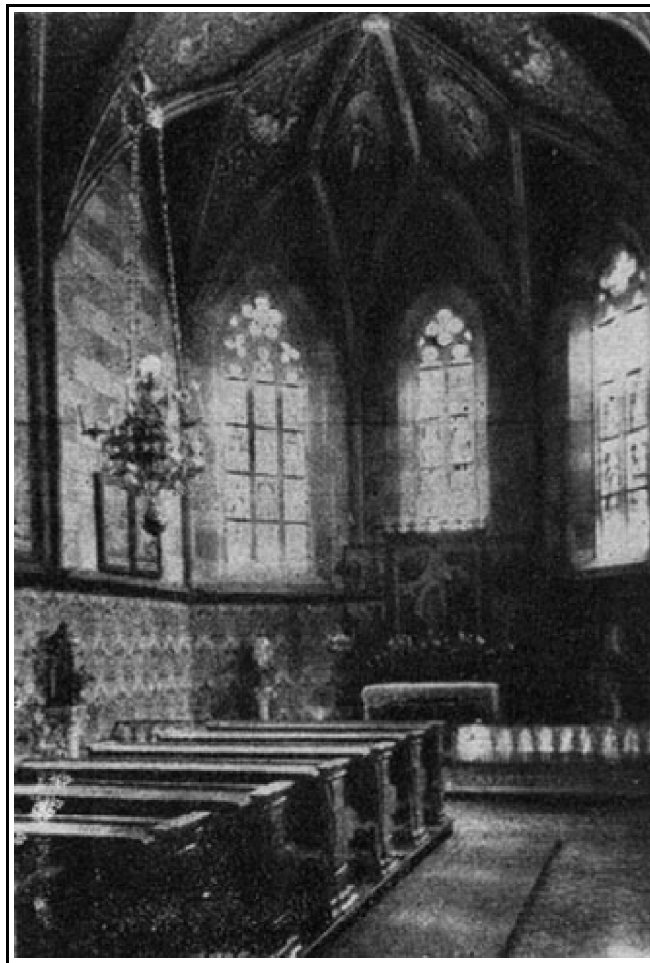
1. kép.

A Szent János-kápolna kelet felől.

A soproni Bécsi-utcában álló, Keresztelő Szt. János tiszteletére épült kápolna négy boltszakaszos és a nyolcszög három oldalával lezárt egyhajós térből áll. (1. és 2. kép.) Nyugati homlokzatának tengelyében könnyű torony koronázza testét, északi sarkában pedig kis tornyocskába foglalt csigalépcső vezet az énekkarzatára. Két bejárata van: a nyugati homlokzat északi 16felében egyszerű, bélletnélküli kapu vezet belsejébe, nyugatról számított második boltszakaszába viszont északról gazdag keretelésű és domborművel díszes kapuzat nyílik. A kápolna testét kívülről támpillérek osztják falsávokra, melyeket az északi oldalon és a szentélyzáródásban körácsos ablakok törnek át. A támpillérek oromvégződése alatt általában vakrácsdíszek foglalnak helyet, az egyik északi támpilléren azonban pajzsot láthatunk e helyen, amelynek mezejét egymásba írt **T** és **A** betűk, ezalatt pedig hatszögű csillag tölti ki. (3. kép.) Az ablakok általában kétosztásúak, kivételt csupán a szentélyzáródás háromosztású északkeleti ablaka és a nyugati homlokzat

forgóban elhelyezett halhólyagos körablaka alkot.

Bár a legújabb levéltári kutatások építésének történetére nézve számos írott adattal siettek az építészettörténelem segítségére,¹⁽²⁵⁾ mégis kénytelenek vagyunk okleveles adatok hiányában felépítésére vonatkozóan feltevésekre szorítkozni csupán. Ugyan vitéz Házi Jenő kutatásai alapján ma már tudjuk, hogy kápolnánk alapítása tatárjárás előtt meg nem történhetett, azonban az építkezésre vonatkozóan a nagy levéltári anyag feldolgozása sem volt képes közelebbi adatokat felmutatni. Annyit azonban mégis feltehetünk, hogy kápolnánk elődje már a 13. század második felében elkészülhetett, de egykori alakjáról ezideig semmiféle tudomásunk nincsen, és további sorsát illetően is csak feltevésekre vagyunk utalva. Az a szerepkör, amelyet a soproni johanniták rendháza a nyugati végek védelmében, a város hitéletében s mint hiteles hely, jogi vonatkozásban a 14. század közepéig kifejtett, mindenesetre megengedi annak feltételezését, hogy a rendház kápolnája, ha méretben nem is, de művészetében jelentős építészeti alkotás lehetett.



2. kép.
A Szent János-kápolna belseje.

¹⁷A következő száz esztendő a soproni johanniták rendházának történetében a visszafejlődés és a lassú tengődés képét mutatja. A 15. század közepén a lovagház elhagyatottságát már Sopron város tanácsa sem

volt képes tétlenül nézni s a Szent János-kápolnát gondjaiba vette. Ezidőtől fogva Sopron város hitbuzgó polgársága szeretetében fogadta a kápolnát s alig találkozunk oly adománylevéllel, vagy végrendelettel, mely róla meg ne emlékezne. E hagyományozások között több esetben tatarozásra és építkezésre adományozott összegek is szerepelnek, úgyhogy kerek 1450-től 1530-ig a Szt. János-kápolna épülete a polgárság gondoskodása folytán megifjodott. Így Fraknói Pál özvegye már 1452-ben sietett adományával a kápolna helyreállítását előmozdítani, 1507-ben pedig Wossenperger Lénárd neje, Veronika, ad 5000 zsoldot tetejének lefedésére s járul természetbeni adományával a kápolna karbantartásához.



3. kép.
A Szent János-kápolna északi oldala.

Kápolnánk azonban a 16. század második évtizedében gyökeres átépítésen is keresztülesett, amelynek okleveles adatait Pullendorffer (Pulyai) Mihály tanácsos, templomatyja számadásai őrizték meg az utókornak. Az újjáépítés, melynek folyamán 18a templom újból való kifestésére is sor került, 1521-ben már annyira előrehaladt, hogy újjászentelését is megérhette, noha ablakkereteinek kifaragása csak 1522-ben, kapuzatának elhelyezése 1526-ban s a berendezési munkálatok teljes befejezése csak 1529-ben történt meg.



4. kép.
Keresztelő Szent János szobra. (1484.)

Ez az utóbbi említett nyolcvan esztendő okleveles adatanyaga azonban már kétségtelenül a ma is álló Szt. János-kápolnára vonatkozik. Ugyanis, eltekintve attól a nyugati bejárat fölött olvasható 1214-es évszámtól, melyet minden bizonnyal a téves hagyomány alapján véshettek a barokk korban mai helyére, két középkori feliratot is találhatunk a kápolna falán. Az egyik felirat az északkeleti saroktámpilléren van és rajta gót minuszkulákkal Anno Dm MCCCCLXXXIII, alatta pedig, mintegy odabiggyesztve, antiqua betűkkel a RENOVATA szócska olvasható. A másik felirat a kápolna nyugati homlokfalának belső oldalára került és a következőket tartalmazza:

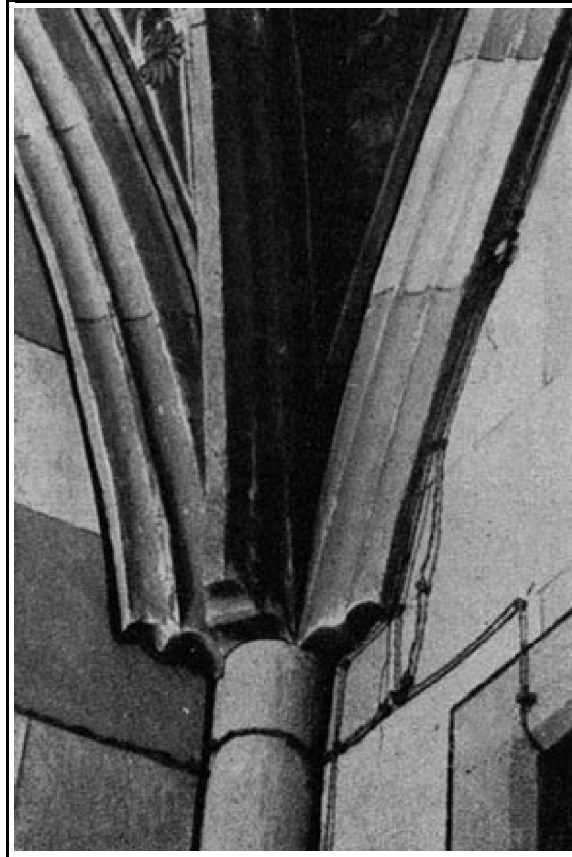
HVIVS QVIS LACRIMAS ANTIQUE ABSTERSERIT AEDIS INSIGNE ASPICIES ARA IOHANNIS HABET – ANNO DOMINI 1519. DIE ZEIT MICHEL, PVOLNOR KIRCHMAISTER DAS GWELB HAT PAVD. Az első felirat nyilván annak az állandó karbantartási folyamatnak egyik fejezetére utal, mely a soproni polgárság kezdeményezésére a 15. század közepén indult meg, egyben pedig a fölötte lévő, továbbá a lépcsőtorony melletti támpilléren látható szobrászati alkotások elhelyezésének dátumát adja. Ugyanis e két faragvány mind tartalmilag, mind pedig formailag összetartozik. Az egyik Keresztelő Szent Jánost, mint Krisztus Urunk előfutárját [19](#)ábrázolja (4. kép), a másikon viszont már csak tálra helyezett fejét faragta ki a középkori mester. E két szoborban tehát a templomszent rövidrefogott életének ábrázolását kell látnunk s nem lehetetlen, hogy eredetileg e szoborsorozat több tagból állott, közülök azonban csak e két darab vészelt át az idők viharát. E két faragvány művészeti szempontból nem jelentős munka, formái darabosak és elnagyoltak, de helytörténeti jelentőségük kétségtelenül figyelemreméltó. A mi

szempontunkból viszont annyiban érdemelnek említést, hogy fölöttük építészeti részletek, így toronyfiakkal és átvető párkánnyal díszített sátoztető, Keresztelő Szt. János alakja alatt pedig csúcsra állított gyám is látható. A sátoztetők kialakításának azonos módja a két faragvány összetartozóságát formai alapon is bizonyítja, a gyámkö későgótikus formái egymást átmetsző pálcacsoportjai pedig kétségtelenül a feliraton megadott időre vallanak.

Az említett második feliratnak a levéltári adatokkal való azonosítása pedig különösebb magyarázatra nem szorul: a templom neve egyeztetése és a boltozatépítés időpontjának a Pullendorffer Mihály idejében végzett újjáépítésbe való beillesztése nehézségbe egyáltalán nem ütközik.

A felsorolt adatokból kiviláglik, hogy Henszlmannak ama véleménye, mely szerint a soproni Keresztelő Szt. János-kápolna 1484-ben épült volna,²⁽²⁶⁾ tovább fenn nem tartható. Sokkal valószínűbbnek látszik az a vélemény, mely szerint a városi tanács által a 15. század közepe táján birtokbavett Szt. János-kápolna a százszentűs elhagyatottság után oly állapotban lehetett már, hogy gyökeres újjáépítése elkerülhetetlen volt. A mai kápolna tehát, minden bizonnyal a 14. században épült gótikus kápolna falainak felhasználásával, már a 15. század közepe után elkészült s csupán szobrászati díszet nyerte el 1484-ben.

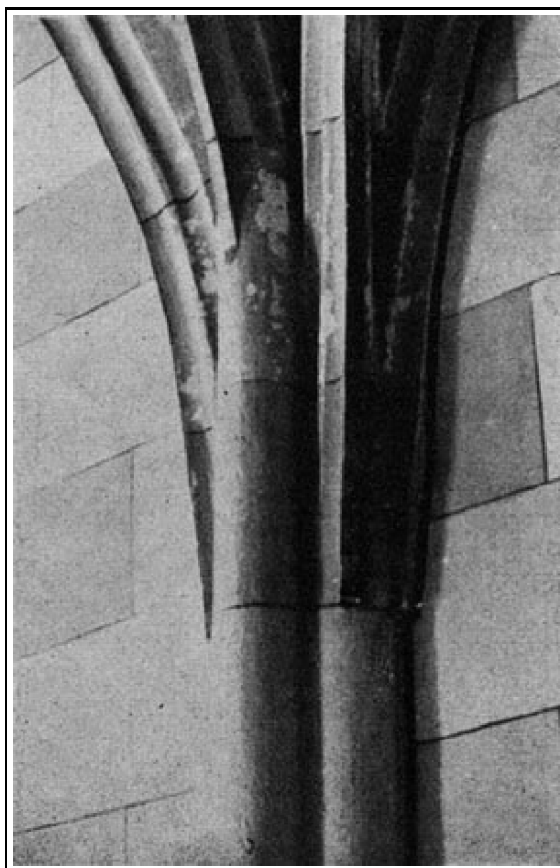
Bár a levéltári adatok bizonyossága szerint kápolnánk 16. századeleji átépítése gyökeresnek mondható, mégis csupán boltozatának és az azzal kapcsolatos épületrészeknek vizsgálatára vállalkozhatik a középkori építészettörténelem, mert a többi részlet a multszázadi helyreállítás folyamán oly nagymértékű megújításon esett keresztül, hogy tudományos vizsgálatokra már nem alkalmas. A boltozat az ablakkönyöklők magasságában körülvezetett osztópárkányig leereszkedő hengertagokra támaszkodik. E faltagozatok a sarkokban egy, (5. kép), különben pedig három hengertagból állanak (6. kép) s a boltozati bordák belőlük hajtanak ki, vagy azokból mintegy kibuggyanva, könyökszerűen megtörnek, mielőtt a magasba lendülnének. A boltozati ²⁰bordák vonalvezetésére jellemző, hogy a boltozat alaprajzi vetületében íves bordavezetések is találunk (7. kép), ami pedig az egyes építészeti részletmegoldásokat illeti, meg kell említenünk azt, hogy a boltozattartó faltagok gyámkö közvetítése nélkül közvetlenül az osztópárkányra metsződnek s végződésüket pajzsok takarják (8. kép), a bordák keresztmetszete pedig kettősen hornyolt. A boltozat megoldása és az egyes építészeti alakzatok formája az írásos adatok kormeghatározásával ellentétben nem áll s így a soproni Szt. János-kápolna boltozati rendszere támpontul szolgálhat a pozsonyi dóm és a somorjai református templom hasonló bordavezetésű hosszhaboltozatainak kormeghatározásánál.³⁽²⁷⁾



5. kép.
Bordaindítás.

Kápolnánk nagyjából ebben a 16. századi formában élte át a következő századokat s amit még testéről leolvashatunk, az inkább már csalt további sorsára vet világosságot.⁴⁽²⁸⁾ Mindenekelőtt meg kell említenünk azt a feliratos kőtöredéket, mely az építmény déli oldalán a föld színével egymagasságban befalazva látható, Valószínűen sírkő, vagy emléktábla része lehetett valamikor, de feliratából ma már csak az évszám (1556) és a megörökített keresztneve (Gabriel) betűzhető ki. Ennek az eddig még figyelembe nem vett feliratos kőtöredéknek megfejtése a helyi történetírás még megoldatlan feladatai közé tartozik.

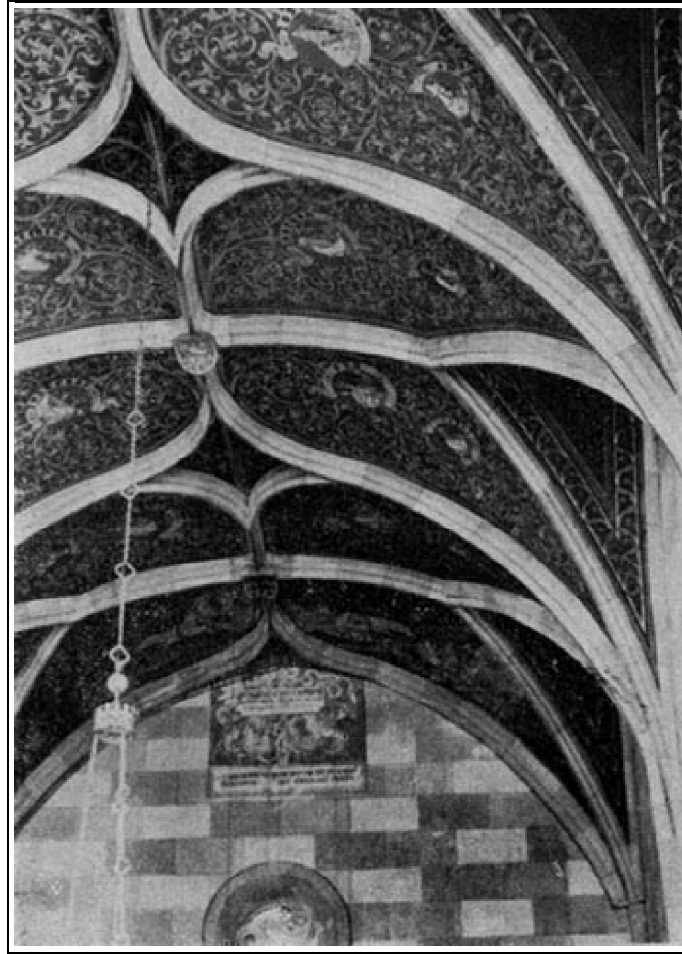
²¹A kápolna 17. századi, történetére Draskovics püspöknek a bejárat fölött egykor elhelyezett címere emlékezteti a szemlélőt. Midőn a János-lovagok rendje a 16. század folyamán a nagy rhodusi vereség után hanyatlásnak indult, a soproni keresztesjavadalom is a világi papság kezébe került. Így jutott 1637-ben, mint egyházi javadalom, gróf trakostyáni Draskovits György győri püspök adományozása folytán a jezsuita rend birtokába s ekként a bejárat fölött elhelyezett címere az ő emlékét van hivatva megőrizni.



6. kép.
Bordaindítás.

A bejárat belső oldalára a széplaki és evickei Meskó Jakab nevét megörökítő emléktábla került, melynek elhelyezése viszont a 18. századi megújítási munkálatokkal kapcsolatos.⁵⁽²⁹⁾ Ugyanis mikor Kelemen pápa a jezsuita rendet 1773-ban feloszlatta, a rend soproni ingatlanai is árverésre kerültek. Ekkor vásárolta meg a János vitézek egykori birtokát gróf Meskó Jakab s a kápolnát rendbehozatva, a soproni társaskáptalannak ajándékozta. A kápolna lépcsőtornyának egykori barokk hagymatetős toronysisakja ezidőben készülhetett el.

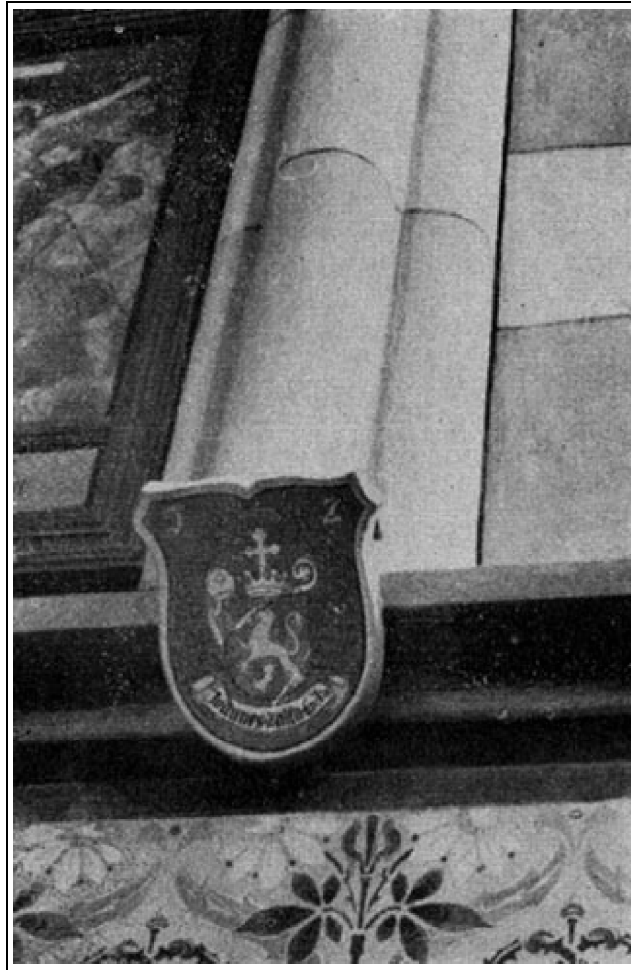
Végül kápolnánk utolsó jelentősebb átalakítása a múlt század végére eshetett, amikor id. Storno Ferenc tervei szerint újjáépült. A munkálatokra vonatkozó évszámok (1886 és 1890) a déli homlokzat nyugati végében a koronázó párkány sarkán kifaragott pajzson, valamint a kápolnaboltozatnak énekeskarzat-fölötti pajzsos zárókövén olvashatók. Hogy e helyreállítási munkálatok mennyire mélyrehatóak voltak, azt Henszlmann ²²Imrének a kápolna helyreállítás előtti állapotáról szóló sajnós igen szűkreszabott ismertetéséből láthatjuk. Tőle értesülünk arról, hogy akkor még az ablakok részben be voltak falazva és csúcsívket félkörösré változtatták át s tőle tudjuk azt is, hogy lépcsőtornyának hagymaalakú sisakja volt. Ma viszont az ablakok díszes kőrácscsal ékesek, a lépcsőtornyot pedig sátoztető fűdi.



7. kép.
A Szent János-kápolna boltozata.

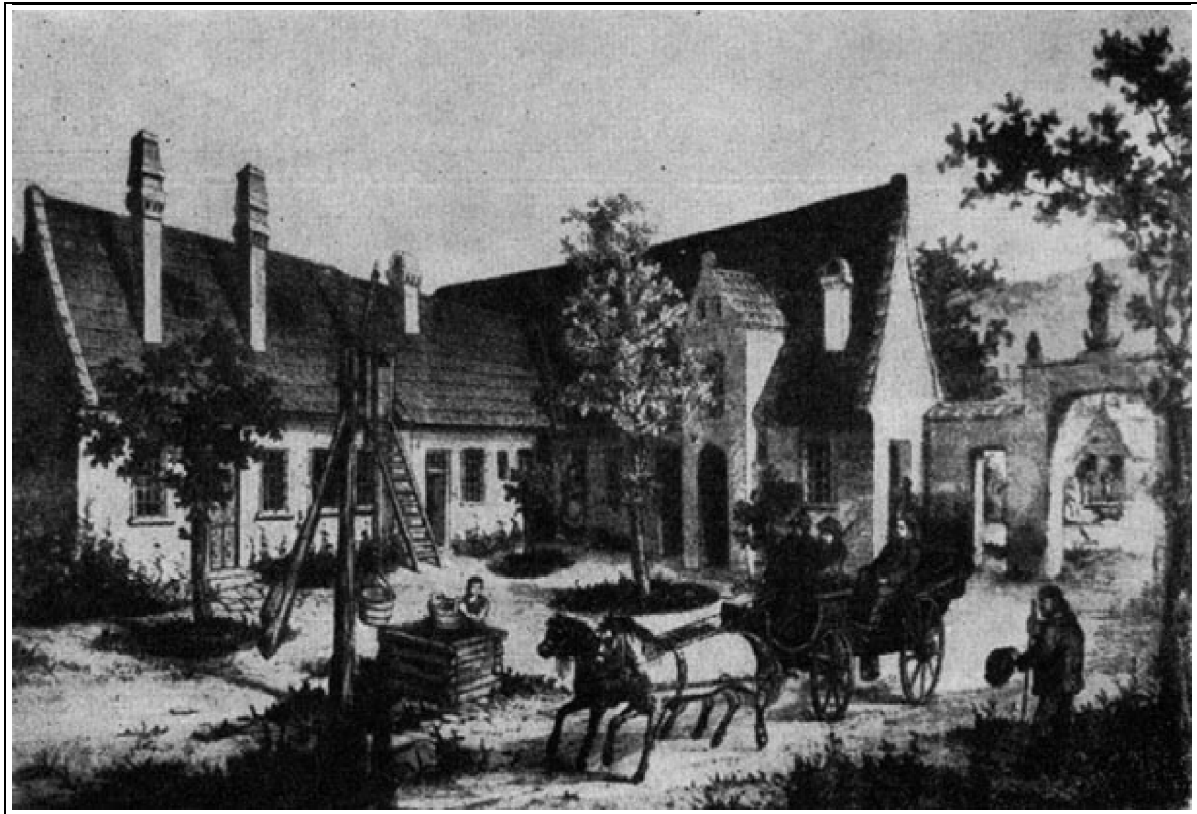
Meg kell említenünk továbbá Storno egyik rajzát, melyet a Szt. János-kápolnáról készített s különös figyelmet azért érdemel, mert részleteiben, így például az ablakok méreteiben és formai kialakításában, továbbá az északi kapu megoldásában, [23](#) vagy a lépcsőtorony sisakjának formájában nem azonosítható a Henszlmann-féle leírással, de a mai állapottal sem. [6\(30\)](#) Különösen feltűnő, hogy rajta az északkeleti háromosztású ablak széles nyílása nem is látható. Mindezek figyelembevételével arra kell gondolnunk tehát, hogy id. Storno Ferenc e szóbanforgó rajzában a kápolna egyik helyreállítási tervvázlata maradt ránk, olyan újjáépítési terve, mely szerényebb keretek között mozgott mint az, amelyik szerint a kápolna mai alakját elnyerte. E tervben még úgy látszik nem számolt a kitört kőrácsok kiegészítésével, illetve megtervezésével, továbbá az északi kapuzat gazdag tagozású kávaköveinek és domborművének megalkotásával. És az is jellemző, hogy Henszlmann az északi kapuzat létezéséről, valamint a nyugati homlokzat huszártornyáról említést nem tesz, így nyilvánvaló tehát, hogy e két épületrész megvalósításának gondolata is Stornótól származhatott s már eme tervében megszületett. Ekként a 16. sz. eleji gótikus formák mély átéréséről tanuskodó és a megtevesztésig gótikus szellemet árasztó kapu tervét is nyilván id. Storno Ferenc készítette s a kapu fölött elhelyezett dombormű közepén kifaragott pajzsra a nyugati oromfal belső oldalán látható s már említett feliratos falfestmény egyik címerét másolta át. [7\(31\)](#) Végül ugyancsak az

ő munkásságába sorozandó a kápolna belső kifestése az általa még látott nyomok alapján, továbbá a Pulyai Mihály nevét megőrkítő felirat megújítása és a kápolna berendezésének elkészítése is.



8. kép.
Falpillér végződése.

[24](#)Az elmondottak alapján a János vitézek Keresztelő Szt. János tiszteletére szentelt egykori kápolnájának építési történetét mai tudásunk szerint a következőkben foglalhatjuk össze. Valószínű, hogy a mai építmény helyén már a 13. század második felében állott kőből épített kápolna, de további sorsáról, különösen pedig 14. századi állapotáról semmi tudomásunk nincsen. Kápolnánk mai alakjában viszont csak a 15. század közepe után épülhetett meg s egy jelentősebb helyreállítást 1484-ben élt át, amikor is e munkálatok folyamán külsejének alakos szobrászati díszre kifaragásra került. Gyökeres újjáépítése a 16. század elején vált szükségessé, melynek folyamán mai boltozata az 1519-es évben készült el. Barokk köntösét a 18. sz. utolsó negyedében nyerte, melynek nyomait azonban a 19. századvégi újjáépítés teljesen eltüntette. Ezidőben készült többek között újjót stílusú huszártornya, minden bizonnyal ablakainak kőarcsterve és északi kapuzata a fölötte lévő domborművel együtt.



Liszt Ferenc szülőháza Doborjában (Sopron megye). Természet után rajzolta Perzián Antal. Magyarország és a Nagyvilág 1873. évf., 45. sz.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Hajós Elemér: Karácsonyi és újévi népszokások a Rábaközben.*

25 Hajós Elemér: Karácsonyi és újévi népszokások a Rábaközben.*[\(32\)](#)

A városokban magasabb a műveltség, de a magyar és a vallásos lelkiség színvonala gyakran emelkedettebb a falvakban. Nemzeti feladatunk, hogy ezt a tisztultabb lelkiséget ápoljuk, megemlékezzünk róla és terjesszük.

A sokszor emberfeletti izommunkát követelő szántóvető-ültető, arató-cséplő és az őszi betakarítások munkálatai után megkezdődik a falvak lelki élete. Ahogyan nem kímélték a mezőgazdasági időszakban a testi erejüket, éppen olyan odaadással állítják be szellemi életüket a tél lelkeket lebilincselő gyönyörű nagy ünnepére, a karácsonyra.

Nincsen még egy ünnep, amely olyan titokzatos erővel hatna a falvak népének lelkére, mint a karácsony. Heteken át készülnek rá a legbensőbb odaadással. Mosnak, vasalnak, súrolnak, kennek és tisztogatnak. Ezeket a műveleteket elvégzik a lelkükkel is, mert a rábaköziek nemcsak a kötelező húsvéti gyónásukat intézik el, hanem a szent karácsony ünneplésére is gyónással és áldozással készítik elő a lelküket.

Az isteni megváltó születésének ünnepére az adventi napokkal kezdik meg a lelki előkészületeket. Mélyen

gyökerező vallásos érzéseiknek természetes következménye, hogy az ádventi hajnali misékre szorgalmasan eljár a falvak apraja és nagyja. Különösen a fiatalokról, elsősorban az eladó lányokról tartják számon, ki hányat aludt el. Ugyancsak megróják, ha akad ilyen „Mátyás király lustája”.

Példás lelki fegyelmezettségükkel az ádventi böjti napokat a legszigorúbban betartják. Ilyenkor dísznót nem ölnek. De, ha kényszervágásra kényszerülnek böjti napon, tort nem tart a nép, húst nem eszik a család, bármennyire kellett is magát a hurka és a kolbász, sőt még a böllérnek is böjti eledel jár ki e napon.

Megható a kis iskolásgyermek készülődése az isteni Kisdéd születésének ünnepére a hajnali miséken való részvétel által. Az iskolásfiúk közül az én gyermekkoromban csupán néhány volt kijelölve szolgálattételre, de azért majdnem mindig teljes létszámmal voltunk jelen. Már hetekkel előre az egész iskolás gyermekhad lázasan készült ezekre a hajnali misékre. Abban az időben villany ugyanis nem volt a Rábaközben és petróleum „lámpás” sem pislákol az iskolákban. Úgy segítettünk a bajon, hogy magunk csináltunk mécseseket gyertyamaradékokból. Akadt minden háznál egy-egy cérnaguriga. Belevertünk 26 négy szöveget a lyuk körül és takaros mécsbelet gyártottunk pamutból és kenderkócból. Beleállítottuk a mécsbelet egy kiszolgált orvosságos tégelybe, olvasztott gyertyát öntöttünk köréje és máris készen volt a mécs. Micsoda ájtatos karácsonyi hangulatban ültünk körül hárman-négyen egy-egy ilyen kis mécses s bámultunk bele pislákoló fényébe a szuroksötét, hideg tanteremben hajnali fél hatkor. Azt leírni nem lehet, elfelejteni még kevésbé. Csak az tudja ennek a lélek legmélyére leható vallásos érzésnek az áhítatos hangulatát felmérni, aki ezt maga is végigcsinálta és átélte. A gyermekek nem kételkednek, hanem csodálatos biztonsággal hisznek vallásukban s e vallásos hitüknek eleven ereje nyilvánul meg tetteikben és viselkedésükben.

Amikor pedig beköszönt a földre szállott isteni szeretet szent estéje, már a kora délutáni órákban egészen megváltozik a falvak képe. A máskor olyan csendes utcákon nagy a jövésmenés, sürgés-forgás. A jövő-menők csomagokkal, kendőbe kötött tálakkal, kosarakkal surrannak be a kis bogárhátú házak gádorajtáján. Életünk legfélelmetlenebb emlékei közé tartoznak azok a karácsonyesték, amikor nesztelenül hullottak a nagy fehér hópihéek a csendes éjben. Más éjszakákon mindenki alszik már ebben az időben, de ezen a titokzatos éjszakán mindenütt világosság van. Tüzesszemű ablakok hunyorgatnak a kinti havas tájra s az ablakok mögött örömtől ragyogó emberszemek, örvendező lelkek várják virrasztva az éjféli misét. Ezen az estén az öregek is gyermeki szemmel nézik az életet és gyermeki hittel várják a világ Megváltóját.

Alig hogy beaknyodik kopognak az ablakon. Üde gyermeki hang hallatszik be:

– Szabad-e inekünyi?

– Szabad, szabad! Csak inekültek! – hangzik bentről a válasz.

Felcseng erre a bájos gyermekkar:

*Krisztus Jézus született, örvendezzünk!
Neki örömeinket zengedezzünk!*

Alig, hogy ezek elmentek, jön a másik csoport. Ezek ezt éneklük:

Mennyből az angyal lejött hozzátok pásztorok, pásztorok...

Talán még a gádorajtóban találkozik a leszerelt csoport a harmadikkal, akik valószínűleg hallották is ezek

énekét, azért ők egy másikba kezdenek, mert tudnak ők egész egy csokorra való szép karácsonyi éneket.

Így megy ez késő estig. A sok szép éneknek „divó”, mogyoró, „óma”, körte vagy egy kis aprópénz a köszönömje.

27Nagyon eredeti módon köszöntik a kis Jézus születését *Vitnyéden*. Először azért eredeti, mert azt lánycsoportok rendezik meg. Ismétlőiskolás lányok felöltöznek tiszta fehérbe, a bokros-fodros fehér szoknyájukat kivasalják jó keményre. Csillogó aranyzinórokkal, gyöngyökkel és angyalszárnyakkal ékesítik fel magukat. Másodszor azért eredeti még az ő köszöntésük, mert ők nem csupán énekelnek, hanem párbeszéd és ének útján dramatizálják, azaz meg is játsszák a betlehemi Kisded születését. Máriának öltözött leánya egy faragott bölcsőt visz a karján, benne szalma, azon fekszik egy baba, a Jézuska. Ráhelyezik a bölcsőt a szoba asztalára, Mária ringatja, az angyalok körülállják és ezt éneklük:

*Betlehem, Betlehem, a te határidba érkezett Mária rongyos istállóba.
Ott ülén mindegyre elhagyott gerlice, elkészíté magát a boldog szülésre.
Körülötte szent József szorgalmatoskodik, hogy mit tehessen, azon iparkodik.
Az ökor és számár megismeri urát: ember nem ismeri világ megváltóját.*

Ezt az éneket egy nagyon régi dallamra éneklük. Úgy tudom, hogy a Magyar Rádió készített is erről hanglemezt. Az éneklés közben az egyik angyal csengetéssel jelzi az ének ütemét. Búcsúzáskor egy másik angyal, akinél virgács van, megkorbácsolja a ház népét, miközben ezt mondogatja:

Kellises ne legyen! Kellises ne legyen!

A serdülő fiúk a maguk kamaszos lelkük szilajabb módján köszöntik a megszületett kis Jézust. Ők is napokon, heteken át készülődnek erre a gyönyörű estére. Szédületesen hosszú karikás ostorokat fonnak. A végére ujjnyi vastag, kenderkócból font sudarat kötnek. A szent estén kiállnak a faluvégre s akkorát pattogatnak azzal a nagyon hosszú karikás ostorral, hogy némelyiké akkorát szól, mint egy repedt viharágyú. Mások ősi, rozsdás mordályokat kerítenek elő s azokkal durrogatnak. Úgy megtöltik pukaporról és jól megrágott ujságpapír fojtással, hogy akárhányszor még a mordályt is szétveti.

Estharangszó körül érkezik meg a legtöbb házhoz a kis Jézuska angyalkája a karácsonyfával és egyéb ajándékokkal. Vannak családok, ahová éjszaka szokott megérkezni az angyalka. Azonban bármikor toppan is be, legnagyobb lelkesedéssel fogadják apró magyarjaink. Imádkoznak a karácsonyfa alatt s csak azután nézegetnek jobban körül. Ez az est a gyermekek legboldogabb estje, de a családoké is.

Rábaközben a legszegényebb zsellérházban is megvan a karácsonyesti hangulat, Mivel a fenyőfa ritka és drága ott, az ötletekben korántsem, szegény rábaközi zsellérember ezen is tud segíteni. Napokkal előre kiválaszt a galagonya-, kökény- vagy mogyoróbokorból egy alkalmas vesszőt, megfúrja néhány helyen, **28a** lyukakba fenyőgallyakat vagy fagyöngyágakat illeszt bele és máris készen áll az üdén zöldelő karácsonyfa. Erre aggatják rá a diót, mogyorót, almát; körtét és a házilag készült, különféle figurákat mutató aprósüteményt. Szalóncukor sem hiányzik a szegények karácsonyfájáról. Házilag készítik el azt is. Ollóval ügyesen kicifrázott fehér papírba csavarják a kockacukrot s ennél finomabb szalóncukrot a mesebeli kiskirály konyháján sem tudnak kotyvasztani a szakácsok a rábaközi szegény zsellérgyerekeknek.

Éjfél misére az egész család elmegy. A kapuvári és a vitnyédfi leányok és menyecskék tiszta fehérben mennek az éjfél misére. Karácsony nagynapja a szent áhítat, öröm és boldogság jegyében telik el. A nagy

napot a család együtt tölti, látogatóba nem mennek és látogatókat nem fogadnak. Szívükhöz legközelebb álló ünnep ez, melyre még a legtávolabb vetődött családtagok is hazajönnek, ha jöhetnek.

A vallásos áhítattal megünnepelt karácsonyi napokat nyomon követi az István- és János-napok megülvése. A rábaközi családok téli társaséletének egyik legjelentősebb alkalma a névnapozás. A gazda és a gazdasszony nevenapját a rokonok, szomszédok, sógorok és komák szigorúan számontartják és megtartják, hacsak nem esik dologidőbe. Nyáron ugyanis nincsen névnapozás.

Minden gazda olyan nevet igyekszik adni a gyerekeknek, hogy megülvesse a nevenapját, vagyis, hogy téli időbe essék. Ha azonban a bő gyermekáldás miatt egyik-másik gyerek kiszorul a téli „kalendáriumból”, gazdakorában vigasztalásul elmondhatja, hogy nyári nevével egy-két holddal többet „jussolt” az apjától, mint a téli nevű testvérei.

Legmegbecsültebb név a Rábaközben az István és a János, mert ezek a karácsonyi ünnepekbe esnek s ilyenkor telve van a kamra. Innen van az, hogy majdnem minden rábaközi gazda István vagy János. Az István és János napoknak egészen külön ceremóniája fejlődött ki a Rábaközben. Még a falu fiatalsága is belekapcsolódik a maga módján ezekbe a házimulatságokba.

E vacsorák alatt megjelennek a legények is, akik ékes rigmusokban köszöntik fel a nap hősét ilyenképpen:

„Ezen örvendetes estét Isten engedte érnünk. Többször is hogy megérhesse, kívánjuk Istentől, hogy szent István patrónusa, kinek nevét viseli, mentse meg minden veszélytől, ha őt híven tiszteli. Egészséggel, békességgel, víg napokkal megáldja, hervadhatatlan koronával magát a mennybe várja. Mink is áldást, békességet, sok szerencsét kívánunk, a köszöntést elvégeztük, jó éccakát kívánunk!”

A gazda pénzajándékkal viszonzza a jókívánásokat, hogy igyanak egyet az ő és családja egészségére a falu nagyvendéglőjében.

29A fiatalságnak eme István- és János-napi szokásai falvanként változnak, Különösen a babotiak mesterek ennek megrendezésében. Főként a János-napra tesznek nagy előkészületeket, de mint gyakorlati észjárású emberek, a János-napra készített köszöntőt egy kis módosítással természetesen István-napon is elmondják. Náluk is egy jóbeszédű magyar mondja a köszöntőt s a „sej, rejte-rejte” kezdetű visszatérő verssornál, amelyet már karban mondanak, láncos-csörgős bottal érzékeltetik az ütemet, mások csengetnek, kolompolnak, láncokat csörgetnek, szóval pokoli zajt csapnak. De a zamatos jókívánások szőszerinti beteljesülése reményében türelmesen végighallgatják a vendégek. Halljuk hát a babotiakat!

*Megjöttek, megjöttek szent János szolgái messze távolból,
Kinek keze, kinek lába fagyott el.
Ha béeresztenek becsiszegünk, csoszogunk,
Ha nem eresztenek be, elcsiszegünk, csoszogunk,
Sej, rejte-rejte, a nagy Úr Isten ezt is megengedte.*

*Adjon az Úr Isten ennek a gazdának öt hold földet, öt hold rétet!
Öt hold földről száz szekér búzát öt hold rétről száz szekér szénát.
Sej, rejte-rejte...*

Adjon az Úr Isten ennek a gazdának egy akol birkát,

*Birkák mellé kisjuhászt. Az egyik kisjuhásznak arany csigaszeget,
A másik kisjuhásznak arany korbácsnyelet!
Sej, rejte-rejte ...*

*Adjon az Úr Isten ennek a gazdának nagy csattos erszényt vastag derekára.
Adjon az Úr Isten sok-sok bankót bele, fele a gazdáié, fele a regélőké!
Sej, rejte-rejte ...*

*Adjon az Isten ennek a gazdának négy szép tehenet, túró, vaj, eleget.
Hadd süssenek rétest a szegény regélőknek.
Sej, rejte-rejte ...*

*Adjon az Úr Isten csengős-bergős szekeret, szekér mellé kereket,
Kerék mellé löcsöket, löcsök mellé vasszeget,
Hadd vigye tovább a szegény regélőket!
Sej, rejte-rejte...*

Természetesen ez csupán egy kis ízelítő abból a végnélkülinek tetsző jókívánság-sorozatból, amely ilyenkor elhangzik. De már ennyiből is kétségtelenül megállapítható, hogy a rábaköziek ugyancsak bőkezűek a jókívánságokban, de ugyanakkor arról sem feledkeznek meg, hogy azokból maguknak, a korántsem szűkszavú kívánóknak is jócskán jusson.

Gondoskodtak az előrelátó bölcs elődeink a Rábaközben arról is, hogy a karácsonyi sok eszem-izsom valahogy meg ne ártson, azért az aprószentek napját egészségvarázsló nappá tették meg. Ilyenkor fűzveszéből font korbáccsal verik hátba egymást az ismerősök e biztosan ható jókívánsággal: „Kellises **30**ne legyél” Ugyan már az éjféli miséről kijövet is szokásban van eme egészségügyi korbácsolás több községben, de akkor inkább az eladó leányzók egészségi állapotát veszik szapora istápolás alá a falvak házasulandó legényei.

Az ősztendőtől is vígan búcsúznak a rábaköziek és vigadva várják beköszönteni az újat.

Az újévi vigasságokból természetesen elsősorban a fiatalság veszi ki a maga részét. Az eladó leányzók Éva anyánk kíváncsiságát örökölve, már Szilveszter estéjén mindenáron bele akarnak látni a „győesztendőbe”. Az ötletekből kifogyhatatlanok. Képzletükkel korántsem takarékoskodnak, csak hogy megtudják már jóelőre a jövőndőt. Mindenekelőtt azt akarják egészen pontosan megtudni, hogy férjhez mennek-e az új esztendőben. Ennek csalthatatlan és alaposan kipróbált módszere a Szilveszter-esti gombócfőzés, amikor nemcsak azt állapítják meg teljes pontossággal, hogy főkötő alá kerül-e csakugyan a leányzó, hanem még azt is kiderítik, hogy ki köti be a fejét.

Gombócfőzésre mindig többen gyűlnek össze a szomszédságból és a rokonságból. Egyrészt a kedélyesebb szórakozás miatt teszik ezt, másrészt azért, hogy kellő módon ellenőrizhesse egyik a másikat. Minden leány legelőször is kilenc papírszeletet vág le. E papírszeletekre írják rá az ismerős legények keresztneveit, a kilencedik papírszelet azonban üresen marad. Ennél a kilencediknél fejtenek ki kettőzött felügyeletet a meghitt barátok, vajjon Fortuna istenasszony kegyeit nem próbálja-e valamelyik azzal kikényszeríteni, hogy a kilencedikre is nevet ír. De azt is gondosan ellenőrzik, hogy nem írnak-e csupa egyforma – Pista

vagy Jancsi – nevet, így akarván egy kis ügyeskedéssel biztosítani a leginkább óhajtott jövődöt.

Ezután a gombócgúrás következik. Ugyancsak sasszemekkel ellenőrzik egymást a papírszeletkének a gombócba való gyömöszölésénél. Mikor a víz már sutorogva forr, beledobják egyszerre mind a kilenc gombócot, különösképpen ügyelve arra, nehogy az üres papírszalagot tartalmazó gombócot dobja bele az illető legutoljára. Amelyik gombóc legelőször jön fel a víz színére, azt rögtön kihalásszák és felvágják. Így tudják meg, hogy a Pista, a Jancsi vagy a Jóska köti-e be a fejét az illető leányzónak. De, ha az a gombóc kerül elsőnek a víz színére, amelyik az üres papírszeletet tartalmazza, igen természetesen a „győ” gombócfőzésig könyörtelenül pártában marad. Akadnak, akik ebbe sehogyan sem tudnak beletörődni. Ezek ólomöntéssel is megpróbálkoznak, csak hogy valahogyan mégis maguk felé kényszerítsék a szerencsét. Az ólomöntés azért is örvend kellő megbecsülésnek, mert egy kis egészséges képzelettel azt is könnyen meg tudják állapítani a kiöntött ólom alakjából, **31** hogy milyen lesz a jövődö férj foglalkozása. Képzélet pedig bőven akad a Rábaközben minden háznál.

Az ólomöntés úgy történik, hogy egy bádogkanálban ólmot olvasztanak fel a parázson. A megolvadt ólmot egy kulcs fogójának a lyukján át öntik bele egy mosdótálba. A kiöntött ólom egy bizonyos alakot ölt. Élénk képzelettel ki lehet találni, hogy mit ábrázol. Megeşik ilyenkor, hogy az egyik magvetőt lát, a másik pásztort, kocsist vagy katonát ismer fel az ólom alakjában. Most amelyiknek a képzélete és beszélőkéje élénkebb, az a többivel is elfogadtatni igyekszik azt, amit ő látni vélt. Ezen természetesen néha sokáig vitatkoznak, különösen, ha katonát fedeznek fel. Az egyik tüzért vél látni, a másik huszárért lelkenedik, van, aki bakával is beéri, de akad mindig, aki csendőrt, rendőrt fedez fel az ólomkatonában.

Van olyan leányzó is, aki egészen biztos már abban, hogy ki lesz az ő párja, csupán arra kíváncsi, hogy valóban meglesz-e az esküvő az új esztendőben. Az ilyen leányzó nem vesződik gombócfőzéssel és ólomöntéssel, hanem gyorsan és kétségtelen pontossággal ezt úgy állapítja meg, hogy pontban éjfélkor felkapja a papucsát és átdobja a feje fölött. Ha talpra esik, biztos a dolgában, ha nem esik talpra, akárhányszor is „pityeredik”.

Az öregek otthon várják be az új esztendőt és a bakter köszöntését. Szilveszter éjjelén ugyanis a bakter, vagyis az éjjeli őr az út közepén lehetőleg kontrabasszus hangon köszönti az új esztendőt ilyenformán:

*„Hallod-e te háznak ura? Ifét ütött már a zuóra!
Dicsírtessék Jézus Kirisztus, világ megváltuója!
Engedje a nagy úr Isten, hogy a zuj esztendőben
Erőben és egissíghben, bikessíghben ilhessünk!”*

A háznak ura a két ablaktábla közé kikészít kellő mennyiségű aprópénzt és egy „cibart”, azaz szivart. A külső ablaktábla ilyenkor nem lévén becsukva, az éjjeliőr a járandóságát óvatosan kiveszi és az ablakot nesztelenül benyomja.

Rábaköz népe a téli pihenő időben lelkét felüdítő vidámságban él. Ez a felüdített lélek a testi erőt is oly állapotba segíti, amivel az új esztendőben elkövetkező szorgos és emberfeletti fáradságot kívánó mezei munkát is bámulatos kitartással tudja elvégezni.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Verbényi László: A testületi nevelés nyomai Sopronban a kereskedelmi tanonciskolák megindulása előtt.

32Dr. Verbényi László: A testületi nevelés nyomai Sopronban a kereskedelmi tanonciskolák megindulása előtt.

Általános hiedelem a magyar szaknevelésügyi irodalomban, hogy a testületi nevelés a tanonciskolák megindulásával kezdődött meg. Pedig a testületek működésében nevelői szempontok már korábban jelentkeztek. Igaz ugyan, hogy az egy városban élő kereskedőket kezdetben nem a tanoncnevelés, hanem a közös érdekek (harmincad és egyéb kedvezmények, kirakodási jog, a kereskedelmi hívatás korlátozása) forrasztották egybe, de természetes fejlődés volt annak felismerése, hogy a jelen érdekeivel egyenlő értékű a kereskedői testület fennmaradásának biztosítása. Ez a gondolat a gyökere a testületek nevelői törekvéseinek: az a szándék, hogy egységes eljárás és körültekintő gondosság érvényesüljön a tanoncok képzésében s ezek meg tudjanak felelni az időtámasztotta követelményeknek. A nevelői törekvés a 16. és 17. századi céhszabályzatok szerint csupán a tanoncidőnek, a felszabadítás feltételeinek és bizonyos büntető rendelkezések megállapítására szorítkozott, különösebb nevelői útmutatásokat nem adott s a tanoncot teljesen főnöke nevelői hatásköre alá rendelte. A kereskedelmi szaknevelés ily módon való megindulása és a céhszabályzatok idevonatkozó fejezetei már közkincsévé váltak szaknevelésügyi irodalmunknak, azt a hiedelmet támasztották azonban, hogy a szakirányú nevelés ily kezdetleges körülményeiből átmenet nélkül következett a tanoncok iskolai nevelése.

Az emberi gondolatnak – ha életrevaló- az a természete, hogy nem marad meg csira formájában, hanem tovább fejlődik hordozóiban. Ez történt a tanoncnevelés kérdésével is a 18. század második felében. A kereskedelmi testületek ugyanis ráébredtek arra, hogy a tanoncot nemcsak az üzleti légkörbe, a kereskedelmi szokásokba kell bevezetni, hogy a tanoncnak nemcsak szakismeretekre van szüksége, hanem lelkében ki kell fejleszteni és meg kell erősíteni oly tulajdonságokat, hogy a kereskedői rend becsületes tagja s a testület hagyományainak méltó folytatója legyen. Ám ennek a feladatnak a főnök egymaga megfelelni nem tudott, hiszen neki kellett a tanoncot a szükséges ismeretekkel ellátnia. Így aztán a 18. század közepén az az érdekes fejlődés áll szaknevelésügyünk történetében, hogy a főnök mellett egyre inkább előtérbe kerül a testület s az üzlet oktató munkájának kiegészítésére érvényesíteni kezdi a maga nevelői szempontját. A testületi nevelésnek ebben a korszakában, amely az első rajziskolák megindulásáig tart,¹⁽³³⁾ két szerve van a tanoncnevelésnek: ^{33a} főnök és a testület. Mintegy 50–70 évet foglalhat magában ez az időszak és benne szórványos adatokon kívül a szakirányú nevelés jórészt felderítetlen.

Az a kérdés most már, mikép kapcsolódott bele a kereskedelmi testület a főnök nevelő munkájába és milyen eszközökkel tudta a maga nevelői szempontját érvényesíteni, vagyis milyen módon nyilvánult meg a testület nevelői szándéka a tanonciskolák megindulása előtt.

Fejtegetéseink igazolására, vagyis a testületi nevelés második korszakának a 18. század közepén való megindulására két, a soproni kereskedelmi testület okmányaiból előkerült irat szolgál bőségesebb felvilágosítással. Mindkettő évszám nélküli, az egyik kézzel írott, a másik nyomtatott szöveg. Terjedelmük majdnem megegyezik, a nyomtatott ugyanazokat a gondolatokat bőségesebben fejti ki. A régibb keletű a kézzel írott, az írás alapján a 18. század közepére, a nyomtatott szöveg ugyanennek a századnak a végére tehető. Valószínű az, hogy az írott szöveg alapján készült a nyomtatott.²⁽³⁴⁾

Ezek az emlékek a soproni kereskedelmi testület multjának egy érdekes mozzanatát és nevelői eljárását őrizték meg számunkra.³⁽³⁵⁾ Az volt ugyanis szokásban, hogy a testület feje a szerződés megkötésekor a fenti iratok egyikével ajándékozta meg a tanoncot. A bőséges tapasztalattal készült tanítások tartalmazták

mindazt, amire a tanoncnak pályája kezdetén szüksége lehetett. A testület szándéka ezzel a tevékenységgel kettős volt. Először is azt akarta, hogy áthidalja vele a tanonc számára a pályakezdés nehézségeit és minél hamarabb belevezesse az üzleti életbe. Összefoglalta tehát azokat a szabályokat, amelyeket [34a](#) tanoncnak a nyilvánosság előtt és az üzletben követnie kell, amelyek mintegy zsinórmértékül szolgálhatnak életében. Ezenkívül megjelent ebben a kis nevelési szabályzatban a tanoncot fenyegető veszedelmek megelőzésének szándéka is. A tanonc akkor még szinte gyermekkorban került az üzletbe és tanulási ideje 5–6 évre terjedt. Gazdagon igazolta a tapasztalat, hogy fejlődésének forrongó szakaszában a jellembeli bizonytalanság téves útra vezette a tanoncot s az áruk láttára kísértésbe került, a magánál tartott pénz veszélybe döntötte, sőt javak eltulajdonításával, elajándékozásával, üzleti titkok kifecsegésével, aljas személyekkel való összejátszással súlyosan megkárosíthatta gazdáját és szégyenére vált a testületnek.

A bevezető részben istenfélelemre inti a tanoncot a szabályzat. Világi dolgai csak akkor alakulnak szerencsésen, ha szorgalmasan vesz részt az istentiszteleten s ezáltal lesz részesévé a isteni kegyelemnek. A kereskedőtanoncnak – akár főnök fia vagy gyakornok – hűségesnek és titoktartónak kell lennie. Felsorolja ezután a szabályzat azokat az eseteket, amelyek a hűség elleni vétkeknek számítanak, főként gazdájának megkárosítását és egyúttal megjelöli a büntetés nemeit: a testület elé való idézést és a városi bírónak való kiszolgáltatást. A titoktartás abban áll, hogy a tanonc semmit sem fecseg ki mindabból, ami az üzlet érdekét szolgálja, feltárja azonban titokban, ha mások részéről tapasztal hűtlenséget. A rendes életmódhoz való hozzászoktatás kedvéért tilos, hogy a tanonc pénzt tartson magánál. Az esetleges ajándékokat adja át főnökének megőrzésre. Kötelessége a tanoncnak, hogy tisztességesen köszöntsön főnökének, az alkalmazottaknak és minden alkalommal, ha idegen üzlet előtt halad el. Tehetsége szerint mozdítsa elő főnöke javát és töltsen el hasznosan szabad óráit. Erre a legjobb az írás és számolás gyakorlása. Az üzleten kívül is meghatározza a szabályzat a tanonc magaviseletét. Eltiltja a kocsmák látogatásától, összejövetelektől. A hűtlenség vétkének minősíti, ha a tanonc másnak megmutatja főnöke leveleit és más tanonc társaságában kötelességét elhanyagolja. Végül a szabályzat nagyon lelkére köti a tanoncnak az előírások megtartását. Csak így várhat gazdájától megfelelő tanonclevelet; ez ugyanis a kereskedelmi testület pecsétjével ellátva, további szerencsésének és haladásának alapja.

A pontokba foglalt irat a soproni kereskedelmi testület nevelői lelkületének bizonyítéka. Túlnyomó részben atyai tanácsokkal látja el a tanoncot a helyes életmódra vonatkozóan, inkább előkészíti a jellemes és erkölcsös életre, a szakismeretek fontosságát csak hangoztatja. Ezzel a szabályzattal ugyanis a testületnek más célja volt. Az adás-vevés mesterségét, a kereskedelmi szokásokat a tanonc a főnöktől sajátította el; ennek [35](#)hiányosságát pótolta és ezt a tevékenységet egészítette ki a testület, amikor a tanoncot a főnök a közösségben való helyes életre nevelte. Ezáltal domborodott ki a testület nevelői szerepe s lett az életpályára való bevezetéssel, a fejlődés szemmeltartásával és az ünnepélyes felszabadítással a tanoncnevelésnek a főnökkel egyenlő értékű szerve. A soproni adat nem áll szórványosan; ugyanígy, szinte hasonló tartalmú útmutatások alapján módosult a tanoncnevelés Pesten.[4\(36\)](#) A többi testületnek működéséről még az adatok nem kerültek napvilágra, de a testületek közti szoros kapcsolatnál fogva nagyon valószínű, hogy ott is hasonló fejlődés ment végbe.

Ilyfajta tanoncnevelési szabályzatokat a szaknevelésügyi irodalom csupán tartalom szerint ismer. A soproni tanoncnevelés színvonalát szemléltetjük s ismeretlen adalékkal gazdagítjuk szaknevelési irodalmunkat, amikor a két szabályzat közül a régebbit, a kéziratban megmaradtat közzétesszük.[5\(37\)](#)

Címe: Unterricht und Regel, Wie sich ein Lehrjung bey Handelschaft zu verhalten, und was ihm zur genauen Beobachtung höchst noth wendig und nützlich ist.

Ein junger Mensch, welcher in der Welt leben, und sein Glück betreiben will, muß zum aller ersten Gott um seinen kräftigen Segen und Beystand anrufen, sich dieser Gnaden durch Beywohnung des Gottesdienstes, dem Heil. Wort Gottes und Gebets, dahin theilhaftig machen; damit die unternehmenden weltlichen Geschäften durch die Gnade Gottes unterstützt werden. Demnach hat ein Handlungsjung so wohl, als ein Sohn eines Herrn Prinzipalen, und Praktikant bey der Handlung ins besondere nachfolgende Regeln genau in Obacht zu nehmen, als:

Erstens muß ein Handlungs-Jung, vor unter sich Prinzipalens Söhne, und Praktikanten verstehen, bey der Handlung vollkommen getreu, und verschwiegen seyn. Die Treuheit bestehet aber hauptsächlich in dem: daß ein solcher Lehrjung seinem Herrn nicht das mindeste entwenden solle; sich auch von den Hausdienstbothen, die in des Herrn seinem eigenen Brod stehen, oder in dem Hause der Nachbarschaft wohnen, oder von anderen in das Gewölb kommenden bekannten Personen nicht überreden lassen, ihnen in Geheime etwas zuzubringen, oder zu geben, eine solche Treuheits-Uebertretung würde keinen andern Erfolg nach sich ziehen, als daß der Prinzipal seinen treulosen Lehrjunge, erstlicht vor dem sammentlichen Handelstand zur Abstraffung darzustellen, und wann hier auf ferner keine Besserung erfolgen solle; so wird ein solcher Jung zu mehreren empfindlichen [36](#)Straf dem löbl, Stadt Gericht übergeben. Die Verschwiegenheit betreffend, bestehet solche in diesem: daß ein Lehrjung alles dasjenige, was er von seinem Herrn, Frauen, oder Bedienten mit anhören darf, in bester Verschwiegenheit, und Geheime bey sich behalten und bewahren solle; inbesonderheit aber dasjenige, was die Handlung in sich selbst angethet, und betrifft. Dagegen wenn ein derley Jung von einem Bedienten etwas ungebührliches sicket, oder was zum Schaden seines Herrn gereicht, etwas unanständiges geschlichtet würde; so ist ein solcher Lehrjung in seinem Gewissen schuldig, ein solches seinem Herrn also gleich, jedoch in größter Geheime zu offenbaren.

Zweytens: Damit ein Lehrjung in seinem ordentlichen Schranken gehalten wird; so solle keinem Jung erlaubt sein, ein Geld bei sich zu tragen; sollte er aber etwas zuschenken überkommen, sollte er das Geschenke seinem Herrn, oder Frauen richtig zum aufbehalten übergeben.

Drittens: Lieget einem jeden Lehrjung ob, vor seinen Prinzipalen insonderheit, auch vor die Bedienten, wenn ihnen ein oder der andere auf der Gassen begegnet, den Hut oder die Haube abzunehmen, und sein Gebührendes Kompliment zumachen; solcher gestalten sollte sich mit bemeldter Hauptentblösung ein jeder Jung angelegen sein lassen, wenn er bei einem Handlungsgewölbe vorbeysgeht.

Viertens: Solle sich ein Lehrjung, nebst der Treu und Verschwiegenheit angelegen sein lassen, seinem Herrn Prinzipallen, in seiner führenden Handlung nach aller Möglichkeit Nutzen zu verschaffen, auf den Verkauf genaue Obsicht zu tragen, und nach seinen Kräften allmögliches zum Vortheil seines Herrn zuschlichten; entgegen allen Schaden möglichst abzuwenden und bei müßigen Stunden solle sich Lehrjung besonders im Rechnen und Schreiben dergestalten üben; als wenn er gleich in erst angetretenen Lehrjahren einen Bedienten vorstellen wollte.

Fünftens: Solle ein jeder Lehrjung und Praktikant gehalten, und verpflichtet sein, bei dem Ausschicken seine Gebührende Schuldigkeit wohl in Obacht zu nehmen, sich nicht etwa in einen Wirtshaus, wenn er auch ohne Entgeld einen Trunk bekommete aufzuhalten; sondern seine Zuhauskumft auf das aller möglichste zu beschleunigen, beynebst wird einem jeden in das besondere eingebunden, und verboten daß sich keiner anmassen solle, wenn sie auf die Post mit Briefen aufzugeben, oder abzuholen gesendet werden, daß eine dem andern kein Gehör geben, noch minder aber die Briefe untereinander darzeigen sollen; Ein derley Verbrechen und Unternehmung wäre hinlänglich genug, einen solchen Lehrjung also gleich aus der Handlung zu stoßen, weil hierdurch die Verschwiegenheit gebrochen ist. Uebrigens hat ein Lehrjung beym

ausschicken, alleine seinen Weg hurtig zu gehen, seine Post geschickt auszurichten, zu keiner Zeit mit einem andern Jung eine Gemeinschaft machen; sondern sich hauptsächlich dasjenige am meisten angelegen seyn zu lassen, was den Nutzen seines Herrn befördern kann.

Zum Schluß solle ein jeder Lehrjung, welches sich der Gesätze gemäß gut und wohl verhalten, von seinem Lehrprinzipalen ein wohlbesetztes Lehr-Attestat **37**erlangen, welches von dem Löbl. Handelstand ebenfalls unter Beydringung des Insiegel unterschrieben, und ihm zu seinem weitem Glück und Fortkommen zu Händen gestellet wird.

A soproni kereskedelmi testület két megmaradt tanoncnevelési szabályzata ú. n. erénytükrök (Tugendspiegel, Sittenspiegel). Ez a műfaj messzire nyúlik vissza a múltba, számos változata van a világirodalomban. A nevelés gondolata vezérli íróját; az a szándéka vele, hogy valamely társadalmi osztály vagy foglalkozási ág életmódjának helyes irányelveit foglalja össze. Az első ilyen erénytükrök az udvari és lovagi étellel kapcsolatosak; nevezetes képviselői a mi irodalmunkban Faludi művei (Nemes ember, Nemes asszony, Nemes úrfi, Udvari ember). Később aztán a középkori életeszmeny lezüllése után a városi polgár, az iparos és kereskedő lesz a hőse. Ez utóbbiak már formájuk miatt rendszerint nem értékes alkotások, az irodalom tehát nem törődik velük. De nagyon jelentősek a magyar nevelői gondolat alakulásában, hiszen egy közösség, egy testület javító törekvéseit tartalmazzák. Keletkezésük rendszerint olyan időre esik, amikor egy társadalmi rend van bomlásban, amikor egy társadalmi osztályt komoly veszély fenyeget. Minden korszak törekszik a maga életformáit fenntartani és a nevelés erejével felfogásának uralmát továbbra is biztosítani. Így volt a 18. század végén is. A világgazdaságba való lassú bekapcsolódás és a meginduló kapitalizmus alapjaiban kezdte ki kereskedői rendünket és régi formáit eltörléssel fenyegette. Ezért volt szükség gondosabb nevelésre, a régi kereskedői erények összefoglalására az erénytükrökben.

A kéziratos erénytükrök 6, a nyomtatvány 8 pontban foglalja össze a tanoncnevelés szabályait. A kézirat nyelve régiesebb, kezdetlegesebb, helyenkénti gondolatbetoldásokat mutat; a másik könnyedebb, folyamatosabb. Tömörsege ellenére a kézirat többet tartalmaz; hiányzanak a nyomtatványból a büntetés nemei és a tanulásra vonatkozó utalások. Bár mindkettő német nyelvű, mégis becses emlékek és ritka források kereskedőrendünk nevelődésére nézve. Tudott dolog, hogy abban az időben városaink lakossága, így kereskedőink is jelentékeny részben német ajkúak voltak. A két erénytükrök, bár a haza fogalma hiányzik belőlük, a kereskedelmi testületek nevelői szándékainak, fogékonyságának bizonyítéka s nagyszerű olvasmány arra, hogy a felnövő szakiskolai ifjúságot hivatástudatában erősítsük.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Kárpáti Zoltán: Sopron környékének fontosabb gyógynövényei.

****38**Dr. Kárpáti Zoltán: Sopron környékének fontosabb gyógynövényei.**

A gyógynövényeknek kellő hozzáértéssel való gyűjtése olyan helyen, ahol az egyes növények megfelelő mennyiségben teremnek, mindig kifizetődő foglalkozás volt. Ma pedig, amikor az élet rohamosan drágul s az embernek mindenféle úton-módon jövedelemre kell szert tennie, a gyógynövényekkel való foglalkozás mindig jelentősebb lesz. Amióta pedig a kormány a teára igen magas illetéket rótt ki s ezért a kínai tea pótlására hazai növényekből készült, ú. n. magyar teákat kezdtek forgalomba hozni, s ezt a forgalombahozatalt miniszteri rendelettel szabályozták, a rendeletben engedélyezett növények gyűjtése országszerte igen fellendült. Sok külföldről származó gyógynövény bebozatala igen megnehezült, ezért,

amelyiknek többé-kevésbé megfelelő pótszere nálunk is megterem, ezt a helyettesítő növényt is fokozottan kezdték itthon gyűjteni.

Az alábbiakban összeállítottam azoknak a növényeknek a jegyzékét, amelyek Sopron környékén olyan mennyiségben teremnek, hogy gyűjtésük kifizetődik. Azokat a növényeket természetesen kihagytam, amelyek a gyógynövénykereskedelemben szerepelnek ugyan, de Sopron környékén olyan ritkák, hogy gyűjtésük természetvédelmi szempontból megengedhetetlen. Így pl. a *fátyolvirág* (*Gypsophila paniculata*), amelynek gyökere az ú. n. magyar szappangyökér, a síkvidéken itt-ott előfordul, de ritkaságszámba megy. Ezt a néhány szálat kipusztítani vétek volna ugyanakkor, amikor ez a növény az ország más részein oly tömegesen terem, hogy fokozott gyűjtése sem okoz komoly kárt. Viszont nem szerepelnek az alábbi összeállításban azok a növények sem, amelyeket pl. a magyar tearendelet külföldi mintára engedélyez ugyan, de kereslet nálunk belőlük egyáltalán nincs. Így pl. éppen Sopron környékén igen gyakori a nálunk *erikának* nevezett *csarab* (*Calluna vulgaris*), amelyet a magyartearendelet engedélyez, de eddig még egyik magyar teában sem használták fel.

A különféle szárított növények, az ú. n. drógok iránti kereslet természetesen igen különböző. A Magyar Gyógyszerkönyvbe is felvett hivatalos gyógynövényeket természetesen sokkal inkább keresik, mint azokat, amelyek csak népies gyógyszerként, vagy háziszerként szerepelnek. A magyar teák ú. n. alapanyagai, amelyek a fő ízt és a jelleget adják meg, megint nagyobb tömegben fogynak, mint az inkább zamatosító, ú. n. járulékos anyagok. Vannak a felsoroltak közt olyanok is, amelyeket nem közvetlenül használunk gyógyszerként, vagy élvezeti szerül, hanem valamilyen anyagot állítanak elő belőlük. Ezek az ú. n. ipari drógok.

39 Alábbi felsorolásom a fentiek alapján tehát az előfordulási körülmények és a kereslet összegyeztetésével készült, ezért teljességre nem is tart számot, hanem csupán tájékoztatást kíván nyújtani Sopron környékének felhasználásra érdemes növényeire nézve.

A gyűjtésre és szárításra vonatkozó legfontosabb szabályokat és tudnivalókat az idevonatkozó kézikönyvekben megtaláljuk, s a növénybevéltő kirendeltségek is adnak erre vonatkozó útbaigazítást.

A legfontosabb egyrészt az, hogy csak tiszta, ép és egészséges, nem pedig porlepte, rovarragásos, vagy gombabeteg növényi részeket gyűjtsünk. A szárítást árnyékos, szellős, meleg helyen, gyorsan végezzük, mert ha a száradás lassú, úgy a növény megfűlled és hasznavehetetlenné válik,

Fontos másrészt az is, hogy a gyógynövényt ne tévesszük össze más értéktelen növényfajjal, hanem mindig csak azt a növényt gyűjtsük, amelyiknek a megfelelő gyógyhatása megvan. A növények pontos meghatározására számos magyar- és németnyelvű kézikönyvünk van.

Sopron környékének fontosabb gyógynövényei rendszertani sorrendben a következők.

CLAVICEPS PURPUREA. – *Anyarozs* (*Mutterkorn*). – A rozskalászbán a szem helyén nőtt sötétszínű, karomalakú gombatest, amely a rozs cséplése alkalmával könnyűszerrel összegyűjthető. *Secale cornutum* néven hivatalos gyógyszer.

NEPHRODIUM FILIX MAS. – *Erdei pajzsika* (*Echter Wurmfar*n). – A hegyvidék nedvesebb, árnyékosabb helyein mindenütt gyakori páfrány. Nem tévesztendő össze a hozzá igen hasonló termetű, de finomabban osztott levelű *hölgyharasztal* (*Athyrium filix femina*). Földbeli szára (gyöktörzse) *Filicis maris rhizoma* néven a gyógyszerkönyvben hivatalos.

EQUISETUM ARVENSE. – *Mezei zsurló (Acker-Schachtelhalm)*. – Nedvesebb szántóföldeken, patakpartokon, töltéseken, réteken igen gyakori. Szára hosszában végigsimítva érdes, az ágak végén bunkóalakú spóratartófüzér nincs. Nem tévesztendő össze a hozzá feltűnően hasonló, mocsaras réteken (pl. Tómalom, Tacsai-árok) termő *tavi zsurlóval (Equisetum palustre)* amelynek szára végigsimítva teljesen síma, s az ágak végén kb. 1–2 cm hosszú, tojásdad, sötétszínű spóratartófüzér van. A földfeletti rész *Equiseti herba* néven hivatalos gyógyszer.

JUNIPERUS COMMUNIS. – *Boróka (Wacholder)*. – A Soprontól keletre eső erdőkben (Dudlesz, Szárhalon) gyakori, a nyugati hegyvidéken ritka. Termése (*Juniperi fructus*) hivatalos gyógyszer, ipari dróg és a magyar teák járulékos ízesítő anyaga.

AGROPYRON REPENS. – *Tarackbúza (Quecke)*. -- Megművelt talajon igen kellemetlen gyom. A földben hosszan kúszó tarackja, amely *Graminis rhizoma* néven hivatalos gyógyszer, szántás után könnyűszerrel gyűjthető.

40 COLCHICUM AUTUMNALE. – *Őszi kikirics (Herbstzeitlose)*. – Réteken mindenütt gyakori. Ősszel virít, levele és termése tavasszal jelenik meg. A földben mélyen levő hagymagumója *Colchici tuber* néven, a magja pedig *Colchici semen* néven kerül forgalomba,

CONVALLARIA MAJALIS. – *Gyöngyvirág (Maiglöckchen)*, – Erdeinkben gyakori. A drógkereskedelemben földfeletti részei szerepelnek *Convallariae herba* néven,

POPULUS NIGRA. – *Fekete nyárfa (Schwarzpappel)*, – Sopron környékén itt-ott patakok mellett és ültetve nő, a síkvidéken vadon gyakoribb. Rügyei *Populi gemma* néven kerülnek forgalomba.

JUGLANS REGIA. – *Diófa (Walnuß)*. – A levél *Juglandis folium*, a termés zöld héja pedig *Pericarpium* vagy *Cortex nucum Juglandis* néven szerepel.

BETULA ALBA, B. PUBESCENS. – *Nyírfa (Birke)*. – A hegyvidéken elterjedt fa. Levelei *Betulae folium* néven kerülnek forgalomba s a magyar teák alapanyagai közt is szerepel.

QUERCUS ROBUR, QU. SESSILIFLORA. – *Tölgyfa (Eiche)*. – A soproni hegyekben erdőt alkot. Kérgé *Quercus cortex* néven kerül forgalomba; a magyartea rendelet is felsorolja a járulékos anyagok közt.

POLYGONUM AVICULARE. – *Keserűfű, cikszár (Wegtritt)*. – Utak mentén, köves, taposott helyeken mindenütt gyakori, igen változó külsejű növény. Földfeletti részeit *Polygoni avicularis herba* néven hozzák forgalomba.

URTICA DIOICA, U. URENS.– *Nagy és kis csalán (Brennessel)*. – Igen gyakori gyomnövényeink. Földfeletti részét *Urticae herba* néven szerepelnek.

SAPONARIA OFFICINALIS. – *Szappanfű (Seifenkraut)*. – Patakok mentén, nedves helyeken nem ritka növény. Földfeletti részei mint *Saponarie herba* gyökere pedig mint *Saponariae radix* kerül forgalomba.

CONSOLIDA SEGETUM. – *Szarkaláb (Rittersporn)*. – Gyakori vetési gyom. Virágait *Calcatrippae flos* néven árusítják.

ADONIS VERNALIS. – *Tavaszi hérics (Teufelsauge)*, – Sopron közelében a Tómalom feletti dombokon, a Szárhalon- és a Dudlesz erdő tisztásain és a fertőrákosi köfajtó környékén – mindenütt mésztalajon – tömegesen előforduló növény. Földfeletti részét *Adonidis vernalis herba* néven mint hivatalos gyógyszert

tartják.

CHELIDONIUM MAJUS. – Vérehulló fecskefű (*Schöllkraut*). – Házak körül, öreg falakon gyakori. Földfeletti részeit *Chelidonii herba* néven, gyökerét pedig mint *Chelidonii radix*-ot gyűjtik,

PAPAVER SOMNIFERUM. – Mák (*Gartenmohn*). – A mákfej; *Papaverin fructus* néven kerül forgalomba, de a máknövény minden része, így a „mákszalma” is keresett cikk, miután egy szabadalmazott magyar eljárással ebből is sikerült az értékes alkaloidákat kivonni.

PAPAVER RHOEAS. – Pipacs (*Klatschmohn*). – Gyakori és sokszor tömeges vetési gyom, melynek virágszirmai *Rhoeados flos* néven kerülnek forgalomba.

CAPSELLA BURSA PASTORIS. – Pásztortáska (*Hirtentäschel*) Úton-útfélen gyakori gyom, melynek földfeletti részei a kereskedelemben [41](#)*Bursae pastoris herba* néven szerepelnek.

RIBES NIGRUM. – Fekete ribizli (*Schwarze Johannisbeere*). Kertekben ültetik, de Sopronban nem nagyon elterjedt. Levele *Ribes nigri folium* néven a magyar teák alapanyagai közt szerepel

CRATAEGUS OXYACANTHA, CR. MONOGYNA. – Galagonya (*Weißdorn*). – Erdőszéleken, cserjésekben mindenütt gyakori. Termését (*Crataegi fructus*) újabban keresik,

RUBUS IDAEUS. – Málna (*Himbeere*), – A nyugati hegyvidék vágásaiban igen gyakori. Levele *Rubi idaei folium* néven a magyar teák egyik meglehetősen keresett alapanyaga.

A RUBUS-nemzetség kék- vagy feketetermésű fajai. – Földi szeder (*Brombeere*). – Vágásokban, cserjésekben mindenütt igen sok fajban és változatban fordulnak elő, melyeknek levele *Rubi fruticosi folium* néven a legkeresettebb és legfontosabb teapótszer, a legtöbb magyar tea alapanyagaként szerepel. Főleg a mindkét oldalán egyszínű, vagy pedig kopasz és vékony, nem pedig a fehéren molyhos és vastaglevelű fajokat gyűjtik.

FRAGARIA COLLINA, FR. ELATIOR, FR. VESCA. – Szamáca földi eper (*Erdbeere*). – Bokros helyeken, vágásokban, füves lejtőkön mindenütt gyakoriak. Levelük *Fragariae folium* néven az előbbieket mellett egyike a legelterjedtebb és legkeresettebb teapótszereknek. A legtöbb magyar teában megtalálhatók.

POTENTILLA ERECTA. – Vérontó pimpó (*Blutwurz*). – Mocsaras helyeken, erdőkben nem ritka. Virága négyzirmú. Nem tévesztendő össze a hasonló termetű, de mindig ötszirmú más pimpó-fajokkal. Gyökere *Tormentillae radix* néven szerepel.

AGRIMONIA EUPATORIA. – Párlófű, apró bojtorján (*Odermennig*). – Erdős, cserjés, fűvel helyeken mindenfelé előfordul Sopron környékén. Földfeletti részeit *Agrimoniae herba* néven hozzák forgalomba.

ROSA-fajok. – Vadrózsa (*Wildrose*). – Mindenfelé elterjedt cserjék. Termésük szárított húsos fala *Cynosbati fructus*, tisztított magjuk pedig *Cynosbati semen* néven szerepel a drógkereskedelemben. Mindkettő szerepel a magyar teák alapanyagai közt; a termésfal egyike a C-vitaminban legdúsabb növényi részeknek,

PRUNUS SPINOSA. – Kőkény (*Schlehdorn*). – Cserjésekben, erdőszéleken mindenütt gyakori. Virága *Pruni spinosae flos* (régábban *Acaciae flos*) néven szerepel,

PRUNUS AVIUM, PR. CERASUS. – Cseresznye, meggy (*Kirsche, Weichsel*). A szárított termés-kocsányt

(az ú. n. cseresznye-, illetve meggyzárát) mint *Cerasi stipites*-t a magyar teák járulékos anyagai közt igen gyakran használják, de sokan minden más anyag hozzákeverése nélkül ebből főznek teát.

ONONIS SPINOSA. – *Tövises iglic (Hauhechet.)* – Legelőkön, száraz, füves, taposott helyeken tömegesen termő növény. Sopron közelében különösen a Bécsi-dombon és a harkai fensíkon van sok. Gyökere (*Ononidis radix*) hivatalos gyógyszer,

MELILOTUS OFFICINALIS. – *Somkóró (Steinklee.)* – Réteken, irtásokban gyakori növény. Szárítva kellemes illatú. Földfeletti részelt *Meliloti herba* néven hozzák forgalomba; a magyar teák járulékos alkatrészei közt mint illatosító szerepel.

ROBINIA PSEUDACACIA. – *Akácfa (Akazie)*, – Virágát *Robiniae acaciae flos* néven a magyar teák alapanyagai közt találjuk felsorolva,

PHASEOLUS VULGARIS. – *Bab (Bohne)*. – A szárított üres babhüvelyt mint *Phaseoli legumen*-t hozzák forgalomba.

RHAMNUS CATHARTICA. – *Varjútövis (Kreuzdorn)*. – Erdők szélén, cserjésekben elterjedt. Termése *Rhamni catharticae fructus* néven szerepel.

FRANGULA ALNUS. – *Kutyabenge (Faulbaum)*. – A hegyvidék nedvesebb helyein, patakok mentén, irtásokban nem ritka. Kérgé *Frangulae cortex* néven hivatalos gyógyszer, melynek alkalmazása újabban mindjobban elterjed mivel a hozzá igen hasonló északamerikai *Fr. Purshiana* kérgét a *Caseara sagrada*-t, vagy *Rhamni Purshianae cortex*-et, melynek behozatala a háború óta jóformán teljesen megszűnt, kiszorítja.

TILIA CORDATA, T. PLATYPHYLLOS. – *Kis- és nagylevelű hársfa (Steinlinde)*. – Virága *Tiliae flos* néven közismert háziszorítószer és hivatalos gyógyszer. Már jóval a teabehozatal csökkentése előtt is sokan élvezték a tea helyet családi italnak, ma a magyar teák egyik legfontosabb alapanyaga. Sopron környékén úgy vadon, mint ültetve nem ritka. Városunk környékén csak a megengedett hársfafajok teremnek. *Ezüsthárs*, amelynek virágát teaként forgalomba hozni tilos, Sopron környékén egyáltalában nincs, a szintén tiltott *amerikai hárs*-ból pedig csak a város utcáin és terein találunk néhány ültetett példányt.

ALTHAEA OFFICINALIS. *Orvosi ziliz (Eibisch)*. – Nedves helyeken, árkokban terem. Sopron környékén bővebben a síkvidéken, a Fertő körüli részeken terem, a hegyvidéken sokkal ritkább. Úgy a gyökere (*Althaeae radix*), mint a levele (*Althaeae folium*) igen fontos hivatalos gyógyszer, de a drógkereskedelemben a virága (*Althaeae flos*) is szerepel.

MALVA SILVESTRIS, M. NEGLECTA, M. PUSILLA. – *Papsajt (Käsepappel)*. -- Megművelt helyeken, parlagokon, házak körül mindhárom faj gyakori. A *M. silvestris* virága *Malvae flos* néven mindhárom faj levele pedig *Malvae folium* néven hivatalos gyógyszer.

HYPERICUM PERFORATUM. – *Orbánfü (Johanniskraut)*. – Füves, bokros helyeken, főleg pedig a Soprontól nyugatra eső hegyvidék vágásaiban gyakori. A drógkereskedelemben földfeletti részei szerepelnek *Hyperici herba* néven.

VIOLA ODORATA – *Illatos ibolya (Wohlrriechendes Veilchen)*, – A soproni erdőkben és erdőszéleken gyakori. Levelét *Violae folium* néven hozzák forgalomba. Nem tévesztendő össze más szagtalan virágú

ibolyafajok leveleivel.

VIOLA TRICOLOR. – *Vadárvácska (Stiefmütterchen)*. – Megművelt talajon gyakori. Földfeletti részeit *Violae tricoloris herba* néven tartják.

VACCINIUM MYRTILLUS. – *Fekete áfonya (Heidelbeere)*. – A hegyvidék erdeiben tömegesen fordul elő. Levelei *Myrtilli folium* néven szerepelnek, de a kereslet nem nagy.

PRIMULA VERIS. – *Kankalin (Himmelschlüssel)*. – Erdeinkben gyakori, A gyógynövénykereskedelemben virágja (*Primulae flos*) és gyökere (*Primulae radix*) szerepel.

CENTAURIUM UMBELLATUM. – *Ezerjófű (Tausendguldenkraut)*. A Sopron körüli irtásokban, füves helyeken gyakori. A földfeletti rész *Centaurii herba* néven hivatalos gyógyszer, s igen elterjedt háziszser is,

SYMPHYTUM OFFICINALE, – *Fekete nadálytő (Beinwurz)*, – Nedves helyeken, patakok mentén, úgy a hegyvidéken, mint a síkon elterjedt, Gyökerét *Symphyti radix* néven hozzák forgalomba,

PULMONARIA OFFICINALIS. – *Pettyegetett tüdőfű (Lungenkraut)*. – Erdeinkben gyakori. A földfeletti rész (*Pulmonariae herba*) használatos dróggként.

MARRUBIUM VULGARE. – *Orvosi pemetefű (Andorn)*. – Parlagokon, utak mentén, legelőkön gyakori. A földfeletti részek mint *Marrubii herba* hivatalos gyógyszer.

GLECHOMA HEDERACEA. – *Kerek repkény (Gundelrebe)*, – Füves, bokros helyeken gyakori, alacsony, kúszó, kékvirágú növény. A földfeletti részek *Hederae terrestris herba* néven szerepelnek,

THYMUS SERPYLLUM. – *Kakukfű (Thymian Quendel)*. – Napos, száraz, köves, füves helyeken igen sok fajtája gyakori, A földfeletti részek mint *Serpylli herba* hivatalos gyógyszer, de kedvelt fűszer és háziszser is.

ATROPA BELLADONNA. – *Nadragulya (Tollkirsche)* – Erdőkben és vágásokban terem. Sopron körül a legtöbbet a Várhely környékén láttam. Levele (*Belladonnae folium*) igen keresett és fontos hivatalos gyógyszer.

HYOSCYAMUS NIGER. – *Beléndek (Bilsenkraut)*. – Házak körül, törmeléken nő. Levele (*Hyoscyami folium*) hivatalos gyógyszer.

DATURA STRAMONIUM. – *Maszlag, redőszírom (Stechapfel)*. – Házak körül, törmeléken, inkább a síkvidéken terem. Levele (*Stramonii folium*) hivatalos gyógyszer.

VERBASCUM PHLOMOIDES, V. THAPSIFORME. – *Ökörfarkkóró (Königskerze, Himmelskerze)*. – Utak mellett, parlagokon termő fajok. Virágjuk *Verbasci flos* néven hivatalos gyógyszer. Mindkettő nagyvirágú (kb. 2 cm. vagy nagyobb átmérőjű) és a porzósálak sárgaszőrűek. Kisebb virágú fajokat, vagy pedig olyanokat, amelyeknek porzósálai lilaszőrűek, ne gyűjtsünk.

VERONICA OFFICINALIS. – *Orvosi veronika (Ehrenpreis, Grundheil)*, – A hegyvidék erdeiben és vágásaiban gyakori. Földfeletti részei (*Veronicae herba*) szerepelnek ugyan a magyar teák alapanyagai közt a felsorolásban, de nálunk nem igen használják. A drógkereskedelemben azonban tartják.

PLANTAGO LANCEOLATA. – *Keskenylevelű útifű (Spitzwegerich)*. – Utak mentén, füves helyeken

gyakori. Levele *Plantaginis lanceolatae folium* néven kerül forgalomba.

ASPERULA ODORATA. – *Szagos müge (Waldmeister)*, – Erdeinkben gyakori. Szárítva igen illatos. Kedvelt házisz, s *Asperulae odoratae herba* néven a drógkereskedelemben is előfordul s a legtöbb magyar teában is szerepel mint kellemes illatú járulékos anyag.

44 SAMBUCUS NIGRA. – *Fekete bodza (Schwarzer Hollunder)*. – Patakok, árkok mentén, házak körül gyakori. Virága (*Sambuci flos*) hivatalos gyógyszer, a magyar teák alapanyagai közt is szerepel, de a termését is forgalomba hozzák *Sambuci baccae* néven.

SAMBUCUS EBULUS. – *Gyalogbodza (Zwerghollunder)*. – Utak mellett, árkokban, irtásokban gyakori. A drógkereskedelemben főleg gyökere (*Ebuli radix*) és levele (*Ebuli folium*) szerepel.

VALERIANA OFFICINALIS. – *Macskagyökér (Baldrian)*. – Főleg a hegyvidék nedvesebb és erdős-bokros helyein fordul elő. Gyökere (*Valerianae radix*) fontos hivatalos gyógyszer.

ACHILLEA MILLEFOLIUM. – *Cickafark (Schafgarbe)* – A hegyvidék rétjein, erdőszélein mindenütt igen gyakori. A drógkereskedelemben úgy a földfeletti részeket (*Achillese herba*), mint külön a virágzatát (*Achillese flos*) és a levelét (*Achillese folium*) is tartják; a magyar teák alapanyagai közt is szerepel,

MATRICARIA CHAMOMILLA. – *Orvosi székfű, kamilla (Kamille)*. – Sopron környékén utak mentén, megművelt talajon, tarlókon elég gyakori, azonban nagyobb mennyiségben nálunk nem érdemes gyűjteni, mert olyan tömegben és olyan minőségben, mint ahogy az Alföld szikesein előfordul, Sopron környékén sehol sincs s ezért az alföldi kamillával szemben nem versenyképes. Nálunk legfeljebb a saját szükséglet kielégítésére érdemes szedni. Nem tévesztendő össze más *kamilla* és *pipitér- (Anthemis-)* fajokkal. Virága *Chamomillae flos* néven igen keresett hivatalos gyógyszer és kedvelt házisz.

CHRYSANTHEMUM VULGARE. *Varádcskóró (Rainfarn)*. – Patakok mentén, irtásokban, nedves, cserjés helyeken nem ritka. A drógkereskedelemben földfeletti részlet (*Tanaceti herba*) szerepelnek,

ARTEMISIA ABSINTHIUM. – *Fehér üröm (Wermut)*. – Erdei vágásokban, száraz bokros helyeken mindenfelé előfordul. Földfeletti részlet, mint *Absinthii herba*, hivatalos gyógyszer,

TUSSILAGO FARFARA. – *Martilapú lókörmű (Huflattich)*, – Árokpartokon, főleg agyagon gyakori. A kereskedelemben levele (*Farfarae folium*) szerepel. Nem tévesztendő össze a hozzá hasonló *acsalapú (Petasites-)* fajok leveleivel.

ARCTIUM LAPPA, A. MINUS. – *Bojtorján (Klette)*. – Utak mentén, házak körül gyakori. Gyökerét *Bardanae radix* néven hozzák forgalomba.

CENTAUREA CYANUS. – *Kék búzavirág (Kornblume)*. – Vetésekben gyakori. A drógkereskedelemben virága (*Cyani flos*) szerepel.

TARAXACUM OFFICINALE. – *Pitypang, gyermekláncfű (Löwenzahn, Kuhblume)*. – Réteken, füves helyeken mindenütt közönséges. Gyökere (*Taraxaci radix*) hivatalos gyógyszer, de a kereskedelemben a földfeletti részeket (*Taraxaci herba*) is tartják.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Horváth Tibor Antal: A horpácsi prépostság.

45 Horváth Tibor Antal: A horpácsi prépostság.

Sopron megyében, Csepregtől északra fekszik Horpács, a középkorban az Osl-nemzetségből származó családok és ezek adományából már a 13. század óta a csornai prépostság birtoka.¹⁽³⁸⁾

Ágostonrendi monostorát, prépostját és patrónusait 1358-ban említik.²⁽³⁹⁾

Premontrei prépostsága egy tévesen datált oklevél téves értelmezésének köszönheti létét.³⁽⁴⁰⁾

„Accesserunt ad nos Stephanus, praepositus de Chorna ex una parte et Martinus de villa Horpach, tam pro se, quam pro fratre suo et Helleo ex altera; petiverunt diligenter, ut in causa, pro qua ipse Martinus populos domini Stephani de Horpach citaverat.”⁴⁽⁴¹⁾ Ebből nem lehet horpácsi prépostot kiolvasni, hiszen világosan csak a csornai prépost horpácsi jobbágyairól, alattvalóiról van benne szó.⁵⁽⁴²⁾

Középkori adatok híján jogosan írta Némethy Lajos, hogy „ott a premontreieknek külön prépostjuk sose volt. A fiókprepostságnak (t. i. a csornai fiókjának) egykori létezése alaptalan mese”.⁶⁽⁴³⁾

*

Nincs szó horpácsi prem. prépostságról a 16. században sem. Pázmány Péter – az 1629. évi nagyszombati zsinat határozataihoz – három függelék (Appendix) csatolt. Ezek közül a másodikban közli a magyarországi szerzetesmonostorok előtte ismert jegyzékét. Ebben említi – hazai történetírásunkban először – a horpácsi premontrei prépostságot.⁷⁽⁴⁴⁾

Összeállításában – a premontreiekre nézve – a premontrei vicarius generalis, Layruelius munkáira hivatkozik. Azokban „in Commentario Regulae S. Augustini” és „in Optica Praemonstratensium” c. munkáiban találta volna meg Horpács említését.

Bármennyire sajnálom, állításai helyességéről nem volt módomban meggyőződnöm – sehogysem sikerült. Layruelius munkáihoz hozzájutnom. Bizonyos azonban, hogy a premontrei prépostságok ⁴⁶1320-ban készült, hivatalos rendi használatra szánt jegyzékében⁸⁽⁴⁵⁾ még nincs benn Horpács, viszont Hugo⁹⁽⁴⁶⁾ magyar szempontból megbízhatatlan Annaleseiben már benn van a magyar prépostságok között.

Ezentúl történetíróink – Fuxhoffer–Czinnár,¹⁰⁽⁴⁷⁾ Rupp,¹¹⁽⁴⁸⁾ Balics,¹²⁽⁴⁹⁾ sőt Waefelghem¹³⁽⁵⁰⁾ és Hóman¹⁴⁽⁵¹⁾ is – bizonyára Pázmány tekintélye alapján ismerni vélik a horpácsi premontrei prépostságot. Hasonló tévedésben vannak művészettörténetíróink is, hogy csak a legújabbakat említsem: Szönyi,¹⁵⁽⁵²⁾ Divald¹⁶⁽⁵³⁾ és Gerevics Tibor is.¹⁷⁽⁵⁴⁾

*

Van ugyanis Horpácson egy kis falusi templom – ma plébánia –, melynek igen szép román kapuja felett otromba, 18. sz. eredetű torony emelkedik. Ezt szokás a premontrei prépostság templomának nevezni. Pedig Lux Kálmán ásatása igazolta, hogy „a horpácsi templom eredetileg alig volt valamivel nagyobb a mai terjedelménél. Mindössze a déli oldalon volt egy aránylag keskeny oldalhajója, melynek árkádívei és pillérei a déli falon még ma is láthatók ... A templomnak nem volt két tornya, hanem csak a kapuja felett ült egy kis torony.”¹⁸⁽⁵⁵⁾

Horpács az Osl-nemzetségből származott családok birtoka volt. Ezekről kapott – már a 13. században – a

csornai prépostság birtokot Horpácson, de később is.¹⁹⁽⁵⁶⁾

Ottani birtokainak terjedelme nem volt nagy.²⁰⁽⁵⁷⁾ A horpácsi templom – mely különben nem volt a csornai prépostságé, mint azt egy 1413. évi oklevél szövegébe bele akarják olvasni²¹⁽⁵⁸⁾ – és földjei a 16. sz. közepe táján, protestáns kézre kerültek²²⁽⁵⁹⁾ és ⁴⁷csak Nádasdy Ferenc rekatolizálása után – tehát 1643 után – került vissza a katolikusok kezére.²³⁽⁶⁰⁾

*

De ha Horpácson sosem volt premontrei prépostság, hogyan került címe a csornai prépostok címei közé? Ennek a magyarázatát kerestem sokáig hiába, míg végre megtaláltam.

Mikor a 17. sz. legvégén a török kiszorul az országból és a felszabadított területek egyházi testületei újra életre kelnek, ahány német pap összeköttetést talál a bécsi udvarhoz, mind magyar javadalmat kér és kap. Hol fekszik a kért egyház, hol és mi a birtoka, javadalma, keresse és igazolja az, aki kérte és megkapta.*-”)²⁴⁽⁶¹⁾

A legtöbb új főpap hamarosan rezignált (lemondott), ha tényleges, vagy jobb javadalomhoz sikerült jutnia, de akadt olyan is, aki beérte – jobb híjján – a préposti, apáti címmel is.

Így kérte és kapta meg 1702-ben a horpácsi prépostságot – melynek nevét bizonyára Pázmány Appendixéből kereste ki – Franciscus Josephus de Lauterburgh²⁵⁽⁶²⁾ és viselte haláláig, 1705-ig.

Utána Schöllingen Ferenc perneggi apáté lett a „csupán címzetes horpácsi prépostság”.²⁶⁽⁶³⁾ Tőle viszont unokaöccse, Schöllingen Ambrusra, az új perneggi apátra szállott a horpácsi címe is.

Még Schöllingen Ferenc perneggi apát szerezte meg a türjei prépostságot. Természetesen kormányzókkal – administrator – kezelte, s jövedelmét a perneggi pénztárba kellett szállítaniok. Ambrus apát – igen meg lévén elégedve kipróbált jószágkormányzójával – ismeretlen fogalom volt még akkor a kormányfőtanácsosi cím – neki adományozta 1718-ban a türjei prépostságot, és mert annak préposti címét egy világi pap – Saur de Corte – viselte, egyelőre a horpácsi préposti címet adományozta neki azzal a kikötéssel, hogy a horpácsi préposti címről azonnal le kell mondania, amint a ⁴⁸türjeit megkapja.²⁷⁽⁶⁴⁾ Pintár Adalbert a feltételt vállalta, de mikor megkapta a türjei préposti címet, a horpácsiról sem mondott le, haláláig megtartotta azt.²⁸⁽⁶⁵⁾

Utána Walthum Lipót²⁹⁽⁶⁶⁾ lett a türjei prépost, de a horpácsi címet se ő, se más nem kapta meg, noha „Horpasziensem praeposituram ... port mortem Adalberti Pintár ultimi praepositi Horpasziensis ad exigentiam Collationalium de anno 1705. emanatarum iam pridem alium denominare debuisset”.³⁰⁽⁶⁷⁾

Mivel pedig maga a perneggi apátság is gondnokság alá került, személyi ellentétek is merültek fel, eladták a türjei prépostságot a csornainak, amelynek prépostjai ezentúl a rend feloszlataásáig maguk viselték és nem adományozták a horpácsi préposti címet.

*

Már Pintár horpácsi préposttá kinevezése és infuláztatása is kellemetlenséget okozott – a csornai prépostnak. A sopronmegyei Széplakon tartózkodó Széchenyi gróf, Horpács akkori földesura, neheztel és neheztelését a csornai préposttal érezte, hogy horpácsi prépostot neveztek ki az ő tudta és megkérdezése nélkül.³¹⁽⁶⁸⁾

Hogyan magyarázkodott ki Róbert csornai prépost, nem tudom.

Még nagyobb zavart okozott az ambiciózus horpácsi prépost, Pintár, mikor „címzetes prépostságának” javadalmát kezdte keresni. Kereste pedig igen átlátszó okoskodással a csornai préposton.

Azt írja neki, hogy Pesten kérdezte tőle egy jogász, van-e birtoka Horpácson. „Cui dum me nihil possidere dixissem, respondit, certum fundum colonicalem habere Praeposituram ⁴⁹Horpacziensem in Lédecz, quem fundum actu possidere dicit Reverendissimam Dominationem Suam.” Mivel azt hiszi, hogy a perneggi apát, aki előbb Csorna, Túrje és Horpács prépostja volt, „non habuit modum uni illi fundo ob distanciam loci invigilandi”, tehát hogy úgy mondjam, adminisztratív okokból kezeli a horpácsi prépostság maradék birtokát, ezt ő vissza követeli, sőt pörölni is hajlandó a jobbágy telkéért.³²⁽⁶⁹⁾

A csornai prépost éles hangon, határozottan válaszolt: Elismeri, van ott neki egy nemesi kúriája „quae semper directe fuit et est incorporata ... ad praeposituram Csornensem”.³³⁽⁷⁰⁾

Ezzel – tudtommal – az ügy el is aludt. Ez volt az első és utolsó kísérlet a horpácsi címzetes prépostság reálissá tételére. Száz évvel később már csak ártalmatlan, de époly alaptalan megjegyzést találunk a rendi névtárakban³⁴⁽⁷¹⁾ és Fuxhoffer Czinnár munkájában³⁵⁽⁷²⁾: a horpácsi prépostság birtokai a budai papnevelde birtokába kerültek, de egy részük a gr. Széchenyi-család kezén is lehet.

*

II. József halála után hamarosan felmerült a gondolat, vissza kellene állítani az eltörölt szerzetesrendeket, köztük hat premontrei prépostságot.

II. Lipót – 1790. április 30-án kelt – rendeletében intézkedett arról, hogy az országgyűlés tárgysorozatában helyet kapjon a szerzetesrendek visszaállításának kérdése, de csak 1801-ben öltöttek konkrét tormát a tárgyalások.

Az 1801. dec. 15-én a nádor elnöklete alatt megtartott tárgyaláson már csak részletkérdéseket kellett eldönteni. Itt a premontreiek – köztük Harsányi István, a későbbi csornai prépost – azt ajánlották, alkossanak a hat prépostságból öt önállót (csak Túrjét egyesítenék Csornával, de a határozat úgy szólt: Csornát egyesítik Túrje és Jánoshidával, Váradhegyfokot és Leleszt pedig Jászóval.³⁶⁽⁷³⁾

Horpácsról szó sem esett.

A Diploma Restitutionale-ban – 1802. március 12 – is csak az olvasható: „hic ordo Praemonstratensium duas pro futuro habest Praelaturas: Jaszoviensem ... ac Csornensem, ⁵⁰cum qua perinde aliae binae Praepositurae de Túrje et Jánoshida conjungentur”.³⁷⁽⁷⁴⁾

Ugyanez nap értesíti Pálffy Károly gróf Harsányi Istvánt, hogy „pro praeposito Csornensi, cum Túrje et Jánoshida praepositis” őt nevezte ki a király.³⁸⁽⁷⁵⁾

Magában a kinevezési okmányban – szintén márc. 12-ről kelt – sincs szó a horpácsi prépostságról.³⁹⁽⁷⁶⁾

Ellenben az 1802. jan. 22-ről keltezett, de kétségtelenül csak március 12. után expedált országgyűlési meghívó már „praeposito S. Michaelis Archangeli de Csorna et Horpács Ord. Praemonstatensis, Stephano Harsányi” van címezve.⁴⁰⁽⁷⁷⁾ s utódjának, Buday Ágoston csornai prépostnak országgyűlési meghívóját már egyenesen Horpácsra küldi 1811-ben a magyar kancellária.⁴¹⁽⁷⁸⁾

Kétségtelen, hogy Harsányi prépost igazolni tudta a magyar kancelláriában, hogy elődei a horpácsi préposti címet is használták. Azóta pedig állandóan használják, máig is.

Prépostjai:

1702–1705. von Lauterburg Ferenc.

1705–1707. Schöllingen Ferenc perneggi apát.

1707–1718. Schöllingen Ambrus perneggi apát.

1718–1734. Pintár Adalbert (1721-től) türjei prépost.

1754–1766. Schrabl Tádé csornai prépost.

1766–1774. Lezák Arnold teológiai doktor, csornai prépost.

1774–1786. Kameniczky Ágoston csornai prépost.

1802-től kezdve a mindenkori csornai prépostok.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Thirring Gusztáv: Sopron népessége 1939-ben.

51 Dr. Thirring Gusztáv: Sopron népessége 1939-ben.

Bár az 1941. évi január 31-én végrehajtott általános népszámlálás adatai a közeljövőben már ismeretesek lesznek, mégis időszerűnek tartjuk, hogy az 1939. év őszi végrehajtott népösszeírásnak főbb adatait ezúttal közöljük, módot nyújtván ezzel, hogy a két összeírás eredményei között mutatkozó különbségeket megismerhessük. Az 1939. évi november hó 18.-án végrehajtott összeírás nem volt általános népszámlálás, mert célja csak a népesség nyilvántartására szükséges adatok megállapítása volt. Ezért a házak és lakások számának megállapítása mellett, csakis a népességnek nem és korszerinti megoszlására terjeszkedett ki. Az összeírásnak Sopron városára és Sopron vármegyére vonatkozó adatai, kiegészítve az 1930. évi népszámlálás megfelelő adataival, a következők:

a) Sopron városa.

	<i>1930</i>	<i>1939</i>
Házak száma	2.752	3.337
Lakások száma	8.636	10.063
Jelenlevő népesség	35.895	40.506
Ebből férfi	17.367	20.712
nő	18.528	19.794

b) Sopron vármegye.

	1930	1939
Házak száma	25.740	26.937
Lakások száma	32.268	33.594
Jelenlevő népesség	143.366	142.779
Ebből férfi	72.996	72.700
nő	70.370	70.079

A két év adatait összehasonlítva, feltűnik a házak számának nagy emelkedése Sopron városában. Bár az 1939. évi adat nem a házak, hanem a házi gyűjtőívek számát adja és ez némileg magasabb lehet, mint a házak tényleges száma, mégis a közel hatszáz házat kitevő többlet jelentékeny építkezési tevékenységre utal, amit a lakásoknak mintegy ezernégyszázzal történt szaporulata is igazol. Feltűnő nagy a népesség számának gyarapodása, amely kilenc év alatt négyezer főnél többet tett ki. Ennek magyarázatául azonban meg kell jegyeznünk, hogy a megelőző népszámlálások mindig az év utolsó napján talált népességet állapították meg és mivel ez a nap a tanulóifjúságnak 52karácsony-újévi szünetébe esik, a Sopronban tanuló, de az összeírás napján ideiglenesen távollevő ifjaknak igen tekintélyes tömege az összeírásból állandóan kimaradt. 1939 novemberében azonban az idegen tanulók is, akiket joggal Sopron város népességéhez lehet számítani, mivel az évnél túlnyomó részét ott töltik, itt írták össze és így ez magyarázza meg részben a lakosság erős számbeli gyarapodását. Mivel a folyó évi népszámlálás is Sopronban találta a nagyszámú vidéki tanulókat, ezúttal is a város teljes népességét fogjuk kapni, tehát az 1939. évi összeírás eredményeinek megfelelő számot.

Sopron vármegyében a házak és lakások száma csak lényegtelenül emelkedett, a népesség összeírása pedig 587 főnyi csökkenést tüntetett fel. A most lezajlott népszámlálás fogja kimutatni, hogy itt tényleges csökkenésről, vagy pedig csak összeírási hiányosságról van szó.

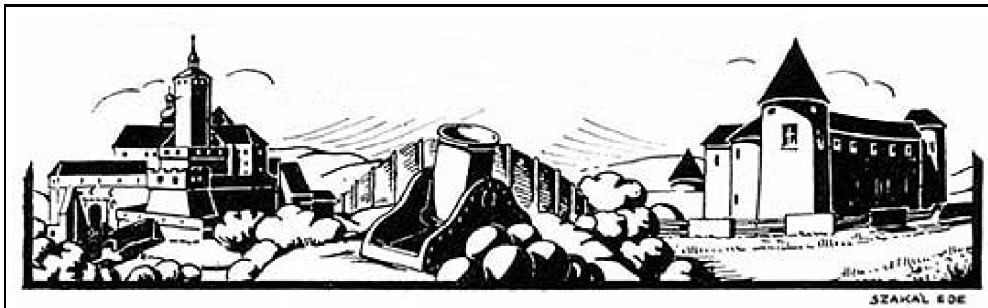
1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kép Sopron multjából.

Kép Sopron multjából.



A mai Schaffer-ház helyén állt két épület (Várkerület 38, 40) az 1896-ban történt összeépítés előtt. (Régi Rupprecht-felvétel.)

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK



1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK /
Csatkai Endre dr.: Iván (gróf Széchenyi), Nagygeresd (Karcsey és Mesterházy), Sajtoskál
(Losonczy).

Csatkai Endre dr.: Iván (gróf Széchenyi), Nagygeresd (Karcsey és Mesterházy), Sajtoskál
(Losonczy).



Iván: Gróf Széchenyi-kastély.

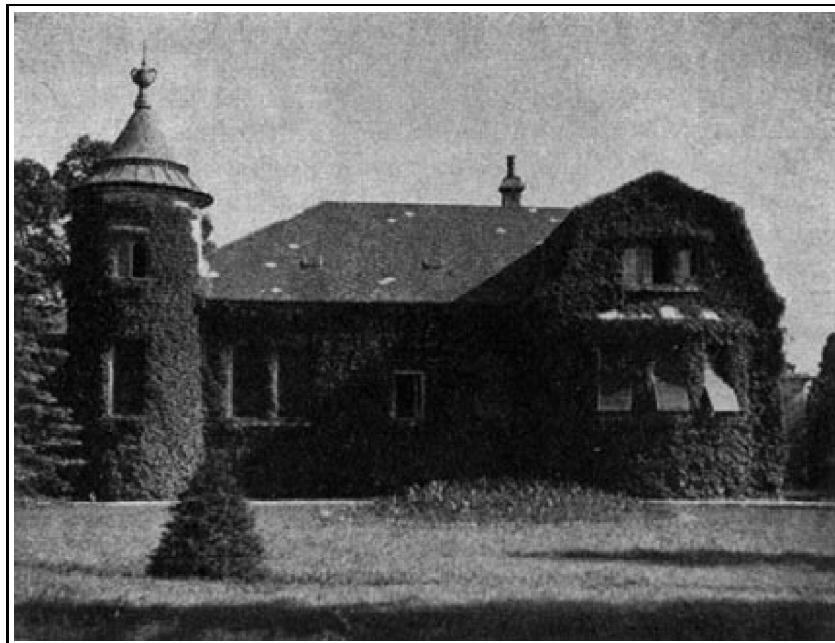
Az iváni Széchenyi-kastély a nagynevű család egyik ágának a székhelye. Nem éppen valami nagyszabású épület. Kisebb parkban áll. Az utca felé hét tengellyel fordul, keskeny oldalai három-három tengelyesek, a szögletes ablakok fölé csak az első emeleten borul félkörív, mezejében egyszerű rozettával. A kerti homlokzat elé két toszkán oszlopon nyugvó előcsarnok lép. Az 1830-as években épült. Belseje inkább vadászkastélyra emlékeztet a sok agancs és fegyver folytán. A kertben szép barokk [56](#)fájdalmas Szűz-szobor, egyik Iváni házból szerezte a korábbi tulajdonos, Széchenyi Kálmán gróf.



[54](#)Iván: Gróf Széchenyi-kastély.



Nagygeresd: Karcsay-kúria.



55 Nagygeresd: Mesterházy-kastély.



Sajtoskál: Losonczy-kastély.

A nagygeresdi *Karcsay-kúria* igen egyszerű, súlyos, vastag falai szinte várszerű jelleget adtak neki. A bejárat és az ablakok elhelyezése szabálytalan és toldásokra vall. A Káldy-család birtoka volt, örökösödés révén került Karcsay Lajoshoz, a nagynevű festőművészhez. 1860-ban született, a líceum növendéke volt Sopronban, majd Münchenben tanult festeni. Szép sikerei voltak külföldön, de mivel itthon Boszorkánykonyha című nagyméretű vásznát sem kellő méltánylás nem fogadta, sem pedig a Nemzeti Múzeum nem kívánta ajándékképpen sem átvenni, a művész elkedvetlenedett és abbahagyva a festést, hazajött Nagygeresdre gazdálkodni. Itt élt 1933-ban bekövetkezett haláláig. Azóta az öreg kastély vitéz Simon Elemér volt sopronmegyei főispán birtoka, A kitűnő művész alkotásaiból csak néhány fiatalkori kísérlet maradt a házban.

A néhány évre terjedő művészi pálya legszebb alkotásai sokáig homályban maradtak. Minden kézikönyv megemlékezett ugyan Karcsayról, de munkássága ismeretlen maradt. Csupán az 1926 körül rendezett budapesti életkép-kiállítás hozta ismét a világ színe elé, főképp vitéz dr. Simon Elemér tulajdonából a mester nagyértékű műveit.

Nagygeresden van a vármegye egyik legrégebbi családjának, a *Mesterházyaknak kastélya* is. A világháború után épült, tornyával korábbi ízlés emlékezetét idézi.

Újabb kastélya van *Losonczy Elemérnek* is Sajtoskálon. A helyén állt valaha a nemes Niczky-család kúriája. A múlt században a Rupprecht-család egyik ága szerezte meg és házasság révén jutott mostani tulajdonosához, aki a világháború után újjáépíttette.



1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

57 A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI. / Csipkés Kálmán:
Gyűjteményeink gyarapodása az 1940. esztendőben.

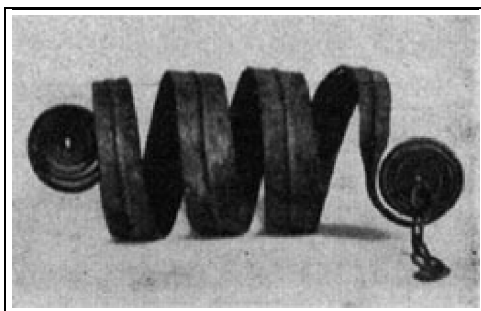
Csipkés Kálmán: Gyűjteményeink gyarapodása az 1940. esztendőben.

A Városi Múzeum gyűjteménytárainak multévi gyarapodása, ha számban és értékben nem is oly jelentős, mint az 1939. esztendőben volt,¹⁽⁷⁹⁾ mindazonáltal említésreméltó, mivel az új szerzemények között több, valóban nagybecsű, soproni és illetőleg sopronmegyei vonatkozásánál fogva különösen értékes darab szerepel.

Őskori régészeti anyagunk az újabb kőorból való 3 db. agyaggombbal és 1 db. kisebb kővésővel, 1 db. bronzkori bronzvésővel, továbbá 3 db. korai vaskori, bronzból készült karvédőtekerccsel gazdagodott; ez utóbbiak közül a két nagyobb méretű, csigavonalas végződésű és láncsal felszerelt példány (1. kép) tanulmányi szemszögből nagybecsű, hézagpótló szerzemény. Ezeket az őskori leleteket Máta Ferenc várm. szv. tanácsos ajándékozta az Őskori gyűjteménynek.

Újabbkori emléanyagunk gyarapodása már számottevőbb.

A soproni m. kir. fővámhivatal egy, a raktárából ki nem váltott, értékes régi vasládát adományozott – felsőbb jóváhagyással – múzeumunknak. A 17. század végéről való; két fogantyúval, vaspántokkal és veretekkel, sugárzással és áttörtművű, finoman vésett zárfedőlemezzel ellátott.



1. kép.
Korai vaskori karvédőtekerics (bronz).

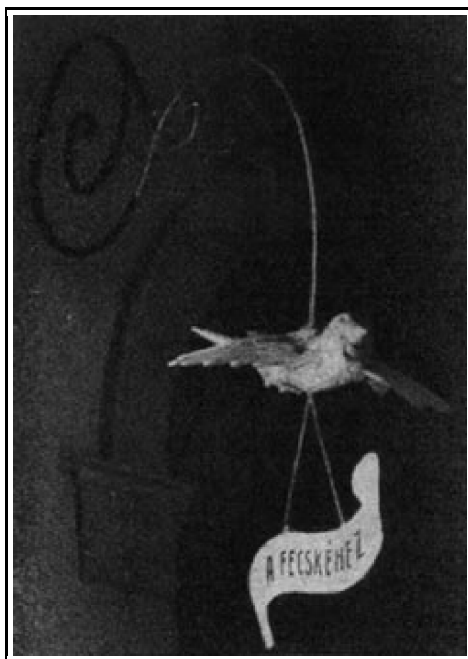
A barokk-rokokó szoba hangulatának fokozására sikerült egy, a himodi (Sopron, vm.) templomból származó, barokkori, fából faragott, festett és részben aranyozott szárnyas angyalfejet (2. kép) megszerezni. Kitűnően illeszkedik bele a történelmi környezetbe.



2. kép.
Barokkori szárnyas angyalfej. (Diebold felv.)

Jelentős gazdagodást mutat fel a [58](#)Céhemlékek termének régi soproni cégérgyűjteménye.[2\(80\)](#) Vétel útján jutott a múzeum birtokába Erdéli József soproni céhbéli csizmadiamester cégére. S alakban görbített tartóvasról bádogból kimetszett, babérfüzéres, kerekded tábla lóg le; alul mondatszalog, A tábla mindkét oldalán festett csizma, a mondatszalagon elől-hátul felirat: ERDÉLI JÓZSEF. A 19. század elejéről való. Ajándékozás révén Mühl Konrád Magyarutca 14. sz., s Rechtberger Alajos Kolostor-utca 9. sz. alatti fűszerüzletének régi jelvénye került a gyűjteménybe. Az előbbi jelvény csigavonalas, finoman ívelt tartóvason függő, fából faragott, festett, kékezüst színben játszó, kiterjesztett szárnyú fecskealakot ábrázol; alatta mondatszalog, egyik oldalán „A FECSKÉHEZ”, a másikon: „ZUR SCHWALBE” felirattal (3.

kép³⁽⁸¹⁾). A Rechtberger-üzlet jelvénye: csigavonalas tartóvasról lelógó, vasbádogból készült, festett (kék-fehér) cukorsüveg.⁴⁽⁸²⁾ A két utóbbi jelvényt a múzeum vezetősége művészi gonddal helyreállította, s díszítő hatást keltően szereltette fel a teremben. A régi vendéglői cégek csoportja a Müller Paulin-utcai Rókalyuk-vendéglő cégérfestményével gyarapodott. Aranyozott fakeretben, üveg alatt, színes temperafestmény: az előtérben róka, oldalt barlang; tájképi háttér. Tulajdonosa az eredeti nyomán készített másolat fejében engedte át a múzeumnak. A múlt évben elhunyt Witek János soproni lakatosmester cégérét is megszereztük. Nagyméretű, díszesen kovácsolt, akantuszlevelekkel és rózsaindákkal ékített tartóvason függő, szépen megmunkált hatalmas kulcs. Az alagsori kovácsműhelyben helyeztük el; új-rokokó stílusa és túlméretezett volta ugyan zavarólag befolyásolta volna a Céhemlékek termék hangulati egységét. E tárgyak beiktatásával sikerült a régi soproni üzleti és ipari életre vonatkozó emlékek sorozatát annyira bővíteni, hogy a látogató már eléggé tökéletes képet nyerhet.



3. kép.
Fecskecéger. (Diebold felv.)



4. kép.
Vörös Erzs: „Alvó nő.” (Olajfestmény.)

Sopron evangélikus hitéletének multjára vet fényt a város díszpolgára, Dr. Thirring Gusztáv adományozta az a sétatálca, amelynek gombja – a bevéselt felirat tanúsága szerint – a soproni ev. templom 1863. nov. 7-én öntött nagyharangjának (a világháború utáninak elődje) ércéből készült. A pálcát az adományozó édesatyja, néhai Thirring Lajos vaskereskedő kapta emlékül, aki mint a toronyépítkezés pénztárosa működött, s nagy érdemeket szerzett. A pálcát a múzeum dísztermének egyik tárlójában nyert elhelyezést.

Örvendetes gyarapodást mutat fel a *Képtár* anyaga. A mult esztendőben elhunyt özv. Seemann Kálmánné szül, Magyarbéli Vörös Erzs, Sopron képzőművészeti világának oszlopos volt tagja, fiatalkori tanulmányfej-képeinek egész sorozatát, valamint nagyméretű önarcképét (térdkép) és férjéről készített festményét (az előbbi kép párja) hagyta végrendeletileg múzeumunkra. Olajfestmények. A tanulmányfejeket Székely Bertalan osztályán festette a budapesti Képzőművészeti Főiskolán; a régi nagy mesterekre emlékeztető gondos felkészültségről és kitűnő jellemző erőről tanuskodnak. Az Orsz. M. Szépművészeti Múzeumnak hagyományozott „Alvó nő” című nagyméretű olajfestményét (4. kép) nevezett múzeum igazgatója [60](#)városi múzeumunknak adta át állami letétként. Képtári helyiségünknek vált díszévé. Ezt a képet már mint Lotz Károly növendéke festette. Kitűnő beállításra, ragyogó szerkesztőképességre, csodálatos színérzékre vall; az egészen valami végtelenül finom báj ömlik el. Az összes festmények a mult század nyolcvanas éveiből valók. Ajándékozás révén egy érdekes, biedermeier-kori, olajfestésű női arckép jutott a múzeum birtokába.



5. kép.

Lapicz Antal: „Immaculata.” (Faszobor.)

A *szobrászati* anyag a néhai, jónevű soproni szobrászmesternek és kitűnő restaurátornak, Lapicz Antalnak († 1907) fiatalkori, kőből faragott, romantikus ízű Immaculata-szobrával (5. kép) és Vörös János szobrászművésznek a Magyar Hiszekegy költőnőjét, Papp-Váry Elemérnéét ábrázoló, álló gipszszobrával bővült. Ez utóbbit soproni műbarátok vásárolták meg a múzeum részére.

Városképsorozatunkat néhai Hauser Károlynak a Bécsi-u. 3. háza udvarát régi állapotában feltüntető olajfestményével és Sterbenz Károlynak a Szélmalom-utcában volt régi kovácsműhelyt ábrázoló rézkarcával egészítettük ki.

Gondot fordítottunk az iparművészeti anyag gyarapítására is, Egy soproni műgyűjtőtől remek bécsi porcellán kávékészletet szereztünk, A kanna és cukortartó két oldalán, valamint a csészék oldalán és a csészealjakon egy-egy vörösbarna, kerekded mezőben, szürkén festett, klasszicizáló férfifej; gazdag aranyozás és elszórt apró virágdísz. Jelzettek s (1)802-es évszámmal ellátottak.⁵⁽⁸³⁾ *Biedermeier-kori* tetszetős üvegpotharaink számát is növeltük, szerencsés vételek útján. Elsőnek említjük a múlt század közepéről való balatonfüredi emlékpotharat (6. kép). Finomhajlatú, alul kiduzzadó tagozattal övezett, rubinborítással, kiköszörült részletekkel. Palástján négy kerek, rubinborítású mező; ezekben a balatonfüredi kút, fürdőház és a tihanyi apátság metszett képe, továbbá: Füredi Emlék. Névmetszés is található rajta:

Horváth Mihály. Sopronmegyei család birtokában **61** volt. Igen kedves a hengeralakú, köszörült és metszett díszítéssel ékített üvegpohár; kerekded, színes – festett és pácolt – mezőcskében a Hit, Remény és Szeretet jelképeivel. A 19. század negyvenes éveiből. A harmadik üvegpohár kehelyalakú, nyolcszögletű, talpas; festett díszítménnyel és magyar címerrel, 1850 körüli. Tetszetős és stílusos az öntöttvasból való, kariatidás, álló gyertyatartó pár; a 18. szd végéről. Ötvösművészeti gyűjteményünk egy filigrán ezüstboglárral, három ezüst övcsattal és tíz darab áttörtművű ezüstgombbal gyarapodott. Soproni gazdapolgárcsaládoktól valók. Az egyik gombon Kuglerjelzés.

Az *Éremtár* anyaga soproni vonatkozású érmekkel, plakettekkel, jelvényekkel, néhány vallásos éremmel és több pénzdarabbal bővült. Kormányzó Urunk herendi porcellánplakettje (Telcs Ede műve; kerek, 16 cm átmérőjű) négyzetes tölgyfaalapra helyezve, a díszterem falára kerül.

Néprajzi anyagunk gazdagodása is számottevő. Népies fajánszgyűjteményünk a Rábaközéből való 2 drb színes díszítésű tányérral és 1 drb tállal, továbbá egy-egy virágdíszes gömör-, pozsony- és nyitramegyei füleskorsóval gyarapodott; ez utóbbi különösen érdekes és értékes is. Nagycenkről egy-egy vésett és spanyolozott díszítésű lapirkát, beretvatokot és sótartót szereztünk. Mind a három darabon 1854-es évszám. Pásztorfaragványok. új szerzeményeink egyik legkiválóbb darabja a népies faragványokkal: Esterházy-címer, Fraknó vára, Attila stb. gazdagon ékített s a 19. szd. elejéről való ú. n. „Esterházy-bot”.

A múzeum *Széchenyi-szobájának* anyagát két Széchenyi-mellképpel (1 acélmetszet, 1 kőrajz) és több kötet a Legnagyobb Magyarra vonatkozó irodalmi művel növeltük. Két könyv címlapján Sz. I. sajtátkezű névaláírása szerepel. – A szobát egyébként az elmúlt év második felében újra is rendeztük.



6. kép.
Balatonfüredi emlék pohár.

Szakkönyvtárunk több értékes – régi és új Soproniensiával és egyéb más munkával, valamint a szakfolyóiratok 1940. évi folyamaival gyarapodott.

Külön emlékezünk meg a néhai *Wachtel Frigyes* c. igazgató, ny. elemiiskolai tanító nagy szorgalommal, szeretettel és hozzáértéssel összegyűjtött s özv. Wachtel Frigyesné, valamint gyermekei által a múzeumnak felajánlott értékes *közületcsiga- és kagylógyűjteményéről*. A múzeum vezetősége örömmel és hálás [62](#)elismeréssel fogadta az önzetlen ajánlatot. Az anyag leltározása folyamatban van. „Wachtel Frigyes gyűjtemény” címen mint önálló csoport szerepel s a múzeum természetráji tárát hívatott gazdagítani.

A felsoroltakon kívül természetesen több más, kisebb-nagyobb jelentőségű új szerzeményünk is van. Összes gyarapodás (a még teljes egészében fel nem dolgozott Wachtel-gyűjteményt be nem számítva): 183 darab. Ebből vétel: 110, ajándék: 72, letét: 1 darab.

Itt említjük meg, hogy a múzeum múlt évi látogatottsága az 1939. évihez viszonyítva, népesebb volt. Hétköznapi látogatóink száma 302, a vasárnapiaké 923. Rajtuk kívül 36 tanulócsoport (1151 személy) kereste fel múzeumunkat. Ez a kimutatás csupán a fizető látogatókra vonatkozik, A szép számmal megforduló kutatók, szakemberek természetesen a vezetőség vendégei voltak; a szegényebb sorsú tanulóknak és több más érdeklődőnek is lehetővé tettük a gyűjtemények díjtalan megtekintését.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények.

Kisebb közlemények.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Dr. Verbényi László: Adalék a magyar nyelv terjedésére Sopronban.

Dr. Verbényi László: Adalék a magyar nyelv terjedésére Sopronban.

Hazánkban az állami élet kialakulása óta hosszú időn át a latin volt a hivatalos nyelv. Csak a 19. század elején indult meg az a folyamat, amely a holt nyelvet kiszorította egyeduralmából és nagyobb megbecsülést szerzett a nemzeti nyelvnek a közéletben is. Ez a fejlődés az egynyelvű országokban természetes volt, komoly súrlódások és mély ellentétek forrásává lett azonban a többnyelvű államokban így nálunk is –, mert a nemzetiségek egy nemzetiség nyelvének általánossá tételében erőszakosságot és a maguk fajtája pusztulásának veszedelmét látták. Ez a nemzeti egység létrejöttét gátló küzdelem kétségkívül egyik legszomorúbb jelensége az újabb magyar történelemnek.

Nem jelentkezett azonban egyforma erővel mindenütt ez az ellentét. Érdekes ugyanis, hogy a 19. század közepén Sopronban nyoma sincs a magyarság és a magyar nyelv iránti ellenszenvnek, sőt az akkoriban túlnyomó többségben német polgárság mindent megragadott az új állami nyelv jogainak érvényesítésére. A tanácsi jegyzőkönyvekben helyet adott a magyar nyelvnek is, 1829-ben lelkesen csatlakozott a vármegye mozgalmához, [1\(84\)](#) 1830-ban magyarnyelvű tanonciskola szervezésével a tanoncoknak alkalmat nyújtott a magyar nyelv elsajátítására, [2\(85\)](#) 1840-ben már felcsillant az a törekvés, hogy az elemi iskolai tanítás nyelve a magyar legyen, Sopronban ugyan már a nemzeti iskolák megindulása óta két nyelven folyt az oktatás és a tanítóknak kellett [63](#)tudniok magyarul, [3\(86\)](#) az idők folyamán mégis a magyar nyelv háttérbe került. A városi tanács törekvéseit tükrözi Lakner István dunaszerdahelyi tanítónak Vághy Ferenc polgármesterhez, a

Magyar Tudós Társaság tagjához intézett levele, amely a magyar nyelvnek elemi iskolába való bevezetését szorgalmazza.⁴⁽⁸⁷⁾

„Édes nemzetünk jelenleg főleg abban foglalkozik, miképpen honunk legnagyobb kincse, a magyar nyelv terjedjen; minek következtében a' mint tapasztalom több Városok is úgy rendelkeznek, hogy kebelükben lévő német, vagy más ajkú polgárok, 's lakosoknak növendék gyermekei némely érzelmes magyaroktatók által a virágzó édes anyanyelvünkre taníttassanak, hogy ez általis a' különböző ajkú népek egy szív, 's lélekre vezettessenek – s im! én erre nemes Sopron Városának szivessen ajánlkozom. Már: Sopron Vármegyei lévén magamis, igen szeretnék ezen megyének fő Városában e' részben kítünni, 's ott a' hazának szolgálni márcsak ezen latin fejezetnél fogván: Memoria patriae dulcis.”

Lakner István megérdemelte volna, hogy képességeit Sopronban fejthesse ki. Tervének végrehajtására és a magyar nyelv bevezetésére az elemi iskolában csak évek múlva került sor.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Cs. E.: Az első magyar nyelvű szereplés a Liszt Ferenc Zeneegyesületben.

Cs. E.: Az első magyar nyelvű szereplés a Liszt Ferenc Zeneegyesületben.

Az 1829-ben alakult és újabban Liszt Ferenc nevét viselő Zeneegyesületünk sem vonhatta ki magát az 1830-as és 40-es évek erősen magyarosodó áramlatai alól. A baj az volt, hogy csak kevés magyar műdal állt még rendelkezésre és az idegen daraboknak nem volt fordítása. Az első magyarnyelvű szereplés 1841 január 29.-én történt. Kár, hogy mivel színlap és tudósítás a kor különös szokása szerint nem mondja meg az előadó teljes nevét, az úttörőt személyesen nem ismerjük. De, hogy a dolgot nagy lelkesedés kísérte, bizonyítja a „Honművész” tudósítása:^{*(88)}

Pirh Fánnyak nevezi meg az énekesnőt: „Nem találunk szavakat, hogy a t. k. a. ama szép figyelmét megháláljuk, miképp magyar dallal végzé be működését, E lelkes k. a. tehát az, akinek ajkairól *zengett először magyar* szó egyesületi termünkben. Buzdítva azon forró szeretettől, amely keblében szüzi lánggal lobog édes hazája iránt, e dalt fordítva ugyan, de szép honi nyelvén hallatá velünk. Honunk nemtője kísérje őt minden léptén. Bár vissza nem ijesztve a mind inkább tünelgő előítéletektől, a hazának szentelné ritka hangját, szép talentumát.” – A darab címe a „Lengyel ör” volt. A tudósítás nem említi, kinek a szerzeménye.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Mollay Károly dr.: A burgenlandi német népi színjátékok kérdéséhez.

Mollay Károly dr.: A burgenlandi német népi színjátékok kérdéséhez.

A burgenlandi német népi színjátékokról legutóbb egy vastos könyv jelent meg.¹⁽⁸⁹⁾ Horak Károly kufsteini tanárnak ez a könyve élénk tanubizonyysága annak a széleskörű ⁶⁴érdeklődésnek, amellyel a német tudományosság – nem minden politikai célzat nélkül – Burgenland felé fordul. A „Volkstum im Südorten” c. nemzetpolitikai folyóirat kiadásában megjelent munka tízesztendő gyűjtőmunka eredménye s a szerző benne a szájhagyomány és régi kéziratok alapján Burgenland mosonmegyei és sopronmegyei részének 12 népi színjátékát adja közre. Burgenland e részének néprajzi anyaga a magyarországi kutatás előtt eddig sem

volt ismeretlen, *Sztachovics Remig* pannonhalmi bencés tanár († 1884) és *Bünker Rajnárd* soproni tanító († 1914) gyűjtéseinek tekintélyes része azonban még nem látott napvilágot²⁽⁹⁰⁾ s így Horak természetesen nem is használhatta fel őket. De figyelembe vette az eddigi külföldi kiadványok anyagát s ezt saját értékes anyagával egészítette ki. Könyvének fő érdeme azonban nem a szövegkiadásban, hanem a *dallamok* közlésében van. Könyve ezáltal válik komoly és kiaknázható néprajzi forrásmunkává. A szövegekhez fűzött megjegyzései, valamint a változatok közlése a mű használhatóságát nagyban emelik.

Sopron megyét Lajtaszentgyörgy, Pecsényéd, Siklósd, Fraknónádasd és Sopronújlak népi színjátékai képviselik. Ezen kívül a szerző Bünker után újra közöl egy ismeretlen származású népi színjátékot (Türke und Husar), amely valószínűleg Sopron környékéről ered.

Horak könyvének előszavában és bevezetésében fejt ki munkájának célját és eredményét. Szerinte Burgenland népi színjátékai, amelyek szöveg, dallam és előadás tekintetében a belnémet népi színjátékokkal szoros rokonságban vannak, e határmenti földnek kimondottan német jellegét és német műveltségét bizonyítják. Igaz, Nyugatmagyarország újkori népiségtörténetéből könnyen adódnak azok az okok, amelyek a burgenlandi népi színjátékoknak a belnémet német játékokkal való rokonságát érthetővé teszik. Kétségtelen azonban, hogy minden határmenti területen, ahol két népiség, két műveltség érintkezik egymással, műveltségi kölcsönhatások elkerülhetetlenek. Nyugatmagyarország történetéből következik, hogy ez Burgenland területén sem lehetett máskép: Horak könyvének adatai a szerző akarata ellenére is ezt a természetes és okszerű feltevést igazolják.

Bár e kölcsönhatások teljes egészükben csak a néprajzi anyag teljes és rendszeres feltárása után ismerhetők majd fel, körvonaluk itt is, ott is már ma megrajzolható.

Horak természetesen egész Burgenlandot a valódi német népi és kultúrta talaj partjáról nézi s az egész határmenti területet ugyancsak egységes német népi és kultúrta talajnak fogja fel. E felfogás igazolására nem egyszer erőszakolt megállapításokat kell tennie. Így pl. nem értjük, miért akarja Klesch Dániel soproni konrektor († 1697) egyik bibliai iskoladramáját (Von dem reichen Manne und Lazaro) mindenáron a gazdag fősvényről szóló burgenlandi (mosonmegyei) népi színjátékokkal (Rajka, Valla) összefüggésbe hozni, amikor ⁶⁵itt nyilván egy nagyon elterjedt bibliai motívumról van szó. Mindenesetre a szerző lelkiismeretességét bizonyítja, hogy maga is érzi szemléletének gyöngéit. A lajtaszentgyörgyi karácsonyi játéknál pl. ezt jegyzi meg: „Ganz aus dem Rahmen fällt das Christ-Geburt-Spiel aus St. Georgen. Es fällt als Stubenspiel im Verbreitungsgebiet der Umzugsspiele sofort auf. Andererseits weicht es auch von den Heidebodenspielen stark ab. Als neues Element tritt hier die beleuchtete Krippe hinzu.”³⁽⁹¹⁾ Bünker fentemlített „Türke und Husar” c. játékaról *tárgya* alapján állapítja meg, hogy a lejegyzés helyén, Sopron környékén kellett keletkeznie, tehát a belnémet népi színjátékokkal nem függ össze. Vajon jelentéktelen-e néprajzi szempontból, hogy a pomogyi (Moson m.) karácsonyi játékban Ernhuld, Herodes király kapitánya zsinóros magyar huszáruhában, csáköval és karddal, a pásztorok szőrével kifelé fordított subában, tarisznyával és magyar kalapban jelennek meg. A vallai (Moson m.) karácsonyi játékban Rufinus, a herold, ugyancsak huszáruhában, karddal és csáköval lép fel. A lajtaszentgyörgyi karácsonyi játékban a pásztorok bő gatyát hordanak, Herodes király pedig az Esterházyak kocsisának egyenruháját viseli. Mosonbánfalván az „Utolsó ítélet”-ről szóló játékban az egyik szereplő magyar csendőrkalpagban és karddal jelenik meg.⁴⁽⁹²⁾ és a 22., 53. lapokon levő rajzok.

Mindezek az adatok arra engednek következtetni, hogy e népi játékok gyökerénél magyar indítékokat is kell keresnünk.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Csatkai Endre dr.: Adatok a soproni műpártolás történetéhez.

Csatkai Endre dr.: Adatok a soproni műpártolás történetéhez.

1840-ben alakult meg Pesten a Műegylet és országos érdeklődést keltett. Nemcsak kiállítások rendezése szerepelt munkarendjén, hanem műlapok ajándékozása és képek sorsolása is. Sopronban is megvolt iránta az érdeklődés, az alakulás évében 23-an álltak a frissen kibontott lobogó alá. Ez a szám később erősen csökkent, 1843-ban p. o. csak hét tagja volt Sopronban a Műegyletnek,¹⁽⁹³⁾ de míg fennállt, a húsz év leforgása alatt városunkban voltak tagjai és szerencsés nyertesek is akadtak köztük, – 1840-ben már Slachta Etelka megnyerte Swoboda Baromfiutató c. képét.²⁽⁹⁴⁾ 1858-ban az Ödenburger Intelligenz und Anzeigeblatt közleménye szerint a düsseldorfi Salentininek „A nagymama születésnapja” és a stuttgarti Rustige „Menekülés Magyarországon farkasok elől” című képek kerültek Sopronba a Műegylet nyereményeképpen.³⁽⁹⁵⁾ Ugyanebben az évben nyerte Hauer Samu ügyvéd Barabás Henriettenek, a nagy arcképfestő leányának egy kedves csendéletét. A festmény a nyertes dédunokájának, Tompos Ernőnek birtokában van ma. Voltak tagjai a bécsi művészeti egyesületnek is a városban, de nyilván a pestiben többen, mert az említett ujság felveti a kérdést, nem lehetne-e a növekvő érdeklődésre való tekintettel az egész pesti tárlatot lehozni ide. De arra bizony néhány évtizedig várni kellett. – 1897-ig csak kirakatokban lehetett képeket közszemlére kitenni. Főleg a mai Nagy Magda könyvkereskedés ⁶⁶elődjénél, Seyring és Henricke kirakata volt ilyen kiállító helyiség. 1858-ban ott állította ki Steinacker is első pasztelljét⁴⁽⁹⁶⁾ és ott voltak láthatók a két fővárosi művészeti egyesület nyereményei is. Ezek hatása alatt a soproni ujság sem maradhatott el és előfizetőinek szintén műlappal kedveskedett. Persze akkor sem műintézet, sem megfelelő grafikus nem lévén Sopronban, a bécsi Zamarsky, Dittmarsch és Co. intézetnél rendelt meg egy műlapot e címmel: A vak hegedűs és kis unokája. Valószínűleg nem volt valami értékes darab, de a soproni műpártolás multjára nézve érdekes volna ismerni mind ezt, mind a Műegylet nyereményeit.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Cs. E.: Egy zenei csodagyermek az 1840-es években

Cs. E.: Egy zenei csodagyermek az 1840-es években

A Liszt Ferenc Zeneegyesület alapításának első 10–15 évében nagy teret nyitott a műkedvelőknek, csak néha tarkítja műsorát egy-egy igazi művész. A „Honművész” című folyóiratban rendkívüli szigorú bírálójuk akadt bizonyos Kiesi Gyulában, ez azonban költött név. A ritka dicséretet valószínűleg igazi tehetségek számára tartotta fenn és ezért érdeklődéssel olvassuk *Kern Jankáról* írt sorait, amelyek a Zeneegyesület 1840 karácsony első napján tartott hangversenyéről szólnak. Kern Janka Chopin-változatokat adott elő zenekar kíséretében. A bíráló így szól:

„A kis Kern Janka tavál óta ismét tanult. Ennyi correctség, gyakorlottság, s csinos előadásmód valóban nagyon ritka ily gyermeknél. De mivel még igen kevés erő van az apró ujjacskákban, tán nem kellett volna az ily hosszas darabot választania, mint Chopin szerzeménye.”

A kislány azonban mint zeneszerző is szerepel e műsoron két polkával, maga is adta őket elő. Erről így ír a Honművész: „A polkák igen csinosak s a kis introductiok éppen olly kellemesek, mint fényesek. Csak előre,

előre, sarjadó talentum! Hiszen legnagyobb művészünk, fényünk, büszkeségünk, – Lisztünk is így kezdé.”

Április 7.-én *Zöhrer Ludovika*, a természet szeszélyéből tenorhanggal megáldott énekesnő mutatkozott be Sopronban, a Zeneegyesület helyiségében, tehát a bencésgimnázium dísztermében adott hangversenyt. Kern Janka, akit a Honművész „lángeszű”-nek nevez immár, egy Czerny-változatot adott elő hármás kíséretében és maga pedig kísérte az énekesnő egyik számát, az utóbbit Kiesi szerint nem épen valami jól.¹⁽⁹⁷⁾

De úgylátszik, a kis leány valóban felülemelkedett a műkedvelők átlagánál, mert fővárosi közönség elé is mert lépni és úgylátszik sikerrel. A *Regélő* című lap 1843-ban jelenti, hogy a Nemzeti Színházban március 29.-én „A hűség próbája” és „Szerettetni vagy meghalni” című darabok között történt a bemutatkozás:²⁽⁹⁸⁾ „Előadás közben Kern Johanna k. a soproni műkedvelő hallatá magát zongorán. A fiatal művésznő már Bécsben is szép sikerrel működött s a mi közönségünk is tetszéssel fogadá őt.”

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Dr. Verbényi László: Családi feljegyzések és a várostörténet.

67 Dr. Verbényi László: Családi feljegyzések és a várostörténet.

Áldott emlékü Lewinszky Anna adományozása folytán került tulajdonomba egy kisalakú, kézzel írott könyvecske, amely bőrkötésben 33 eredeti és 8 pótlóan beleerősített lapból áll. Az első bejegyzéseket 1785-ben valamelyik ős kezdte meg, folytatta a nagypapa, majd az apa. Az évek során aztán elfogytak a lapok, pótlásra volt szükség, de az új lapok már színben és nagyságban egyaránt eltértek.

A Lewinszky-család mintegy két évszázaddal ezelőtt kerülhetett Sopronba. Azóta főként iparosokat és kereskedőket adott a városnak. Utolsó, egyben kiemelkedő alakja Lewinszky Anna, ismertebb nevén „Anna néni”, akinek gyakorlati pedagógiai működésével és a magyar nyelvnek a kisdudóvóban való terjesztésével eddig nem méltatott érdemei vannak Sopron művelődéstörténetében. A feljegyzést végzőknek és a történettudománynak tartozunk azzal, hogy a könyvecskét kiemeljük a feledés homályából, hisz adatai Sopronra nézve a forrás jellegével bírnak. Ma már világosan látjuk, hogy a nemzeti történelemnek szerves tartozéka a családtörténet. Ilyen szempontból feljegyzések fokozottabb figyelmet érdemelnek, hisz a városi élet jelentékeny részben családok életéből tevődik össze. A családi feljegyzésekben tehát a városi élet alkotó sejtjeinek szemléletében tükröződik.

Az a kérdés most már, mire terjeszkednek ki az ilyenféle feljegyzések. A dolog természeténél fogva mindarra, ami a család sorsával közelebbi vagy távolabbi kapcsolatban van. A könyvecske jelentékeny részét a család öröm- és gyászünnepei, születések és halálesetek töltik ki, hisz ezeknek egymáshoz való viszonyától függ a család jövője. Különösnek tűnik fel, hogy a nagy gyermekáldás ellenére oly gyorsan kihalt a Lewinszky-család. A másik fenntartó erő a család sorsának alakulásában a birtok. Pontosan beszámol a könyvecske az időnkinti vagyongyarapodásról és ezeknek a feljegyzéseknek már gazdaságtörténeti jelentősége van. Szükségletek, cikkek árai, a vagyonért folytatott küzdelem tárulnak ki előttünk; itt kapcsolódik egybe a családok élete és adja a nagyobb közösséget. Belekerül azonkívül a családi könyvbe mindaz, ami megbolygatja a család vagyoni egyensúlyát: csapások, különös jelenségek, éghajlati rendellenességek. Így elmondja nekünk a könyv, hogy 1808-ban 486 ház égett le a városban, 1809. május 4-én a franciák nyomultak be Sopronba és nekik a polgárság magas váltságdíjat fizetett.

A Lewinszky-családra vonatkozó feljegyzések szükséztavúak, de mégis becsesek. A várostörténet számára

források, így bírálatra szolgálnak. Nagyon kívánatos lenne, hogy hasonló könyvecskék nagyobb számban felszínre kerüljenek és ismertté váljanak. Adataik csak kis mértékben tartoznak a közösségre, de belőlük sok érdekes magyarázatot kaphatunk s ezért kiegészítik, érthetőbbé teszik a városok multjának meglehetősen hézagait.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Könyvismertetés.

68 Könyvismertetés.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Könyvismertetés. / Fitz József: Gutenberg. Budapest, 1940. Hungária-nyomda.

Fitz József: Gutenberg. Budapest, 1940. Hungária-nyomda.

Ha meg akarnánk állapítani, kik voltak azok a feltalálók, akik találmányukkal a legnagyobb hála kötelezték az egyetemes emberiséget, kétségtelenül az elsők közt kellene említenünk Gutenberg Jánost, a könyvnyomtatás feltalálóját. Mert gondoljuk meg, mit köszön a tudomány és irodalom fejlődése, gazdasági, politikai, társadalmi, sőt általában egész szellemi életünk ennek a találmánynak, amely a nyomtatott betű segítségével tömegesen ontja a szellem termékeit szegénynek, gazdagnak, műveltnak, műveletlennek, itthon és a földkerekség minden zugában. Méltó hát, hogy mindazok, akik a könyvnyomtatás áldásának köszönhetik szellemi gazdagodásukat, a könyvnyomtatás feltalálásának ötszázadik évfordulóján kegyelettel áldozzanak Gutenberg emlékének.

Ez a kegyeletes kötelesség hozta létre Fitz Józsefnek tudományos gonddal s a Gutenbergre vonatkozó kutatások legújabb eredményeinek felhasználásával készült, választékos külsőben megjelent könyvét. Bevezetésül ismerteti a könyvnyomtatás előtti korban kéziratos másolással előállított könyv történetét, majd rátér azoknak a történeti bizonyítékoknak a felsorolására, amelyek kétségtelenné teszik, hogy Gutenberg Gensfleisch János mainzi polgár volt az első könyvnyomdász. Mert még ezt is bizonyítani kell, hiszen a hálátlan utókor először megfélemezte a feltalálóról, majd a 19. századbeli hiperkritika el akarta vitatni tőle a feltalálás érdemét. A szerző a rendelkezésre álló adatok alapján megírja Gutenberg életrajzát, részletesen ismerteti a könyvnyomtatásban kifejtett tevékenységét s szakszerű magyarázatokkal világítja meg az első nyomdász műhelybeli munkáját. Nemcsak felsorolja és ismerteti, hanem kitűnő műnyomatokban részben be is mutatja a legrégebbi nyomdának ma is ismert termékeit, a kis iskolai latin nyelvtant, az ú. n. Donatust, a Sibyllenbuch néven ismert verses jóskönyvet, a verses naptárt, az ú. n. Türkenkalendert. Gutenberg nyomdájának jelentőségre és terjedelemre is legfontosabb kiadványát, a latinnyelvű bibliát, végül a búcsúleveleket és a Catholconnak nevezett lexikont. Feltárja előttünk Gutenbergnek nemcsak műhelybeli alkotó és úttörő munkáját, hanem üzleti tevékenységét, mainzi és strassburgi működését, pöreit, gondjait és bajait. A Gutenbergre vonatkozó kutatásnak minden jelentős adatát és eredményét felsorakoztatja művében s ezzel világos képet nyújt a Gutenberg-kérdés mai tudományos állásáról.

Az értékes mű a tartalomhoz és az ünnepi alkalomhoz méltó köntösben jelent meg, ezért is nyerte a Magyar

Bibliophil Társaság könyvversenyén „az 1940. év legszebb könyve” címet. Nemcsak tartalma, hanem papíryanaga, betűi és műnyomatai is méltó formában fejezik ki a magyar nyomdászok és könyvbarátok háláját a halhatatlan emlékü Mester iránt.

ry.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Könyvismertetés. / Ollram Ferenc: Csorna település- és gazdaságföldrajza. Geographica Pannonica XLII. Győr, 1941, 8-r., 41 l., 692 térképpel. Győregyházmegyei Alap nyomdája.

Ollram Ferenc: Csorna település- és gazdaságföldrajza. Geographica Pannonica XLII. Győr, 1941, 8-r., 41 l., 692 térképpel. Győregyházmegyei Alap nyomdája.

Örvendetes jelenség, hogy fiatalságunk mind gyakrabban foglalkozik a legutóbbi időben olyan tudományos kutatásokkal, amelyek újabb és újabb értékeket tárnak fel szűkebb hazánk talajából. Szerző megyénk egyik legjelentősebb helyének, Csorna mezővárosnak település- és gazdaságföldrajzát rajzolja meg munkájában. A bevezetésben szól Csorna gazdasági jelentőségéről és a Csorna név eredetéről, majd Csorna földjét, multját és fejlődését ismerteti, különösen a földrajzi energiák szerepét ebben a fejlődésben. Az utcahálózat kialakulásának és a település alaktanának tárgyalása után a népi összetételét és gazdaságföldrajzát adja, táblázatok közlése révén pedig megismerjük a csornai birtokmegoszlást, Befejezésül közli Csorna dűlőit. Szerző abban a szűk keretben, amely tanulmányának közlésére rendelkezésre állott, alapos felkészültséggel foglalkozik mindazoknak a tényezőknek tudományos feldolgozásával, amelyek egy település kialakulását döntően befolyásolják. Megállapíthatjuk, hogy megyénk irodalma ezzel egy értékes munkával gyarapodott. A mű ára 1.50 P.

ry.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Könyvismertetés. / Horak, Karl: Burgenländische Volksschauspiele. Wien u. Leipzig (1940), 8°, 524 l.

Horak, Karl: Burgenländische Volksschauspiele. Wien u. Leipzig (1940), 8°, 524 l.

Horak Károly 12, a változatokkal együtt 15 burgenlandi népi színjátékot ad közre. E játékok nagyrésze Burgenlandnak sopronmegyei részéből való. A szerző bevezetésében foglalja össze a kutatás eddigi eredményeit s a szövegekhez, dallamokhoz fűzött megjegyzéseiben világítja meg az egyes játékokat. Több rajz, egy térkép és hét fénykép egészíti ki a szöveget. A munkára a Soproni Szemle jelen számában egy kisebb közlemény keretében részletesebben térünk ki.

Mollay Károly dr.

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Sopron bibliográfiája.*

Sopron bibliográfiája.^{*(99)}

- Bán János*: 100 évvel ezelőtt született pódafai Póda Endre városplébános. (S. H., 1940 dec. 13.)
– Pódafai Póda Endre. (1840–1902.) (Soproni Katolikus Élet, I. évf., 7. sz. 1940 dec.)
- Banner János*: Badeni edények a vas megyei gyűjteményekben. (Dunántúli Szemle, 1940. 7–8. sz., 70. o. petőházi, 385. o. nagycenki leletekről)
- Berecz Dezső dr.*: A Frankenburg Irodalmi Kör működése 1939–40-ben. (Sopr. Szle. IV. évf., 6. sz., 372.)
– Őszi napsütés 1881-ben. (S. H., 1940 dec. 25.)
- Brodzky Ferenc*: A Veszprémmegyei Zenetársaság. 1823–1833. (Dunántúli Szemle, 1940. 7–8. sz. – A Sopronban is működött Sebestyén Gáborról szól. Soproni zenekedvelőket említ 406. és 414.)
- Csatkai Endre dr.*: Hét esztendő Sopron multjából 1800–1807. (Új Sopronvármegye, 1940 aug. 18., 20., 25.; szept. 1., 15.)
- 70– Világjáró soproniak Mária Terézia korában. (Ifjúság és Élet, 1940, 19. sz.)
– A nagylozsi báró Solymossy-kastély. (Soproni Szle. 1940. aug. 15.)
– Langreiter hercegi mechanikus és Sopron városa. (Soproni Szemle, 1940. aug. 15.)
– A soproni Heckenastok. (Új Sopronvármegye, 1940. szept. 22.)
– Seemann Kálmánné, az országos nevű festőművésznő meghalt. Nekrológ. (Új Sopronvármegye, 1940. szept. 28.)
– Érdekes hírek a Kis-Várkerületen. (Új Sopronvármegye, 1940. szept. 29., okt. 6., 27., nov. 10.)
– Győri művészek és iparművészek alkotásai Sopron megyében. (Győri Szemle, XI. évf., 3. sz., 171. l., 1940. szept. 15.)
– Steinacker Károly soproni biedermeierkorai festő. (Új Sopronvármegye, 1940. okt. 13., 20.)
– Régi soproni éremgyűjtők és leletek. (Numizmatikai Közl., 38/39. évf.)
– Goldmark Károly Sopronban. (Új Sv., 1940. jan. 6.)
– Az egykori Arany Réce. (Új Sv., 1940. febr. 4.)
– Aprótörténetek papírszeletkéken. (Új Sv., 1940. jan. 14.)
– Liszt Ferenc végzetes díszkardja. (Új Sv., 1940. febr. 2.)
– Százötven éves dörgedelme a kávé ellen. (Új Sv., 1940. febr. 11.)
– Száz évvel ezelőtt Liszt Ferenc hangversenyzett Sopronban, (Új Sv., 1940. febr. 18.)
– A régi Ikvahíd. (Új Sv., 1940. márt. 30.)
– Amikor Sopronban egy finn hercegből Árpád-házi királyt csináltak. (Új Sv., 1940. márt. 10.)
– Mikes Kelemen törökországi leveleit először soproni kiadó nyomatta ki. (Új Sv., 1940. okt. 30.)
– Sopron művészeti élete 1939. szept. – 1940. szept. (Sopr. Szle. IV., 1940. évf., 6. sz.)
– Sopron megyei kastélyok. Bük: Felsőbüki Nagy Pál kúriája; Pinnye: Simon-kúria; Csáfordjánosfa: Simon-kastély; Mesterháza: Jekelfalussy-kúria, (Sopr. Szle. 1940. évf., 6. sz.)
– Batthyány Lajos miniszterelnök Sopronban, (Sopr. Szle. 1940. évf., 6. sz., 382. l.)
– Artner Teréz, Weigl József, Beethoven. (Sopr. Szle. 1940. évf., 6. sz., 38z. l.)
– Színházi meghívó 1819-ből. (Sopr. Szle. 1940. évf., 6. sz., 384. l.)
– Régi soproni vaskereskedők. (Új Sopronvármegye, 1940. dec. 1.)

- A Bach-korszak soproni magyarjai az ítélőszék előtt. (Új Sv., 1940. dec. 14.)
- A csornai premontrei prépostság soproni háza. (Új Sv., 1940. dec. 22.)
- A soproni bor évszázados harca a sör ellen. (Új Sv., 1940. dec. 25.)
- A bor harca a pálinka ellen. (Új Sv., 1941. jan. 5.)
- Régi malmok és az első soproni gőzmalom. (Új Sv., 1941. jan. 12.)
- Az első soproni iparkiallítás (1847). (Új Sv., 1941. jan. 18., 25., febr. 1.)

71 Csipkés Kálmán: Vitnyédi fejfák (Sopr. Szle. IV. évf. 1940., 4–5. sz., 253. l.)
 – Néhány régi városházi emlékükről. (Sopr. Szle. IV. évf., 6. sz., 370. l.)

Döbrösy László dr.: A Soproni Kaszinó Egyesület történetéből. (Új Sv. és Soproni Hírlap, 1940. dec. 24., 25.)
 – Aus der Geschichte des Soproner Kasinovereines. (Oedenburger Zeitung, 1940. dec. 24.)

Fekete Kálmán: Bekapcsolható-e Sopron vidéke hajózható csatornával a Duna nemzetközi víziúthálózatába? (Új Sv., 1940. jan. 5.)

Györfi János dr.: Sopron és környékének rovarfaunája. (Sopr. Szle. IV. évf., 1940., 6. sz., 314. l.)

Heimler H.: Begebenheiten aus der Toleranzzeit in der evangelischen Gemeinde zu Oedenburg. (Wehr u. Waffe, 1941. febr. 2.)

Horak, Karl: Burgenländische Volksschauspiele. (Wien-Leipzig, 1940. 8°, 524. l.)

Kakas József dr.: A csapadékviszonyok Magyarországon 1940. nyarán, (Az Időjárás, 44. évf., 1940, 198–206. l. Megemlékezik a soproni Rákpatok áradásáról és Lenky Magda két felvételét közli.)

K. J.: Előkelő arcok. (Lackner Kristóf arcképével.) (Új Idők, 47. évf., 1940, 284. l.)

Lám, Friedrich: Lorenz Landgraf. (Oedenburger Zeitung, 1940. aug. 21.)

Massalszky M. herceg: Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? (Sopr. Szle. 1940. aug. 15.)

Nagy Béla dr.: A Nagy-család (Felsőbüki), (Új Sv., 1941. jan. 12.)

Németh Sámuel: Mértékletességi egyesület Sopronban, 1619. (Sopr. Szle. IV. évf., 4–5. sz., 1940. aug. 15.)

Neubauer, Johann: Zur Turmweihe in Balf-Wolfs. Zum 29. September 1940. (Oedenburger Zeitung, 1940. szept. 28.)

Nienholdt, Dr. E.: Die Esterházy als Bauherrn im Burgenland, (Geistige Arbeit, 1940. május 20., 7. évf., 10. sz.)

Allram Ferenc: Csorna település- és gazdaságföldrajza. (Geographia Pannoniam XLII. Győr, 1941. 8°, 40 l., 2 tkp.)

Réthly Antal dr.: Sopron éghajlatának jellemző adatai 1711-től napjainkig. Soproni Hírlap, 27. évf., 194. sz., 1940. aug. 28.)

Sandy Dezső: Az európai hírű, kitűnő soproni bor nagy szerepet játszott a civakodó fejedelmek

kibékítésénél, sőt a királyné gyógyszerként használta a spanyol bor helyett a soproni nektárt. (SH., 1940. okt. 27.)

Soproni Elek dr.: A kultursarok gondjai Sopron vármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása. (8°, 277 l., 23 tkp. Magyar Társaság Könyvei. Budapest, 1940.)

Storno Ferenc: Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről. (Sopr. Szle. IV. évf., 1940, 6. sz., 358. l.)

Storno M.: A soproni kulcsleletek változásai. (Sopr. Szle. IV. évf., 4–5. sz., 1940. aug. 15.)

Szalay László: A szentmiklósi káplán négy szürkéje. (SH., 1940. dec. 25.)

Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék. (Budapest. Magyar városok monográfiája, 1937.)

72 *Thier, Ladislaus:* Zum Entwurf der Statutenabänderung des Soproner Musikvereines im Jahre 1832. (Oedenburger Zeitung, 1940. aug. 17.)

– Beiträge zur Geschichte der Musikerfamilie Kurzweil. (8°, 11 .. Sopron, 1940.)

Thirring Gusztáv dr.: Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez. (Sopr. Szle. IV. évf., 1940. 6. sz., 293. l.)

– A Széchenyi-család soproni házáiról. (Sopr. Szle. IV. évf., 1940, 6. sz., 383. l.)

– Soproni ügyvédek száz, évvel ezelőtt. (SH., 1940. dec. 25.)

Udvardi Lakos János: Képek a Soproni Kereskedelmi Testület 17. századbeli életéből. (SH., 1940. dec. 7.)

– Adatok a Soproni Kereskedelmi Testület multjához. (Soproni Szle. 1940. évf., 4–5. sz., 239. l.)

– Adatok a Sopron Kereskedelmi Testület multjához. (Soproni. Szle. 1940. évf., 6. sz., 332. l.)

– Sopron kereskedőinek örömnépe. (Nemzeti Figyelő, 14. évf. 46. sz., 1940. nov. 17.)

Vajk Artúr: A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna. (Soproni Szemle, IV. évf., 4–5. sz., 1940. aug. 15.)

*

Thirring Gyula, Nekrológ. (SH. 1940. okt. 13.; Oedb. Ztg., 1940. okt. 12., 14.) A soproni Thirring-családok nesztora Bécsben meghalt. (Új Sv. 1940. okt. 11.)

Thirring Gyula tanár †. (Sopr. Szle. 1940. évf., 6. sz. 386. l.)

Jelentés a M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1940. évi soproni nyári tanfolyamának (nyári egyetem) IV. évről. (Különnyomat az 1939/40. évi évkönyvből. Budapest, 1941. 8°, 30 l.)

Das Klima Soprons. (Réthly Antal dr. előadása,) (Oedb. Ztg., 1940. aug. 27.)

Horthy-serlegavatás a nyugati végeken (Sopronban). (Nemzeti Figyelő, 14. évf., 50. sz., 1940. dec. 15.)

Aus der Geschichte des Soproner Druckereigewerbes. (Zum Gutenberg-Fest der hiesigen Typographen.) (Oedenburger Zeitung, 1940. dec. 21.)

Jelentés a tűzoltóság 1939. évi működéséről és a város tűzrendészeti állapotáról. (Sopron, 1940.)

Körösszeghi és adorjáni Csáky István gróf. Nekrológ. (Soproni. Hírlap, 1941. jan. 28.)

Gróf Csáky István. (Új Sopronvármegye, 1941. jan. 28.)

Außenminister Graf Stefan Csáky, der Abgeordnete der Stadt Sopron †. Nekrológ. (Oedenburger Zeitung, 1941. jan. 27.)

Komítatsobernetär Géza v. Pottyondy †. Nekrológ. (Oedb. Ztg., 1941. jan. 27.)

Csáfordi és potyondi Pottyondy Géza. Nekrológ. (Soproni Hírlap, 1941. jan. 28; Új Sopronvármegye, 1941. jan. 28.)

A Rákpaták áradása 1940. július 17-én, Lenky Magda felvételével. (Természettudományi. Köz., 72. köt., 1940. szept., 344. l.)

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapítatott 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.

Bármely ügyben készséggel ad felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok

64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám

Telefonszám: 92-132 – Sürgőny cím : COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapítatott 1842 – Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórenoszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérekbe

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

Az új villamos árszabás mellett érdemes a

Lövérekben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a
városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!

EGYÜNK

Stauffer

SAJTOT – VAJAT

IZÜK ÉS TÁPÉRTÉKÜK FELÜLMULHATATLAN

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzék

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában, Várkerület 44.

Telefon 379.

Autóbuszkirándulások rendezése.

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

Tűzhelyek, kályhák, zománcdények, építési anyagok!

RÖTTIG-ROMWALTER

NYOMDA R.-T.

KÉSZÍT NYOMTATVÁNYOKAT, KÖNYVEKET ÉS EGYÉB NYOMDAI TERMÉKEKET A
LEGKÉNYESEBB ÍZLÉST KIELÉGÍTŐ KIVITELBEN

SOPRON, DEÁKTÉR 56

TÁVBESZÉLŐ: 19

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM 80

Hideg és meleg folyóvíz

Központi fűtés

Garage

Klubhotel

A 110 éves „GENERÁLI”

TRIESTI ÁLTALÁNOS BIZTOSÍTÓ TÁRSULAT

soproni főügynöksége

A SOPRONI IDEGENFORGALMI R.-T.

helyiségében Várkerület 44. sz. alatt működik.

A főügynökség vezetője

ZEITLER LAJOS úr,

aki a főügynökség egész szervezetével együtt készséggel áll a t. Ügyfelek rendelkezésére.

Sopron elitközönségének találkozó helye az

ITALIA-KÁVÉZÓ

Erzsébet-utca–Deáktér-sarok

Távbeszélő: 5-23.

SOPRON MŰEMLÉKEI
ELSŐ KÖTET: BELVÁROS

A műnyomópapíron nyomott 31×23 cm nagyságú, leggondosabb kiállítású, félbőr-kötésű mű ára 20.–
pengő

Kedvező fizetési feltételek.
Legszebb ajándék ifjúnak, öregnek.
Sopron minden barátja megveszi e könyvet!

Mindig nivós műsor a Városi Moziban!

Telefon 424

LÖVÉRSZÁLLÓ

110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák
Elsőrendű szálloda a tízezer holdas városi erdő közvetlen közelében.
Bérlő :
Horváth Imre Telefon 622 és 714.

***Minden házban igazi öröm
a családi sör!***

1941. V. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

		Ára
1.	<i>Becht Rezső: Az én városom</i>	20 f
2.	<i>Thirring Gusztáv dr.: Az első soproni népszámlálás</i>	30 f
3.	<i>Varga Lajos dr. és Mika Ferenc dr.: A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán</i>	50 f

4.	<i>Lauringer Ernő:</i> A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
6.	<i>Payr Sándor:</i> Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
9.	<i>Romwalter Alfréd dr.:</i> Római-kori sajtolt üveg Sopronból	20 f
10.	<i>Csipkés Kálmán:</i> Soproni órakiállítás	50 f
12.	<i>Thirring Gusztáv dr.:</i> Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13.	<i>Breuer György:</i> A sopronmegyei madárvárták	30 f
14.	<i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.:</i> Sopron vármegye Zsirakörnyéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15.	<i>Soós Imre:</i> Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16.	<i>Storno Miksa:</i> Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17.	<i>Becht Rezső:</i> Soproni évszakok. Tél	30 f
19.	<i>Zügn Nándor:</i> Soproni erdészeti régiségek	30 f
20.	<i>Kolb Jenő:</i> Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21.	<i>Leitner József:</i> Bredeczky Sámuel (1772–1812)	30 f
22.	<i>Kárpáti Zoltán dr.:</i> Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	20 f
23.	<i>Csipkés Kálmán:</i> Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f
24.	<i>Dr. Wiczián Dezső:</i> Payr Sándor (1861–1938)	30 f
25.	<i>Becht Rezső:</i> Soproni évszakok. Tavasz	30 f
26.	<i>Kapuy Vitál:</i> Egered. (Helytörténeti tanulmány)	30 f
29.	<i>Főző Géza:</i> Soproni gesztenyések	20 f
30.	<i>Becht Rezső:</i> Soproni évszakok. Nyár	30 f
31.	<i>Thirring Gusztáv:</i> Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	50 f
32.	<i>íjf. Csemegi József:</i> Sopronbánfalva középkori templomai	50 f
33.	<i>Veszélka László dr.:</i> A soproni rajziskola története 1778–1799. (Első közl.)	50 f
34.	<i>Stornó Miksa:</i> Római-kori leletek Sopron Belvárosából	80 f

35.	<i>Csipkés Kálmán</i> : Régi soproni egyházi ruhák	80 f
36.	<i>Weinberger G. A.</i> : Ifj. Storno Ferenc (1851–1938)	30 f
37.	<i>Csatkai E. dr.</i> : A gróf Szapáry-kastély Bükön	100 f
38.	Kapuvári népviselet. I.	80 f
39.	<i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Ősz	30 f
41.	<i>Németh Sámuel</i> : A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok	60 f
42.	<i>Verbényi László dr.</i> : A soproni rajziskola története (II. közl.)	50 f
43.	<i>Énekes Kálmán</i> : A sopronhorpácsi kastély	80 f
44.	<i>Kokas Kálmán</i> : A szanyi népviselet	80 f
45.	<i>Varga Lajos dr.</i> : Nagyméretű darázsfészek a soproni Felsőlövétől	30 f
48.	<i>Vitéz Lenky Jenő</i> : Király József Pál	40 f
49.	<i>Levárdy Rezső</i> : id. Storno Ferenc pannonhalmi működése	50 f
50.	<i>Romwalter Alfréd dr.</i> : A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat Sopron környékén	30 f
51.	<i>Verbényi (Veszélka) László dr.</i> : A soproni rajziskola története (III. közl.)	50 f
52.	<i>Csatkai Endre dr.</i> : A zsirai (gyülevizi) kastély	1.– P
53.	<i>Sandy Dezső</i> : Csornai népviselet	80 f
54.	<i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok, 5 műmelléklettel és 12 szövegközi képpel	2.20 P
55.	<i>Ruhmann Jenő dr.</i> : Torkos László, (1839–1939.)	30 f
56.	<i>Vitéz Házi Jenő dr.</i> : A soproni plébániai iskola	50 f
57.	<i>Verbényi (Veszélka) László dr.</i> : A soproni rajziskola története. (Negyedik közlemény.)	50 f
58.	<i>Varga Lajos dr.</i> : Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról	50 f
59.	<i>tóth-lipcsei Fabricius Endre</i> : Sopron és a Napoleon-i háborúk	50 f
61.	<i>Csatkai Endre dr.</i> : A simasági kastély	50 f
62.	<i>Neubauer Elemér</i> : Ágfalvi népviselet	50 f

63.	<i>Csatkai Endre dr.:</i> Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata	30 f
64.	<i>Becht Rezső:</i> Város és erdő	30 f
65.	<i>Dr. Verbényi (Veszélka) László:</i> A soproni rajziskola története	50 f
66.	<i>Bergmann Pál:</i> Sopron városfejlesztési terve	100 f
67.	<i>Dr. Mollay Károly:</i> Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései	30 f
68.	<i>Csipkés Kálmán:</i> Régi soproni cégek	50 f
69.	A fertőrákosi püspöki kastély	50 f
70.	<i>Östör József:</i> Tévedések, ferdítések. Széchenyi István tudóstársasági alapítása, – Magyar nyelvtudása. Állítólagos gőgje. Újabb a Karolina-ügyben	50 f
71.	<i>Thirring Gusztáv:</i> A Széchenyi-család soproni házai	50 f
72.	<i>Lauringer Ernő:</i> Széchenyi István gróf az érmészetben	50 f
73.	<i>Thier László:</i> Széchenyi-émlékek	50 f
74.	<i>Csatkai E.:</i> Széchenyi-műemlékek Nagycenken	50 f
75.	<i>Berecz Dezső:</i> Moller Ede 1853–1882	50 f
76.	<i>Radó István:</i> A soproni Széchenyi-könyvtár	30 f
77.	<i>Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz</i>	100 f
78.	<i>Verbényi (Veszélka) László:</i> A soproni rajziskola története. (Utolsó közlemény.)	50 f
79.	<i>Schindler A. dr.:</i> Városszéli telepítés	50 f
80.	<i>Storno M.:</i> Néhány sopronmegyei régi templomról. Képekkel	100 f
81.	<i>Csatkai E.:</i> A dénesfai gróf Cziráky-kastély	50 f
82.	<i>Thirring Gusztávné Waisbecker Irén:</i> Emlékek viharos időkből, amikor a Széchenyiek megszerették Sopront	50 f
83.	<i>Benkő László dr.:</i> A soproni Nemes Magyar Társaság. A legrégebb magyar önképzőkör	30 f
84.	<i>Bergmann Pál:</i> Sopron városrendezésének kérdései	80 f
85.	<i>Hárs György:</i> Csákányütés a belvárosban	50 f

87.	<i>Kotsis Tivadar:</i> Barlangok a tómalmi erdőben	30 f
88.	<i>Csipkés Kálmán:</i> Régi bábsütő emlékeink	50 f
89.	<i>Csatkai Endre dr.:</i> A röjtöki kastély	100 f
90.	<i>Soproni krónikák:</i> I. Petz Dániel és fia krónikája	200 f
91.	<i>Massalsky Miklós herceg:</i> Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban?	1.– P
92.	<i>Vajk Artúr:</i> A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna	1.20 P
93.	<i>Csatkai Endre dr.:</i> A nagylozsi báró Solymossy-kastély	1.20 P
94.	<i>Németh Sámuel:</i> Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619	80 f
95.	<i>Storno Miksa:</i> A soproni kulcsleletek alaki változásai	1.20 P
96.	<i>Csipkés Kálmán:</i> Vítnyédi fejfák	1.– P
97.	<i>Thirring Gusztáv dr.:</i> Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez	1.– P
98.	<i>Storno Ferenc:</i> Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről	1.20 P
99.	<i>Udvardi Lakos János:</i> Adatok a Soproni Kereskedelmi Testület multjához	1.– P
100.	<i>Csatkai Endre dr.:</i> Sopronmegyei kastélyok	1.20 P
101.	<i>Györfi János dr.:</i> Sopron és környékének rovarfaunája	1.– P

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Strabo, Polybius római korú görög történetírók szerint.

2 (Megjegyzés - Popup)

Diodoros görög történetíró V. könyvének 38. §-ból vett idézet.

3 (Megjegyzés - Popup)

Rákóczy Sámuel: A bányászat multja. I. kötet.

4 (Megjegyzés - Popup)

Rákóczy Sámuel: A bányászat multja. I. kötet.

5 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Mihalovits János: A hazai bányatársládák eredete és fejlődésük főbb mozzanatai 1854-ig (Bányászati és Kohászati Lapok, 1925.)

6 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Mihalovits János: A hazai bányatársládák eredete és fejlődésük főbb mozzanatai 1854-ig (Bányászati és Kohászati Lapok, 1925.)

7 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Mihalovits János: A hazai bányatársládák eredete és fejlődésük főbb mozzanatai 1854-ig (Bányászati és Kohászati Lapok, 1925.)

8 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Mihalovits János: A hazai bányatársládák eredete és fejlődésük főbb mozzanatai 1854-ig (Bányászati és Kohászati Lapok, 1925.)

9 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Bán Imre: A brennbergi kőszénbányászat története 1759-től 1792-ig.

10 (Megjegyzés - Popup)

A társládát megalkotó munkások a következők voltak: Oschlinger J., Nussbacher B., Rimpacher (v. Rindbacher) J., Schmitz J., Stogger M., Winhagen F. és később Dobrovolni.

11 (Megjegyzés - Popup)

a A mai főaknásznak felel meg.

12 (Megjegyzés - Popup)

1 frt. 60 kr.-ból; 1 kr. 4 garasból állt.

13 (Megjegyzés - Popup)

15 kr. vásárló értéke P-re átszámítva a mai index szerint 2 P-t tesz ki.

14 (Megjegyzés - Popup)

Egy napra 4 kr. 1 1/2 garas esik, megfelel 0.65 P-nek. Az átszámítást a „Soproni Szemle” 1940. májusi számában dr. Csatkai E. által leközölt „Petz Dániel krónikája 1778–1839” adatai segítségével végeztem.

15 (Megjegyzés - Popup)

A komoly bányászat megindulása óta a következő bányagondnokok nevét ismerjük: 1793 körül Steiger Antal, 1800 körül Pream, azután Szlavick, 1822–1840 ? Buday Ferenc, 1840–1871 Szabó Károly (és Krätschmer), 1871–1885 Hamberger József, 1885–1893 Prokop Emil, 1893–1909 Rudolf Antal, 1909–1912 Riegel Vilmos (és Vörös Jenő), 1913–1918 Blasian Viktor, 1918–1921 Jónás László (és Káldor Árpád), 1922-től Vajk Artur. 1893-tól 1926-ig a vállalat pénztárosa, azután pedig egy külön ügyvezető végzi a társ pénztár teendőit.

16 (Megjegyzés - Popup)

Az ismert bányaorvosok a következők voltak: 1816–1824 Sikos, 1824–1840 ? Bonárd (Sopron), 1890 Folly (Ágfalva), 1890–1897 dr. Ráthonyi Péter (Ágfalva), 1897–1907 dr. Goldman H. (Brennberg), 1907–1912 dr. Storch Gyula, 1912-től dr. Czukelter-Szecsódy József.

17 (Megjegyzés - Popup)

Közös főigazgatás alatt volt: Brennberg, Klingenfurth, Mayersdorf. Pitten.

18 (Megjegyzés - Popup)

Vajk Artur: A brennbergi szénbánya és a bécsi hajózható csatorna, Soproni Szemle, 1940. augusztusi sz.

19 (Megjegyzés - Popup)

Reményi Viktor: Brennbergbánya története 1759–1933.

20 (Megjegyzés - Popup)

A konvenciók érték úgy aránylik az osztrák értékhez, mint 2:5:1.

21 (Megjegyzés - Popup)

Az akkori forintnak a vásárló értékét megállapítani nem állott módomban, becslésen szerint megfelel 4 P-nek.

22 (Megjegyzés - Popup)

Az akkori forintnak a vásárló értékét megállapítani nem állott módomban, becslésén szerint megfelel 4 P-nek.

23 (Megjegyzés - Popup)

Az ancylostomiasist egy fonálszerű bélféreg idézi elő, mely állandó bélvérzést és toxikus ártalmakat is okoz. A bányában meleg nedves helyeken fejlődött ki és jóformán minden bányászt megfertőzött, még a mérnököket sem kivéve.

24 (Megjegyzés - Popup)

Hamberger József: A brennbergi szénbánya monografiája.

25 (Megjegyzés - Popup)

A kápolnákra vonatkozó középkori okleveles anyag feldolgozását levéltári kutatásai alapján vitéz Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete c. m. 132. old. adta közre. (Sopron 1939.) A cikkemben közölt adatokat e munkájából merítettem.

26 (Megjegyzés - Popup)

Henszlmann Imre: Magyarország csucsíves stílű műemlékei 75. old.

27 (Megjegyzés - Popup)

E két műemlék boltozatának formáiról fogalmat alkothatunk Henszlmann i. m. 110. ábrájából és Dr. Lux Géza: Műemléki séta a Csallóközben c. ismertetésének 2. képéből. (Technika, 1939. évf., 10. sz.)

28 (Megjegyzés - Popup)

A barokkori adatokat Mihályi Ernő: A középkor műemlékei Sopronban c. művéből vettem. (A pannonhalmi szt. Benedekrend soproni főgimnáziumának értesítője az 1913–14. évről, 46. old.)

29 (Megjegyzés - Popup)

A felirat szövege: Magna domus Fautore minor, qui Ornaverat Illam Nam Magnus, major Maximus ille Fuit, Magnus erat Senio, meritorum Pondere major Maximus a Domino, nam Benedictus erit. M. D. L. B. Senior Jacobus Meskó de Széplak, Eniczke. MDCCLXXXII.

30 (Megjegyzés - Popup)

A rajzot Mihályi E. i. m.-ben közölte.

31 (Megjegyzés - Popup)

E dombormű agyagmása Csányi Károly professzor úr szíves közlése szerint a soproni Storno-gyűjteményben ma is megvan.

32 (Megjegyzés - Popup)

* 1940 december 28-án a Rádióban elhangzott előadás.

33 (Megjegyzés - Popup)

Verbényi L.: A rajziskola és a kereskedelmi szaknevelés a 18. század végén. (Nevelésügyi Szemle II. évf., 1938, 118–123. l.)

34 (Megjegyzés - Popup)

Ezek: Unterricht und Regel, Wie sich ein Lehrjung bey der Handelschaft zu verhalten, und was ihme zur genauen Beobachtung höchst nothwendig und nützlich ist (kézirat); Verhaltens-Regeln für Praktikanten und Lehrjungen bey der Handelsschaft in Oedenburg (nyomtatvány). Jelzet nélkül a soproni levéltárban a ker. testület iratai között. Szerzőik ismeretlenek, Valószínű az, hogy hosszas tapasztalatot foglalt egybe valamely céhmester vagy műveltebb kereskedő, esetleg régebbi írások felhasználásával. A tanoncnevelési szabályzatok az idők folyamán módosultak, szükségleteknek megfelelően alakultak a soproni testületben is két alakja volt ismeretes.

35 (Megjegyzés - Popup)

Fájdalmunkra szolgál, hogy a testület története a rendelkezésre álló hatalmas anyag ellenére felderítetlen. Kötegszámra foszlanak el az okmányok a helyett, hogy a magyar tudomány közkincsévé válnának. Pedig az az érzésünk, hogy a testület multjának alapos feltárása óriási nyereség lenne a magyar gazdaságtörténetben. Történtek ugyan kísérletek egy-egy mozzanat kikutatására, a szabadalomlevelek ismertetésére (Udvarai Lakos J.: Néhány adat a soproni kereskedők szakképzéséről; Kereskedelmi Szakoktatás 45. évf., 213–217. l. u. a.: Adatok a soproni Kereskedelmi Testület multjához. Soproni Szemle 4. évf., 239–252, 332–357. l.: Verbényi L.: Tervezet mindennapos kereskedelmi iskola felállítására 1854-ben, Kereskedelmi Szakoktatás 46. évf., 60–67. l.), azonban a testület történetének részletes feltárására és országos keretbe illesztésére volna szükség.

36 (Megjegyzés - Popup)

Borotvás-Nagy Sándor: Közgazdasági művelődésünk kezdetei, 1938, 95–99. l. A pesti szabályzat terjedelmesebb a- soproninál: olyan mozzanatok is előfordulnak benne amelyek szinte szokatlanok lennének Sopronban. Pest a 19. sz. elején már nagyobb város volt.

37 (Megjegyzés - Popup)

Az emléket betűhűen, eredeti helyesírással és írásjelekkel közöljük.

38 (Megjegyzés - Popup)

Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a 14. sz. közepéig. – Wertner Mór: Magyar nemzetségek a 14. sz. közepéig.

39 (Megjegyzés - Popup)

Csánki Dezső: Magyarország tört. földrajza III. 611.

40 (Megjegyzés - Popup)

Az oklevél korát: Belitzky János: Sopron vármegye története. I. 473.

41 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: III. 2. 96.

42 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen értelmezte: Matics Döme: A csornai prem. prépostság tört. és Némethy; tévesen a csornai Névtárak történetírói. (1870. Laky Dömötör, 1899. is.)

43 (Megjegyzés - Popup)

Némethy Lajos: A márcfalvi prépostság. Századok, 1900. 434–450.

44 (Megjegyzés - Popup)

Acta et Decreta Synodi Dioecessanae Strigoniensis, autoritate ... Petri Pázmány... celebratae Tyrnaviae, Anno Domini MDCXXIX. pro commoditate Parochorum recusum Anno Domini MDCLXVII. (A Festetich-könyvtárból, Keszthely.)

45 (Megjegyzés - Popup)

Waefelghem Raphael, van: Répertoire, IX.

46 (Megjegyzés - Popup)

Hugo: Annales I. k. 837–838.

47 (Megjegyzés - Popup)

Monasteriologia. II. 21.

48 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország helyrajzi története. I. 475.

49 (Megjegyzés - Popup)

A róm. kat. egyház története Magyarországon. II./2. 264.

50 (Megjegyzés - Popup)

Répertoire. 117.

51 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Történet. II. 185.

52 (Megjegyzés - Popup)

Magyar templomok. 183.

53 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország művészeti emlékei. 50.

54 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország románkori emlékei. 64.

55 (Megjegyzés - Popup)

Lux Kálmán: újabb kutatások középkori építőművészetünk terén. (Historia, 1928. V. ö. Belitzky: Sopron vm. tört. I. 500–502.

56 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: III. 2. 96.; 1461. Orsz. lev. Dl. 15636; 1450. Soproni okl. II. 346, 377.

57 (Megjegyzés - Popup)

Az oklevelek marsio, fundus curiae, portiones possessionariae néven említik (Sopron vm. oklevéltárának indexe) 1429-ben „terras arabiles et feneta”. (Csornai prép. lev.)

58 (Megjegyzés - Popup)

Sopron vm. okl. 11. 11. „census terre ecclesie sue Horpach vocate”, t. i. Ecclesie sue Csornensis; 1478. „praepositi (t. i. csornai) quandam possessionem, Pusztahorpách vocatam inter Eghazashorpach et Und possiones”. Orsz. lev. Dl. 18.101.

59 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: A dunántúli ev. egyházkerület tört. I. 116.

60 (Megjegyzés - Popup)

Payr: i. m. I. 118. Protestáns papjait 1591–1631 közt ismerjük. 1674-ben. már kat. plébánosa van, Gallos Gergely horpácsi plébános és kaponaki apát, (Vasvári kápt. lev. f. A. n. 86.) A győri pki lev. 1663. évi Visitatiojának jegyzőkönyve szerint: Horpács Nádasdyé. Temploma (S. Petri et Pauli Ap.) elhanyagolt, „solum ad latus, ubi antea erat sacristia, ibi sacerdos peragit divina.” „Haec ecclesia hactenus nunquam visitata.”

61 (Megjegyzés - Popup)

Pl. „Sti Huberti de Graba” zalamegyei prépostságot és jövedelmét 1779-ben a türjei préposton keresi a helytartótanács. Csorna, prép. lev., fasc. 128. n. 3.

62 (Megjegyzés - Popup)

Orsz. lev. kincst. lt. Coll. Eccl. III. 361., Ben. Res. T. 74. 96. (1702.)

63 (Megjegyzés - Popup)

Orsz. lev. kincst. lt. Coll. Eccl. III. pag. 482. I. József a perneggi apátnak adja „alteram vero (praeposituram), nunc pure titularem de Horpasz nuncupatam, in dioecesi Jaurinensi situatam ac aequae ad

eundem S. Ord Praem. pertinentem, per mortem alterius hon. condam Francisci de Lauterburg ... vacantem”.

64 (Megjegyzés - Popup)

1718. Pintár Adalbert elismeri, hogy a türjei prépostság javai és „titulus infulae praepositurae de Horpasz” a perneggi apát és konvent adományából szállottak reá. De a horpácsi címről „subito” lemond, ha a türjei infula birtokosa Joa. Saur de Curie meghal. Egykorú másolat a Csornai prép. lev. fasc. 1. n. 23.

65 (Megjegyzés - Popup)

a) 1721. aug. 10. Pernegg. Pintár horpácsi prépost kinevezése türjei préposttá. Másolat, Csornai prép. lev. fasc. 1. n. 24.

66 (Megjegyzés - Popup)

Szent Norbert Emlékkönyv, Horváth T. A.: A türje. prépostság története a XXXIII. században.

67 (Megjegyzés - Popup)

Bécs. Staatsarchiv, Handschriften W. 141. 223 stb.

68 (Megjegyzés - Popup)

Robert csornai prépost levele a horpácsi préposthoz: „Quis casus mihi per dominum Comitem Szécsényi seniorem (ob infulationem Suae Dominationis Reverendissimae super Horpacsensem praeposituram) turbatum contingere debebat in Horpács, ex aeclusa originali litera, mihi ante biduum per meum Lédeczensem villicum perscripta, colligere placebit. Ego nunc apud praenominatum dominum Comitem nunc in disgratiam incidisse videor, ita quod fortasse per bona Praepositurae Horpacsensis nunc secure aut sine aliqua confusione transire vix potero,” Emiatt Széplakra készül a grófhoz, hogy felvilágosítsa. Papír, eredeti a csornai prép. lev. fasc. 1. n. 25.

69 (Megjegyzés - Popup)

Türje. 1725. febr. 23. Csornai prép. lev. fasc. 55. n. 13.

70 (Megjegyzés - Popup)

1725. febr. 25. Csornai prép. lev. fasc. 55. n. 13.

71 (Megjegyzés - Popup)

A csornai premontrei kanonokok Névtára 1892. „Horpácsból a csornai prépostság csak igen csekély részt bír. Javainak egyrészt Széchenyi György esztergomi érsek ... a budai papneveldének ajándékozta. Némely része ezen prépostsági birtokoknak jelenleg a Széchenyi-család kezén lehet.”

72 (Megjegyzés - Popup)

Tuxhoffer–Czinár: II. 21.

73 (Megjegyzés - Popup)

Meszlényi Antal: A szerzetes tanítórendek visszaállítása, 303–329. A gr. Klebelsberg Kuno m. történetkutatóintézet Évkönyve 1933.

74 (Megjegyzés - Popup)

Másolata a keszthelyi gimnázium tanári könyvtárában.

75 (Megjegyzés - Popup)

Csornai prép. lev. fasc. 4. n. 1.

76 (Megjegyzés - Popup)

Csornai prép. lev. fasc. 4. n. 2.

77 (Megjegyzés - Popup)

Csornai prép. lev. fasc. 30. számozatlan iratok között.

78 (Megjegyzés - Popup)

Csornai prép. lev. fasc. 30. számozatlan iratok között.

79 (Megjegyzés - Popup)

Ismertetve: Soproni Szemle, IV. évf., 38–40. l.

80 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: Soproni Szemle, III. évf., 240–249. l. Csipkés Kálmán: Régi soproni cégérek. – E tanulmány kiegészítéseképpen az újonnan szerzett cégéret részletesebben ismertetjük.

81 (Megjegyzés - Popup)

Az üzletet Mühl Konrád elődje, Németh Miklós († 1907) alapította 1885-ben. A Várkerület és Ezüstutca sarkán volt Zergényi-féle üzletben tanult.

82 (Megjegyzés - Popup)

Ez az üzlet régebben Forster Gusztáv fiókja, azelőtt pedig a Seybold-család birtokában volt.

83 (Megjegyzés - Popup)

A kanna, csésze és csészealj képe a Soproni Szemle II. évf.-nak 88. lapján látható.

84 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai E.: Százéves-e Sopronban a hivatalos magyar nyelv? Sopronvármegye, 41. évf., 201. sz. 1939. IX. 3.

85 (Megjegyzés - Popup)

Verbényi L.: A soproni rajziskola története 42–43. l.

86 (Megjegyzés - Popup)

Verbényi: i. m. 12. l., 22. jegyzet.

87 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 365. a soproni levéltárban.

88 (Megjegyzés - Popup)

* 1840. évf., 102. o.

89 (Megjegyzés - Popup)

Horak, Karl: Burgenländische Volksschauspiele. Wien und Leipzig (1940), 8°. 524 l.

90 (Megjegyzés - Popup)

Karsai-Kurzweil, Géza: J. R. Bunker und die deutsche Volkskundeforschung, Südostdeutsche Forschungen II, (1937), 364. II.; Veszeka László: A Bünker-kéziratok sorsa. Soproni Szemle II, (1938), 167. l.

91 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 12. l.

92 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 112., 197., 331., 428. ll.

93 (Megjegyzés - Popup)

Honderű. 1843. II. kötet, 18. sz.

94 (Megjegyzés - Popup)

Honművész, 1840. 509. sz.

95 (Megjegyzés - Popup)

Május 10.-i szám.

96 (Megjegyzés - Popup)

Intelligenz u. Anzeige-Blatt 34. szám.

97 (Megjegyzés - Popup)

Honművész. 1840. évf., 102. és 320. o.

98 (Megjegyzés - Popup)

Regélő. 1843. 857. o.

99 (Megjegyzés - Popup)

* 1940 aug. 15–1941 febr. 1.